

У К Р А Ї Н С Ь К И Й
Тиждень

№ 23 (499) 9 – 15.06.2017 р.

www.tyzhden.ua

**Жан-Сільвєстр
Монґренє**
про зовнішню
політику
Макрона

Чи втратить Україна транзит
російського газу

Хто допомагає постраждалим
мирним мешканцям Донбасу

Наслідки вступу
Чорногорії до НАТО

НА АНТИКОРУПЦІЙНІЙ ХВИЛІ

The
Economist

Featuring selected content
from The Economist

ТИЖДЕНЬ ШВЕЙЦАРСЬКОГО КІНО

15 – 19 червня

КІНОТЕАТР
«Київ»

Швейцарія.

НА ЧАСІ

- 4 Скористатися нагодою
Що заважає роботі парламенту
- 7 Едвард Лукас про роль медіа в боротьбі з тероризмом
- 8 Невіртуальний ефект
Перші підсумки заборони російських онлайн-сервісів
- 10 Без транзиту
Як Україні скористатися з можливого припинення транспортування російського газу

ТЕМА НОМЕРА

- 14 Моя халабуда скраю
Юрій Макаров про передумови корупції
- 16 Новий вид спорту
Чому мода на боротьбу із зловживаннями у владі не дає помітних результатів
- 18 Антикорупція у цифрах
Статистика міжнародних організацій та українських силових відомств
- 20 Юрій Лапаєв про корупцію в корпораціях
- 21 Ігор Лосєв про різні традиції хабарництва
- 22 Поширена хвороба
Огляд останніх корупційних скандалів у Європі

СУСПІЛЬСТВО

- 24 Мартін Брест:
«Поки народ не любитиме посправжньому своїх військових, перемоги не буде»
Блогер-ветеран про військову психологію і роль соцмереж
- 26 Сам на сам із війною
Хто допомагає мирним мешканцям на Донбасі

СВІТ

- 28 Не потонути
Чи хоче Варшава бачити Україну в Тримор'ї

- 30 Жан-Сільвестр Монґренсьє:
«Виклики, що стоять перед Україною, пан'європейського масштабу»
Французький політолог про амбіції Парижа й виклики ЄС
- 32 Юний канцлер
Чи зможе Себастьян Курц зробити революцію в австрійській політиці
- 34 Останній ривок
Які геополітичні наслідки матиме вступ Чорногорії до НАТО
- 35 Ярослав Пешек
про сувеніри та політику пам'яті
- 36 Сліпий і слон
Чому модель Сінгапуру не підходить іншим

ВПРИТУЛ

- 38 Катерина Гандзюк
про українізацію Херсона
- 39 Вахтанг Кебуладзе
про рабську психологію

СПАДОК

- 40 Осідлати потоки:
як виникло місто Дніпро
Що можна протиставити «новоросійському міфу»

КУЛЬТУРА ТА НАУКА

- 44 Драма з відкритим фіналом
Анна Ставиченко про майбутнє української опери

щоденники окупації

- 48 Поясніть, що відбувається
Про що говорять на дитячих майданчиках Луганська
- 49 У Донецьку зник журналіст **Тижня**
Станіслав Васін
Редакція журналу вимагає звільнення колеги з полону

P. S.

- 50 ОНУХ про календарну і справжню весну

Тиждень

№ 23 (499) 9 – 15.06.2017

Засновник ЕСЕМ Медіа ГмбХ

Видавець ТОВ «Український тиждень»

01030, Київ, вул. Богдана Хмельницького, 36а, кв. 3

Головний редактор Дмитро Крапивенко

Редакція Анна Корбут, Роман Малко,

Олександр Крамар, Ганна Трегуб, Алла Лазарева,

Денис Казанський, Юрій Лапаєв,

Ольга Ворожбит, Станіслав Козлюк,

Андрій Голуб, Юрій Макаров

Відповідальний за випуск номера

Віталій Столига

Відділ передплати та роздрібної торгівлі

тел.: (067) 407-10-96

e-mail: peredplata@tyzhden.ua

Відділ реклами тел.: (067) 407-10-89

e-mail: reklama@tyzhden.ua

Видається з 02 листопада 2007 року

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого

засобу масової інформації КВ № 18119-6919 ПР

від 30.08.2011 р.

Адреса для листування 01030, м. Київ, а/с 212

Адреса редакції

Київ, вул. Богдана Хмельницького, 36а, кв. 3

e-mail: office@tyzhden.ua

тел.: (044) 351-13-00

Друк ТОВ «НОВИЙ ДРУК», Київ, вул. Магнітогорська, 1

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 1447 від 28.07.2003 р. № зам. 17-1178

Наклад 32 000

Номер підписано до друку 7.06.2017 р.

Виходить щоп'ятниці

Розповсюджується в роздрібній торгівлі

та за передплатою

Передплатний індекс 99319

Ціна договірна

© Український тиждень. Редакція залишає за собою право на літредагування надісланих матеріалів без узгодження з автором. Рукописи не повертаються й не рецензуються.

Редакція може не поділяти думку авторів. За зміст рекламних матеріалів та листів, надісланих читачами, редакція відповідальності не несе.

Матеріали, позначені літерою «Р», «новини компанії» публікуються на комерційній основі

Наші партнери: www.tyzhden.ua

The Ukrainian Week

НА ЧАСІ

Скористатися нагодою

Роман Малко

Щойно українські парламентарі вирішили серйозно зайнятися державними справами й, перш ніж розчинитися в екзотичних принадах літа, попрацювати на благо народу, який вони так сердечно й щиро люблять, як трапилася халепа. Стокгольмський арбітражний інститут підсунув їм справжню свиню. За інших обставин, звісно, це рішення можна було б тільки вітати. Адже нарешті спір між Нафтогазом і Газпромом за газові контракти 2009 року вирішено на нашу користь. Тільки невже з цим чудовим подарунком не можна було почекати хоча б до середини липня? Коли країна порине в традиційний анабіоз, а політики нарешті зникнуть з трибун та екранів. Чекали не один місяць, почекали б іще. І нічого нікому не сталося б. Верховна Рада ухвалила усі необхідні законопроекти, яких накопичилося чимало. Наприклад, про регулювання закупівельної ціни на молоко та підтримку села, про забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитків, про приватну ветеринарну

ФОТО: УНАЧ

практику, безпечність та гігієну кормів і припинення дипломатичних відносин з Російською Федерацією. Розглянула б зміни до Земельного, Бюджетного, Водного та Кримінального кодексів, можливо, навіть з упровадженням смертної кари як виду покарання за корупційні злочини (таке пропонує вождь найпростіших Каплін), запустила б реформу медицини, цілком імовірно, просунулася б у напрямку оновлення судової системи і, нарешті, щось таки вирішила в пенсійній сфері, внісши, скажімо, зміни до деяких законодавчих актів України щодо запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та єдиних принципів нарахування пенсій. А ще чекають своєї черги проекти законів про установу бізнес-омбудсмена та державне регулювання виробництва й обігу спирту етилового, коньячного й плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів, а також про розповсюдження та рекламу електронних сигарет. Кров з носа потрібно внести зміни до актів, які регламентують гуманне ставлення до тварин, про містобудівну діяльність, а також поведження з відходами. Унесено в плани розгляд змін законодавства стосовно статусу й соціального захисту громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, що стосуються підвищення рівня соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, а також щодо підвищення

ЩОБ ТАМ ХТО КАЗАВ ПРО НЕМОЖЛИВІСТЬ ПОЗАЧЕРГОВИХ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ЧИ ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ, САМЕ ПІД ЇХ ЗНАМЕННЯМ НИНІ ВІДБУВАЮТЬСЯ ВСІ БІЛЬШ-МЕНШ ЗНАЧИМІ ТА ГУЧНІ ПОДІЇ В КРАЇНІ

ефективності процедур банкрутства, загальнообов'язкового державного пенсійного страхування і, звісно, надто чутливі зміни до Конституції щодо недоторканності народних депутатів України та суддів і щодо децентралізації? Врешті, чимало яких іще добрих справ глобального масштабу можна було б зробити, якби не такий-от сюрприз.

Попри свій показовий позитив, уся ця історія надто нагадує підлу провокацію. Адже тільки дурень не міг би передбачити, що почнеться на українській політичній кухні відразу після оприлюднення такого рішення. З одного боку, це перемога, але з іншого — газ та ціна на нього віддавна є болючою темою в Україні, а тут іще купа питань, рішення по яких і приймати особливо не хочеться, і консенсусу знайти неможливо — омбудсмени всілякі, ЦВК. Ну а якщо вірити останнім соціологічним дослідженням, які демонструють суттєво присілий рейтинг чинного президента на тлі повільного, але впевненого зростання популярності лідера однієї з опозиційних фракцій, то й пояснень ніяких не треба. Справжнісінький тобі «Шатун 2.0». Адже відволікти увагу та перевести стрілки — чи не єдиний вихід із ситуації, що склалася. Загальмувати всі процеси, перетворивши весь конструктив у, вибачте за відвертістьсрач — і справу вирішено. Старий перевірений метод. А там, дивись, і якась ідея як викручується вигулькне.

Хто можливі автори цієї цинічної провокації, неважко здогадатися. Хто отримувач вигоди — також. Варто лише подивитися, проти кого спрямовано удар, і логічний ланцюжок вимальовується сам собою. Погляньте, як накинулися відразу на Юлію Тимошенко з усіх боків, цькують, звинувачують. А вона ж, сердешна, рятувала тоді країну від замерзання. Ніхто й не цікавиться, чого їй, бідненькій, тоді вартувало витиснути з кровожерного Путіна той контракт. Побули б ті всі, невдячні скотиняки, в її шкурі там, у Кремлі... І невже завалити Юлію Володимирівну, яка дихає в спину Петрові Олексійовичу — основне завдання Стокгольмського арбітражу, а не якийсь там пошук істини й відновлення історичної справедливості? Не хочеться в це вірити. Та й як вдалося там, у Стокгольмі, домовитися за таку послугу? Там же правосуддя не те, що в нас...

Звісно, це злий жарт, арбітраж тут ні до чого. Але здатність українських політиків використовувати у своїх гризках будь-які приводи, аби шоу тривало, таки сумна реальність. Щоб там хто казав про неможливість позачергових парламентських чи президентських виборів, саме під їх знаменням нині відбуваються всі більш-менш значимі та гучні події в країні. Ставку знову зроблено на шар, причому всіма гравцями. І неважливо, коли хоч якісь вибори насправді будуть, восени чи за два роки, маніпуляції уже набирають обертів. Президент вірить, що ще має шанс виправити ситуацію, треба лише обеззброїти основних опонентів і привабити потенційного виборця чимось вартісним. Із реформами й життям по-новому не дуже складається, то чому б не виїхати на державницькій проблематиці з соціальним відтінком? Справжніх рятівників нації завжди люблять. Але і Юлія Тимошенко — не гірший рятівник. Треба лишень пояснити, що газ за її контрактом коштував дешевше, долар вартував менше, а ціни взагалі були казково доступні. Популізм теж непоганий інструмент. Тим паче лідерка «Батьківщини» як ніхто знає, що її справжній виборець нікуди не подінеться: він вірний і все прощає. Головне — перетягти на свій бік усіх заблуканих овець, які перекинулися колись хто до Ляшка, хто до «Самопоміч», хто взагалі, прости Господи, до Рабиновича. Ляшко й Рабинович теж, до речі, не в тім'я биті. Покупець на такий товар, виявляється, не лише є — його хоч гать гати! Варто лишень гнати потрібну ахінею і результат гарантований. Ну а всі решта, теж не проти взяти участь, головне зрозуміти, куди вітер подує, і вчасно запропонувати свої послуги.

На жаль, судячи з настрою депутатів, особливої роботи, як і вагомих результатів від неї, очікувати наразі не варто. Залишилося лише два з хвостиком пленарні тижні. Відважитися на прийняття якихось доленосних законів, як-от медичної реформи, розгляд якої анонсовано на четвер, вони, звісно, можуть, тільки от чи набереться потрібна кількість адекватних, здатних зрушити з місця цей не підйомний тягар — велике питання. І проблема не лише в конфліктах інтересів, відсутності голосів, потужному лобі — усе набагато сумніше. У такому гальмуванні та імітації, схоже, зацікавлені як в уряді, так і в Адміністрації президента. Ідеться ж, по суті, про потребу зруйнувати систему, яка їх влаштує. ■

Тероризм не розвага

Едвард Лукас

Дірява правоохоронна система США урок, схоже, засвоїла. На відміну від теракту минулого місяця в Манчестері, після останнього теракту в Лондоні ми не читали оперативних деталей розслідування в New York Times (останній наразі теракт стався 7 червня в Тегерані: терористи намагалися розстріляти парламент і спробували напасти на мавзолей аятоли Хомейні. Відповідальність взяла на себе «ІД» — Ред.). Американські силовики не передали ЗМІ фото з місця події, запліт британською поліцією у спеціалізовані міжнародні бази даних.

І все-таки ми, журналісти, допомагаємо терористам тим, як висвітлюємо теракти. Мета цих злочинців — не просто вбивати, а робити це на показ. Звідси створюється ілюзія беззахисності, яка лякає нас і стимулює їх збирати кошти і вербувати нових терористів. Це складові політичної війни, яка ведеться проти нас.

Звісно, новинні канали в конкурентному медіасередовищі завжди полюють на цікаві фото. Якщо вам доводиться вибирати між зображеннями кровопролиття, руїни й горя або «балакучими головами», які намагаються тверезо оцінити терористичну загрозу в контексті, то легше обрати перше. Інакше за вас це зроблять конкуренти.

МЕТА ТЕРОРИСТІВ — УБИВАТИ НАПОКАЗ, СТВОРЮЮЧИ ІЛЮЗІЮ БЕЗЗАХИСНОСТІ ТА СТИМУЛЮЮЧИ ВЕРБУВАННЯ НОВИХ ЗЛОЧИНЦІВ. ЦЕ СКЛАДОВІ ПОЛІТИЧНОЇ ВІЙНИ ПРОТИ НАС

Але так не має бути. Тероризм — це «масове вбивство з медіастратегією», стверджує Зейнеп Туфекчі, професорка університету Північної Кароліни і давній критик подання новин у мейнстрімових ЗМІ. Ми не можемо зупинити вбивство, але ми можемо перекрити канали публічності, яка робить їх дієвими. Неробами і покидьками, які тягнуться до терористичних угруповань, рухає рідше жадоба до недоброї слави, ніж ідеологія.

Прикладів зв'язку між насильством і лихою славою не бракує. Вестер Лі Фленеген, який застрелив двох осіб і стрілив це наживо в штаті Вірджинія 2015 року, так хотів прославитися, що твітнув: «Я відзняв розстріл, дивіться у Facebook», — із посиланням на зроблене ним же відео нападу на журналістів. Асоціальний одинок Адам Ленза, який убив 20 дітей у початковій школі в Сенді-Гук, мав бібліотечку газетних вирізок про попередні масові розстріли. «Маргіналізовані індивідууми шукають натхнення», — каже агент підрозділу аналізу поведінки при ФБР Андре Саймонс.

Ми вже стали перебірливими, коли справа доходить до інших злочинів. Уявіть собі висвітлення у

ЗМІ масового сексуального нападу. Наприклад, щось на зразок нападу на жінок у районі Кельського залізничного вокзалу в новорічну ніч 2016-го. Якби камери довше затримувалися на обличчях розгублених, принижених жертв або на слідах нападів — розірваних бюстгальтерах чи закривавлених трусиках, — нам би це здалося непристойним втручанням.

Аналогічно слід припинити вважати зображення закривавлених тіл і зламаних життів новинами й ставитися до цього як до вуаеризму. У 1980-х Маргарет Тетчер лютувала через звичку ЗМІ брати інтерв'ю в терористів про їхні звірства й ставитися до їхніх політичних лідерів як до гостей-провокаторів у ток-шоу. Зараз цінності в новинному світі інші. Жоден канал не стерпів би інтерв'ю з лідером самозваного ісламського халіфату Абу Бакром аль-Багдаді. Так само зараз ЗМІ загалом дотримуються добровільної заборони на поширення жаклих кадрів стинань голови або спалень, які стали візитівкою життя під ісламістами. Цей же підхід ми повинні запровадити і щодо вбивць-терористів у Манчестері.

Це не означає, що ми не маємо висвітлювати теракти. Цілком природно також обурюватися через кількість загиблих, забуваючи про статистику (у автомобільних аваріях гине більше людей, ніж від терактів).

Але ми повинні висвітлювати звірства на наших умовах, а не на їхніх. Зараз вони не виграють, а програють. Ще 15 років тому ми боялися, що джихадисти візьмуть собі за звичку викрадати авіалайнери і спрямовувати їх на будинки, а ще створять біологічну, хімічну та навіть ядерну зброю. Тепер вони вбивають людей, найдждаючи на них в орендних авто й розмахуючи ножами, виготовляючи вибухові пристрої з пероксиду й змивача ліку для нігтів. Це ознака не сили, а слабкості.

Крім того, не можна дозволити, щоб трагічні теракти змусили нас думати про зміну нашого способу життя. Вони не завдають масштабної економічної шкоди. Вони не вимагають фундаментального відходу від громадянських свобод. Наша найкраща відповідь — як показали манчестерці і лондонці — зберігати спокій і рухатися далі.

Також мусимо розглядати злочинців у перспективі. Ми не погоджуємося з тим, що вони мученики. Так само не слід перебільшувати їхні вміння або мотивацію. У переважній кількості (теракти в Парижі були винятком) вони — погано підготовлені любителі з туманним уявленням про іслам і з мізками, просмаленими коноплею.

Як не дивно, соцмережі, які (хибно) вважалися рупором терористів, у цьому питанні випереджують мейнстрімові ЗМІ. Після манчестерського теракту Twitter і Facebook переповнило обурення тим, як ЗМІ висвітлюють ці події і похвала на адресу програми BBC Newsround, яка у короткому відео радила дітям, що робити, коли вони засмучені або стривожені.

У 1980-х я як журналіст кривився, коли Тетчер пропонувала «задушити» терористів, перекривши їм «кисень публічності». Мені здавалося, що наша робота — безстрашно і безсторонньо повідомляти новини, не підлаштовуючись під політичну лінію. Тепер я думаю, що вона мала рацію. ■

Едвард Лукас — автор The Economist, старший віце-президент аналітичного центру СЕРА

Невіртуальний ефект

Денис Казанський

Російський інтернет утратив близько 10 млн українських користувачів. І, здається, назавжди

Блокування російських соціальних мереж в Україні сприйняли по-різному. Хтось цілком підтримав указ Порошенка й навіть добровільно видалив свій профіль із «ВКонтакте» після того, як цей сайт був заборонений. Хтось поставився до президентської ініціативи різко негативно й назвав її актом цензури. Неоднозначно оцінювали й ефективність таких радикальних заходів. Одні казали, що блокування нічого не дасть і люди, як і раніше, користуватимуться російськими сайтами, обходячи перепони. Інші переконували, що заборона буде дієвою та приведе до того, що рекламодавці змушені будуть розміщувати рекламу більше на українських ресурсах, а це обернеться позитивом для вітчизняних сайтів і ЗМІ.

Оцінити наслідки блокування соціальних мереж в Україні можна за допомогою лічильників. У Росії є сервіс liveinternet.ru, який показує загальну відвідуваність сегмента інтернету РФ із різних країн. До блокування соцмереж Україна стабільно посідала в цьому списку друге місце після самої Росії. Наприклад, якщо з РФ на сайти країни заходило (початок травня) близько 125 млн осіб на день, то з України — приблизно 24 млн.

Це був справді тривожний показник. Виходило, що абсолютна більшість українців щодня користується російськими ресурсами й так чи інакше стикається з інформаційним полем РФ. Однак після набрання чинності указу президента ситуація кардинально змінилася. Потік відвідувачів з України буквально обвалився. Якщо досі він сягав 24 млн на добу, то тепер скоротився до 9 млн. Утрати становлять близько 15 млн користувачів! До того ж зауважимо, що з цих мільйонів, які залишилися, частина фізично перебуває на невідконтрольній території країни, де не діє блокування сайтів.

Тому зрозуміло, чому в Росії так різко відреагували на введення блокування. Із другого місця за кількістю відвідувачів «Рунета» Україна опустилася на третє, поступившись Казахстану, кількість населення якого у 2,5 раза менша, ніж у нашій країні. Потік користувачів різко зменшився (див. «Піке юзерів»). Тепер він лише трохи перевищує обсяг відвідувачів із Білорусі, де проживає в 4,5 раза менше осіб. І це не дивно. Адже забороненими сайтами справді користувалися мільйони наших громадян.

До блокування тільки соціальну мережу «ВКонтакте» щодня відвідувало близько 10 млн українських користувачів, на поштовий сервіс mail.ru заходило близько 6 млн, ще близько 5 млн — на «Однокласники». На цих соцмайданчиках люди найчастіше натрапляли на посилання на російські ЗМІ або розважальні сайти й переходили по них. Ці соцмережі були своєрідними воротами в інформаційний простір РФ. Однак тепер ситуація змінилася. Звичайно,

деякі громадяни навчилися обходити блокування за допомогою різноманітних інструментів на зразок анонімайзерів та VPN, але більшість користувачів просто полінувалася, не захотіла чи й не змогла цим зайнятися.

Популярний російський блогер Борис Рожін, який підтримує воєнну агресію проти України та виступає за знищення нашої державності, визнав, що заборона соцмереж виявилася досить ефективною.

«Не варто помилятися з приводу середнього рівня комп'ютерної грамотності. Попри не дуже репрезентативний зріз, я можу досить упевнено стверджувати, що середній користувач просто впадає в ступор за відсутності доступу до свого улюбленого ресурсу. VPN за п'ять баксів, анонімайзери, проксі, налаштування в браузері — це все звучить просто, але тільки коли знаєш, про що йдеться. Звичайний, не просунутий, користувач запускає інтернет через літеру «е» з робочого столу (так, у нього Windows), потім вбиває в рядок пошуковика «ВКонтакте» й переходить за першим посиланням у рядку видачі. Звичайний користувач навіть не знає про «закладки», не кажучи вже про всілякі VPN або «налаштування браузера». З мобільними пристроями все ще гірше: контингент користувачів ширший, рівень володіння нижчий», — написав він.

Прикинути, скільки з 15 млн «зниклих» українських користувачів насправді й далі відвідують російські ресурси, неважко. Для цього можна використати той самий Liveinternet. Після того як вони стали масово застосовувати VPN, у «Рунете» різко підскочив потік відвідувачів з Німеччини, США, Великої Британії, Нідерландів та Франції. Пояснюється це просто: VPN змінює «громадянство» користувача на ту країну, у якій встановлено сервер. Таким чином українці зчитуються лічильниками тепер уже як її користувачі.

Якщо по черзі вивчити статистику трафіка із зазначених країн, то можна побачити, що різке зростання відвідувань російських сайтів із них у часі збігається з обвальним спадом заходів з України. Ось тільки відвідувачі зі США та ЄС і близько не компенсують числа втрат в Україні. Наприклад, кількість ко-

Стимул. Одряду кілька розробників оголосили про намір створити локальні соцмережі, які можуть замінити українським користувачам російські аналоги

ристувачів з Німеччини в останні дні травня зроста з 2 млн до 3,2 млн на день. Відвідувачів зі США стало більше на 400 тис. З Нідерландів — на 1,2 млн. З Великої Британії — на 300 тис., Франції — на 200 тис. Разом кількість українців, які проникли на сайти РФ «під чужими паспортами», становила приблизно 3,3 млн осіб. На тлі спаду в 15 млн це дуже скромна цифра. Навіть якщо припустити, ніби ще 1 млн розпорошився по інших державах, то все одно виходить, що Росія втратила близько 10 млн користувачів з України.

Розрахунок виявився правильним. Для більшості людей питання про те, у якій саме соцмережі спілкуватися й на якому сервері мати електронну адресу, не є принциповим. Такі користувачі не стали витрачати сил і шукати обхідних шляхів, а просто перереєстрували свої поштові скриньки та завели нові акаунти на інших майданчиках. Тих, хто мав на соціальних сайтах бізнес, заходив у «ВКонтакте» або «Однокласники» цілеспрямовано — для збору інформації, значно менше. Саме такі користувачі переважно й навчилися обходити блокування.

Хай там як, навіть з урахуванням того, що мільйони завсідників навчилися або навчаться в майбутньому обходити блокування й потрапляти на заборонені ресурси, але санкції все одно матимуть для російських компаній важкий економічний ефект. Адже користувачі з України, які заходять в соцмережі через анонімні проксі-сервери, не враховуються статистикою як українські. Отже, для рекламодавців немає жодної можливості зробити таргетинг і взагалі вирахувати цю територіальну аудиторію. Відрізняти українця з німецькою IP-адресою від справжнього німця лічильники поки що не навчилися, тож вітчизняний ринок реклами для росіян тепер став менш доступним. «ВКонтакте», mail.ru та «Яндекс» уже закрили свої офіси в Києві. Це означає, що найближчим часом доходи від реклами в інтернеті перерозподілятимуться між українськими гравцями, а також американськими компаніями на зразок Google і Facebook.

Блокування російських сайтів, безумовно, принесло українцям чимало незручностей і викликало в багатьох негативну реакцію. Однак слід визнати, що санкції, введені проти інтернет-бізнесу РФ, виявилися для неї одними з найболочіших. На відміну від інших галузей, де російський бізнес посідав досить скромні ніші, в українському сегменті всесвітньої павутини його компанії домінували. Приміром, соцмережа «ВКонтакте» посідала в нашій країні друге місце після Google за охопленням аудиторії, а в середині першої десятки найпопулярніших ресурсів розташовувалися «Яндекс», «Однокласники» та mail.ru. Після введення заборон у першій десятці не залишилося жодного російського ресурсу...

Бізнес із РФ сьогодні змушений розплачуватися за божевільні та агресивні дії керівництва своєї держави, але претензії з цього приводу навряд чи варто направляти українській стороні. Росіяни страждають через окупацію Криму й загарбницьку війну на Донбасі, розв'язану їхнім урядом.

Як показала практика, навіть в інтернеті, де начебто не існує майже жодних кордонів, за нагоди обмеження вводяться досить легко й діють ефективно. Головне, щоб вони приносили країні користь, а не шкоду. ■

THE SELECTOR PRO

Професійний музичний форум

Майстер-класи, панельні дискусії,
лекції від провідних британських
та українських музичних фахівців

16–17 червня 2017

SENTRUM ИСТОК

DJ-сет Ghostpoet

Спеціальна подія

17 червня 2017, 22:00

Без транзиту

Олександр Крамар

Які загрози й можливості несе ймовірне припинення Газпромом транзиту газу територією України після 2019 року

Доки країна обговорює справжність чи уявність «перемоги» у Стокгольмському суді, усе більшої актуальності набуває питання: що буде з 2020 року після припинення або зменшення до мінімуму транспортування російського газу українською газотранспортною системою (ГТС)? Адже чинні контракти на транзит, які є предметом спору Нафтогазу й Газпрому у шведській столиці, завершуються 2019-го. Не так і довго чекати. Тим часом 25 квітня 2017 року голова Газпрому Алексей Міллер в інтерв'ю агентству Reuters заявив, що компанія не виключає збереження певних обсягів транзиту через Україну після 2019-го, але вони обмежуватимуться на рівні, близькому до 15 млрд м³ (проти нинішніх 80–85 млрд м³), виключно для потреб країн, які межують з Україною. Як побачимо далі, шанси досягти успіху в цих намірах дуже високі. Попри численні перешкоди, системна й наполеглива робота російських лобістів в країнах ЄС дає свої результати. Тож якщо загальмувати на кілька років реалізацію задуманого Газпромом, можливо, і вдасться, то зупинити навряд чи.

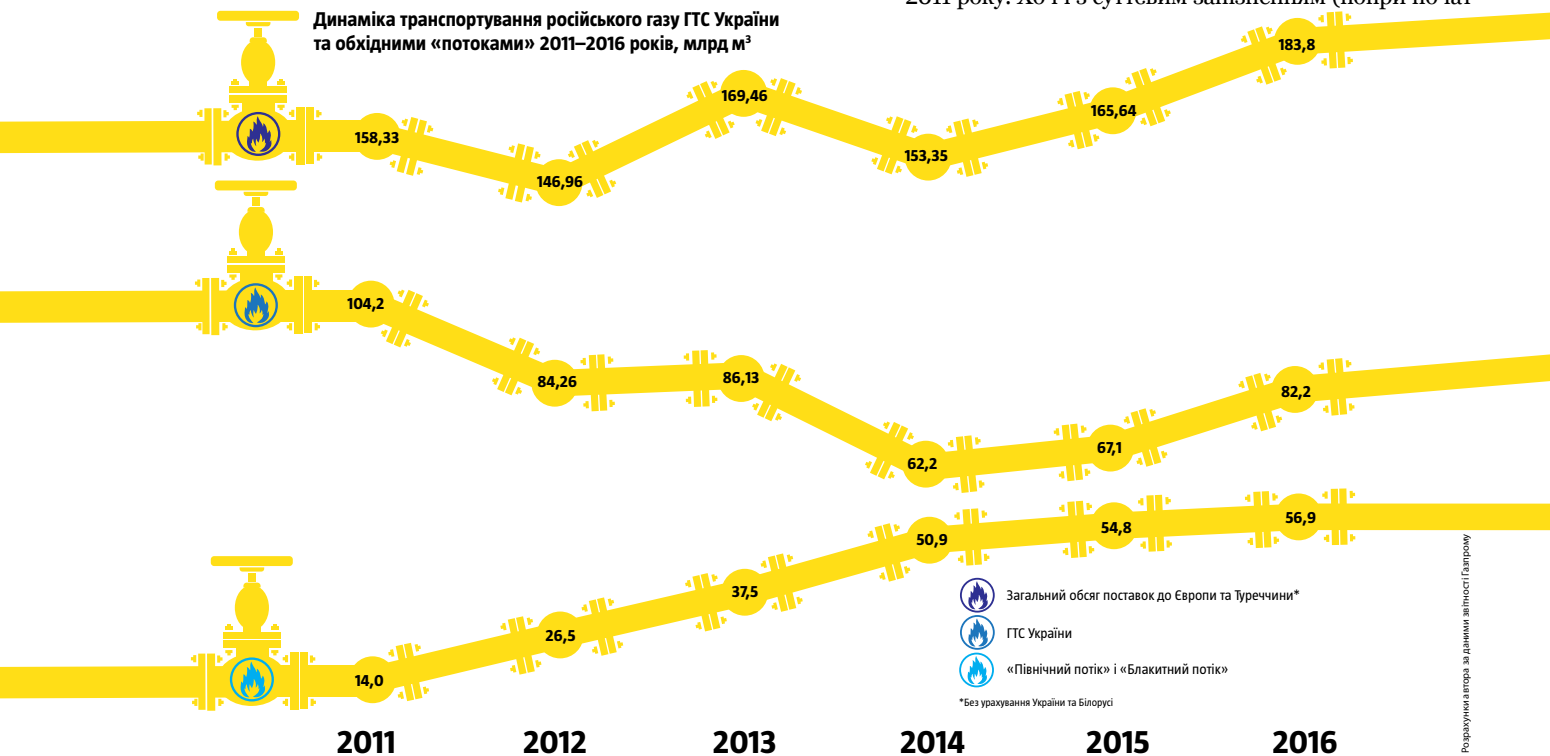
Тож Україні потрібно орієнтуватися насамперед на заходи асиметричного реагування. Щоб, коли РФ таки реалізує задумане й матиме технічну можливість відмовитися від основної частини чи й усього ниніш-

нього транзиту свого палива в ЄС через нашу ГТС, ми були готові до цього та мінімізували можливі загрози. А їх принаймні дві. По-перше, ускладниться й значно підвищиться ціна закупівлі блакитного палива в європейських постачальників. Адже якщо не вживати жодних заходів, то після припинення чи мінімізації транзиту газу українською ГТС треба буде фізично транспортувати його з віддалених європейських хабів, а не закупляти російський газ на західних кордонах України після передачі європейським компаніям, як це відбувається зараз. По-друге, буде втрачено доходи від транзиту й зростуть витрати на транспортування палива для потреб українських споживачів вітчизняною ГТС, оскільки переважно або виключно саме вони оплачуватимуть її функціонування. Як наслідок — виникне загроза подальшого зниження конкурентоспроможності українського промислового виробництва порівняно з іншими країнами регіону, а також зростання тарифів для побутових споживачів.

ПОВІЛЬНО, АЛЕ НЕСТРИМНО

Попри скептицизм та опір реалізації «Північного потоку», цей газогін із пропускною спроможністю 55 млрд м³, що пролягає по дну Балтійського моря в напрямку з Росії до Німеччини, таки було збудовано 2011 року. Хоч і з суттєвим запізненням (попри почат-

Динаміка транспортування російського газу ГТС України та обхідними «потокими» 2011–2016 років, млрд м³

кові очікування), нині він виведений майже на повну потужність. Повільно, але впевнено Газпром просуває й «Північний потік-2», а також низку газогонів на території ЄС, які мають забезпечити постачання блакитного палива з двох північних потоків до різних європейських країн. Щоб обійти перешкоди регулюючих органів ЄС, 24 квітня 2017 року Nord Stream 2 AG та європейські енергетичні компанії ENGIE, OMV, Royal Dutch Shell, Uniper і Wintershall підписали угоди про фінансування: п'ять названих компаній зобов'язалися надати довгострокове фінансування в обсязі 50% загальної вартості проекту (оцінюється в €9,5 млрд), а єдиним акціонером Nord Stream 2 AG залишиться Газпром. Згідно з планом будівництво газогону має розпочатися в 2018 році й завершитися до кінця 2019-го.

Незважаючи на провал «Південного потоку», який проектувався по дну Чорного моря з Росії напрямку до Болгарії й далі в ЄС, щоб відібрати в Україні транзит російського газу на Балкани та до Італії, Москві вдалося домовитися з Туреччиною. І, попри загострення російсько-турецьких відносин 2015-го через Сирію та збитий турецькими ВПС літак РФ, у вересні 2016-го Анкара надала перші дозволи на будівництво фактичного його аналога — «Турецького потоку». У лютому 2017-го набрала чинності двостороння угода про його реалізацію, а заснована раніше для будівництва «Південного потоку» компанія South Stream Transport B.V. уклала з Allseas Group контракт на спорудження другої нитки, й уже на початку травня розпочалися роботи над підводною частиною газопроводу. Тож зараз йдеться про дві нитки пропускною спроможністю кожної по 15,75 млрд м³, одна з яких повністю призначена для подальшого транзиту через європейську частину Туреччини до країн ЄС (на Балкани та в Італію).

Безпосереднє будівництво підводної частини «Турецького потоку» вже розпочалося в травні 2017-го. Алексей Міллер заявив, що «проект реалізується суворо за планом і до кінця 2019 року наші турецькі та європейські споживачі отримають новий надійний маршрут для імпорту російського газу». І це цілком реальні терміни, адже йдеться, по суті, про вже другий турецький потік. Перший газогін «Блакитний потік» по дну Чорного моря із РФ до Туреччини, призначений для обходу території України, через яку доти транспортувався весь російський газ у цю країну, був збудований півтора десятиліття тому. Безпосереднє будівництво його морської ділянки пропускною спроможністю 16 млрд м³ тривало менше як рік — з вересня 2001-го по травень 2002-го. А комерційні поставки палива ним розпочалися ще через півтора року — в лютому 2003-го.

ЗАВЧАСНА ПІДГОТОВКА

Однак будівництвом основних потоків справа не обмежується. Газпром активно працює в напрямку створення трубопровідної інфраструктури, щоб перекидати своє паливо з них якомога більшої кількості споживачів, які зараз отримують його транзитом через Україну, зокрема й у країнах Центральної Європи. У березні на аукціоні Газпром заборонував нові потужності для поставок додаткових обсягів газу, які мають надійти по газопроводу «Північний потік-2» в Німеччині (58 млрд м³ на рік на вході), Чехії (близько 45 млрд м³) та Словаччині на період з 1 жовтня 2019-го по 2039-й. Для цього готується будівництво інших

транспортних мереж — газогону EUGAL для перекидання додаткових обсягів вуглеводнів із півночі Німеччини на південь і до кордону з Чехією (перспективна пропускна спроможність — до 51 млрд м³ на рік) та розширення ГТС в Чехії й Словаччині. У квітні 2017-го член правління Wintershall Тіло Віланд заявив, що спорудження EUGAL розпочнеться уже в середині 2018 року, а до кінця 2019-го через його першу гілку має піти газ: замовлення на сировинні матеріали для будівництва газопроводу вже видані, а тендер на проведення відповідних робіт іде повним ходом.

Уже існуючий газопровід OPAL потужністю 36 млрд м³, який з'єднує перший «Північний потік» з Німеччиною та Чехією (паралельно до нього має пройти EUGAL), уже продемонстрував, наскільки загрозливі такі проекти для української ГТС. Адже вони відкривають вихід на ключові для нашого транзиту ринки країн ЄС в обхід України. Коли в кінці жовтня 2016-го Єврокомісія послабила обмеження й на пев-

ПЕРШОЮ СТРАТЕГІЄЮ ВІДПОВІДІ НА ЗАГРОЗУ ПРИПИНЕННЯ ГАЗПРОМОМ ТРАНЗИТУ ПАЛИВА ДО ЄС ЧЕРЕЗ УКРАЇНУ МАЄ СТАТИ ЗМЕНШЕННЯ, А В ІДЕАЛІ ЛІКВІДАЦІЯ ПОТРЕБИ В ЙОГО ЗАКУПІВЛІ ДО ПОЧАТКУ 2020-Х РОКІВ

ний час схвалила збільшення з 50% до 80% потужності, яку міг заповнити Газпром російським газом із «Північного потоку», то це викликало миттєвий і різкий спад транспортування палива через ГТС України. У грудні Нафтогаз був змушений бити на сполох, адже використання маршруту «Північний потік» — OPAL зросло з 57,1 млн м³ до 80,5 млн м³ на добу, натомість обсяги транспортування вуглеводнів через українську ГТС в напрямку Словаччини зменшилися з 148,9 млн м³ до 120,8 млн м³. Пізніше суд скасував такий дозвіл Єврокомісії. Однак заплановане будівництво «із запасом» потужностей EUGAL здатне відібрати в Україні левову частку транзиту навіть у разі їх заповнення російською компанією на дозволені європейським законодавством 50%.

Схожа ситуація складається й на південному напрямку. «Турецький потік» у разі реалізації вийде на територію цієї країни в її крайній західній, європейській, частині, де заходить Трансбалканський газогін, яким досі йшов транзит російського газу через Україну на Туреччину й Балкани. У такий спосіб Газпром може легко перекинути з української ГТС свої поставки не лише до Туреччини (11,6 млрд м³ у 2016-му), а й до Греції та Болгарії. А це сукупно ще близько 6 млрд м³. Окрім того, 2 червня 2017 року Газпром та європейські компанії Edison і DEPA підписали Угоду про співпрацю, яка передбачає спільну діяльність з організації південного маршруту поставок російського газу в Європу з РФ через Туреччину та Грецію й далі в Італію через газопровід Poseidon.

А на початку 2017-го заступник голови правління Газпрому Александр Медведєв заявив, що компанія для поставок в Італію російського газу з «Турецького потоку» готова розглядати також використання й Трансадриатичного газогону (англломовна аббревіатура — TAP). Його будівництво вже розпочалося в травні 2016-го та наразі виконане на 40%; повністю завер-

шитися має до 2019-го. ТАР, який від початку був запланований для постачання до ЄС блакитного палива з Азербайджану та інших країн каспійського й близькосхідного регіону й отримав підтримку Євросоюзу в рамках диверсифікації джерел постачання палива до нього, тепер може полегшити реалізацію планів Газпрому. На підставі того ж таки енергетичного законодавства ЄС, яке обмежує російського монополіста в можливостях, він зможе претендувати на заповнення до 50% пропускнуої спроможності ТАР (яка планується на рівні 10 млрд м³ із перспективою розширення до 20 млрд м³). Тож із 2020-го, до якого «Турецький потік» має високі шанси бути завершеним та припинитися діячинного контракту на транзит російського газу українською ГТС, значна частина обсягів блакитного палива для потреб Італії може бути перекинута через ТАР.

Відмову РФ від транзиту газу українською ГТС після 2019 року здатна полегшити суттєва зміна географії його експорту за останні роки. За період з 2011-го по 2016-й для Газпрому зросла вага ринків збуту Німеччини (з 34 млрд м³ до 49,8 млрд м³), Великої Британії (з 8,2 млрд м³ до 17,9 млрд м³), Франції (з 9,5 млрд м³ до 11,5 млрд м³), Австрії (з 5,4 млрд м³ до 6,1 млрд м³). Нарощувати експорт до більшості з них простіше саме через «Північний потік» та «Північний потік-2». Водночас, навпаки, зменшилася частка тих споживачів, які все (або більшу частину) блакитне паливо з РФ отримують через Україну. Наприклад, його поставки до країн Центральної Європи (без Польщі та країн Балтії) зменшилися із 30,8 млрд м³ (2011-й) до 23,9 млрд м³ (2016-й). І навіть поставки до Італії (24,7 млрд м³), на яку зараз припадає найбільша частка транзиту російського газу українською ГТС, із 2013 року стагнують. Адже він там активно балансується поставками з Алжиру, який останнім часом їх збільшив.

Основним фактором, який відкриває Росії шлях до газового ринку промислового осердя Європи (північний захід Німеччини, Бенілюкс, північно-східна Франція та Англія), є стрімке скорочення в останні роки видобутку газу в донедавна одному з найбільших його європейських постачальників — Нідерландах (із 77,7 млрд м³ 2013-го до 45,5 млрд м³ 2016-го). Крім того, блакитне паливо в цих країнах ЄС стає все популярнішим як альтернатива вугіллю в тепловій енергетиці. 2016 року частка вугільної електрогенерації у Великій Британії знизилася до 9% з 23%, що було лише на рік раніше, зокрема завдяки введеному «податку на виходи». А згідно з планом у 2025 році в країні буде закрито остання вугільна електростанція. Водночас члени Асоціації електрогенеруючих компаній Eurelectric з 26 країн зобов'язалися не вводити в експлуатацію нові потужності вугільних станцій після 2020-го.

ПОЗБУТИСЯ ПОТРЕБИ В ІМПОРТІ

Коли Газпром зможе перекинути на інші маршрути поставки газу до таких потужних споживачів, як Німеччина, Австрія, Чехія, Франція, Італія, Туреччина та Греція, то справді зможе відмовитися від лівової частки транзиту через Україну, зменшивши її максимум до обсягів, необхідних для Молдови, Словаччини, Угорщини та Румунії, які сукудно купують російського палива в останні роки від 13 до 14 млрд м³. І з них буде явно неможливо забезпечити реверсні поставки майже такого самого обсягу газу в Україну (2016-го йшлося про 11,1 млрд м³), закупівля якого потрібна за

нинішнього обсягу споживання й видобутку блакитного палива в країні.

Тому першою стратегією відповіді на загрозу припинення Газпромом транзиту палива до ЄС через Україну має стати зменшення, а в ідеалі ліквідація потреби в його закупівлі до початку 2020-х років. Ця мета може бути досягнута за рахунок як збільшення внутрішнього видобутку, так і значних резервів для зменшення споживання вуглеводнів. Попри збільшення видобутку, який до 2020 року за нинішніх тенденцій справді може значно зрости як у державному УкрГазвидобуванні, так і в більшості приватних газовидобувних компаній, у напрямку скорочення витрат енергоносіїв уряд використовує дуже мало із тих величезних можливостей, які для цього є.

НАЙКРАЩИМ ВАРІАНТОМ БУЛО Б ПІСЛЯ 2019 РОКУ ПОВНІСТЮ ВІДМОВИТИСЯ ВІД БУДЬ-ЯКИХ ДОГОВОРІВ ІЗ ГАЗПРОМОМ Й УКЛАДАТИ ІХ ВИКЛЮЧНО З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ КОМПАНІЯМИ-СПОЖИВАЧАМИ, ЯКІ КУПУЮТЬ ГАЗ У НЬОГО

За даними Нафтогазу, споживання блакитного палива зменшилося 2016-го порівняно з попереднім роком лише на 0,6 млрд м³ (хоч Держстат узагалі показує його зростання). Однак проблема в структурі: якщо промисловість знизилася споживання на 1,3 млрд м³ (з 11,2 до 9,9 млрд м³), то населення та теплокомуненерго (ТКЕ), споживання яких найбільше залежить від заходів із енергозбереження, навпаки, використали на 0,8 млрд м³ більше, аніж 2015-го (19,2 проти 18,4 млрд м³). Промисловість фактично вичерпала свої можливості із заощадження. І, попри потенціал для енергозбереження на більшості підприємств, у разі пожевлення економічного зростання витрати енергоносіїв найближчими роками можуть навіть зростати.

Тому без концентрації зусиль на заходах зі скорочення явно надмірного споживання блакитного палива ТКЕ (а це було добре помітно минулого опалювального сезону), а також іншими побутовими споживачами витрати газу найближчими роками в країні можуть не тільки не зменшитися, а, навпаки, зрости. За даними Держстату, за січень — квітень 2017 року Україна спожила 16 млрд м³ блакитного палива, або на 11,6% більше, аніж за аналогічний період 2016-го (14,35 млрд м³). Це сталося, попри значно теплішу весну та припинення опалювального сезону на більшій частині території країни з початку квітня. У річному вимірі з травня 2016-го по квітень 2017-го споживання сягнуло 33,68 млрд м³ (без урахування витрат Укртрансгазу на його транспортування) проти 30,29 млрд м³ за 12 місяців (із вересня 2015-го по серпень 2016-го), коли в країні було зафіксовано історичний мінімум споживання газу за всі роки незалежності (див. «Чим небезпечні субсидії», *Тиждень*, № 1/2017).

Необхідна якнайшвидша монетизація субсидій, а також у разі масштабніше фінансування енергозбереження та заходів, спрямованих на створення технічних можливостей мешканцям багатоквартирних будинків зменшувати своє споживання централізованого тепла до оптимально необхідних обсягів. А не «обігрівати» вулицю, як це відбувається досі. За даними Мінергероугілля, у I кварталі 2017

року лише ТЕС та ТЕЦ країни спожили блакитного палива 1,67 млрд м³ із 12,83 млрд м³ його загального споживання (за весь минулий рік ішлося про 4 млрд м³, а 2017-го очікується навіть зростання цього показника). Основним споживачем у I кварталі поточного року було Київенерго, підконтрольне ДТЕК Ахметова (0,813 млрд м³), яке вкрай нераціонально споживає паливо. А також інші ТЕЦ найбільших міст країни: дві харківські (214,8 млн м³), Криворізька (76,1 млн м³), Одеська, Кременчуцька, Дарницька та Львівська ТЕЦ (кожна по 40–60 млн м³—сукупно 202 млн м³).

Якщо вже спалювати газ для обігрівання квартир у великих містах, то за нинішнього стану зношеності тепломереж необхідно рухатися до максимальної децентралізації, тобто створення котельень поблизу основних споживачів. З огляду на великі втрати на передачу тепла через усе місто зайвим є й централізоване постачання гарячої води (принаймні в неопалювальний сезон). За визнанням навіть постачальних компаній, її нагрів рентабельніше проводити індивідуальними бойлерами. Це потребує невідкладних заходів із підвищення потужності внутрішньобудинкових електромереж, але натомість зменшиться споживання газу. Водночас збільшення використання електроенергії для нагріву води за стимулюючих тарифів можна сконцентрувати на години добових мінімумів її споживання. Це ще й створить умови для кращої збалансованості енергосистеми й виробництва більшої кількості дешевого струму на АЕС.

ТРАНСПОРТУВАТИ РОСІЙСЬКИЙ ГАЗ, АЛЕ БЕЗ ГАЗПРОМУ

Припинення із 2020 року транзиту газу українською ГТС—це не тільки загроза, а й можливість для транзитного потенціалу України. Конфронтаційну модель відносин із Газпромом, яка працює останні роки, навряд чи можна було б вважати оптимальною за нормальних обставин. Однак порівняно з тим нав'язуванням російською компанією своїх умов співпраці, яке було до 2014 року та найбільше проявилось в кабальних контрактах 2009-го, вона є, по суті, безальтернативною. Особливо в умовах агресії РФ проти України.

Тож найкращим варіантом було б після 2019 року повністю відмовитися від будь-яких договорів із Газпромом й укладати їх виключно з європейськими компаніями-споживачами, які купують газ у нього. А місцем передачі газу має обов'язково бути російсько-український чи білорусько-український кордон.

По-перше, у такий спосіб буде подолано монопольну залежність від одного транзитера газу, замість якого з'явиться 5–7, а можливо, і більше європейських компаній, що купуватимуть паливо в Газпрому на російському кордоні. По-друге, виникне можливість повнішого використання українських підземних сховищ газу (ПСГ), які російський монополіст давно не використовував із політичних мотивів. Європейські компанії могли б закачувати в них паливо, придбане на російському кордоні, й піднімати в разі пікових обсягів споживання, що для них вигідно. Нарешті, по-третє, у такому випадку в Україні не виникатиме необхідності купувати газ на європейських бабах за завищеною ціною. Навіть за збереження певного дефіциту палива внутрішнього видобутку вітчизняні споживачі матимуть змогу отримати його в європейських компаній відразу після надходження в українську ГТС з Росії.

У разі створення вигідних умов європейським компаніям-споживачам для транспортування українською ГТС і зберігання в ПСГ російського блакитного палива його транзит нашою територією навіть після реалізації Газпромом обхідних маршрутів може не тільки не скоротитися, а й збільшитися від нинішніх обсягів. Однак уже на новій, конкурентній основі. Та для цього необхідно, щоб перспектива придбати паливо безпосередньо на кордоні з РФ була для європейських компаній значно привабливішою, ніж купувати його після доставки на хаби в Туреччині, Австрії чи Німеччині. Можливо, для цього Києву доведеться погодитися на створення СП із транспортування газу українською ГТС (чи окремими її основними газогонами) із європейськими споживачами російського газу, яким за певних умов саме український маршрут постачання може бути економічно вигіднішим (Німеччина—49,7 млрд м³, Італія—24,8 млрд м³, Франція—11,2 млрд м³, Австрія—6,1 млрд м³, Угорщина—5,5 млрд м³, Чехія—4,5 млрд м³, Словаччина—3,7 млрд м³, Болгарія—3,2 млрд м³ та інші).

З 2011 по 2016 рік продажі газу Газпромом до країн Центральної Європи (окрім Польщі та Балтії), куди він постачається майже виключно через Україну, скоротилися із **30,8 до 23,9 млрд м³**. А до Італії стагнуто на рівні близько **25 млрд м³**

Важливо створити реальну економічну мотивацію, щоб європейським компаніям було вигідно вимагати від Газпрому продажу ім палива на українсько-російському кордоні й далі уже транспортувати його в межах Європейського енергетичного співтовариства—аж до зміни законодавства й продажу окремих магістральних газопроводів спільним із європейськими компаніями підприємствам. Україна натомість отримує можливість зберегти функціонування своєї ГТС без передачі її в управління Росії чи створення з нею СП, на чому завжди наполягав Газпром в обмін на збереження транзиту нашою територією. Звісно, Україна залежатиме й від своїх західних партнерів (насамперед Словаччини), адже від їхніх тарифів на транспортування палива з України далі на Захід також залежатиме те, чи віддадуть потенційні споживачі перевагу українському маршруту перед газпромівськими потоками. Однак наші сусіди зацікавлені в збереженні транспортування старим маршрутом аж ніяк не менше, ніж ми самі, адже інакше також побудується лівової частки транзити.

Водночас припинення Росією передачі газу на Балкани через українську ГТС може створити умови для початку постачання з Туреччини до України каспійського блакитного палива по Трансбалканському газогону. Запущений у протилежному напрямку, він може стати інструментом диверсифікації постачання вуглеводнів до України та, вже нашою ГТС, до інших суміжних країн регіону.

Лише коли ми займемо активну позицію суб'єкта в цій боротьбі за транзитні маршрути, зацікавимо в такому форматі транспортування ключові європейські компанії, матимемо шанси зберегти транзит російського газу через свою територію після 2019 року. При цьому необхідно закласти гарантійні механізми, щоб частки в СП компанії з Європи не перейшли іншій підконтрольній росіянам структурі. ■

Антикорупція

Моя халабуда скраю

Юрій Макаров

Корупція є скрізь. До 70-х років минулого століття поліція в багатьох містах Сполучених Штатів перебувала на утриманні мафії, перетворившись за великим рахунком на її підрозділ. Президентом Франції мало не став політик, який платив своїй дружині з державної кишені по півмільйона євро на рік і приймав у подарунок дизайнерські костюми за €6,5 тис. Багаторічний прем'єр-міністр Італії був засуджений за цілий букет злочинів і зловживань, серед яких підкуп суддів і політиків. Щойно з інтервалом у кілька місяців оголосили імпичмент президенткам Бразилії та Південної Кореї, серед букету звинувачень — корупція.

Сучасні теорії менеджменту твердять, що систему характеризує не помилка, а реакція на помилку. В одних країнах «нестатутні відносини» в політиці й бізнесі — прикрий експес, щось на кшталт сороміцької хвороби, в інших — норма, яка визначає соціальний ландшафт. Практика багатьох століть доводить, що суворість і невідворотність покарання мало впливає на продажність чиновника. Нині вважається універсальними ліками ліквідація самих ситуацій, де функціонер може прийняти сумнівне рішення на свою користь, прозоризація керівних процесів, а також контроль над видатками посадових осіб. Хоча, скажімо, у Росії систему електронних торгів впровадили понад десять років тому й документалку про маєтки прем'єра подивилися близько 16 млн підданих, а імперія як була, так і залишається заповідником свавілля й тіньової економіки. До того ж суб'єктивний фактор у керівних процесах ніхто не скасовував, а ефективність управлінського рішення не може вимірюватися тільки позірною дешевиною: подекуди варто витратити відразу багато, щоби потім економити. Ні, механічно проблему не подолати, навіть якщо впровадити досконалі інституційні механізми й напружити політичну волю.

Одне з пояснень корупції — звісно ж, суб'єктивний фактор: традиції, звичаї, колія повсякденних практик. Залишається покладатися на банальну зміну поколінь укупі з комплексом виховних заходів (які, як ми вже домовилися, самі собою не працюють). Є ще одне спостереження, причому безперечно релевантне: міжнародна організація Transparency International майже чверть століття вимірює соціальні негаразди у світі, й більш-менш об'єктивні дані свідчать, що показники корупції й бідності в різних країнах ідуть ніздря в ніздрю. Здавалося б, велике діло — опеньки! Насправді не все так очевидно, емпіричні дані потребують адекватної інтерпретації. А раптом не продажність держапарату викликає злидні, а, навпаки, обмеженість у можливостях, щоденна загнаність,

затурканість кожного окремого суб'єкта провокують його на неформальне вирішення проблем на низовому рівні? Коли ж ідеться про того, хто прорвався нагору харчового ланцюжка, його поведінка так само може визначатися вчорашніми травмами, тим, що в англійському світі називають *poor eating habits* (≈ голодні звички), — звідси всі ці божевільні «статусні» витрати в стилі Межигір'я, які суперечать не лише смаку, а й здоровому глузду. Інакше кажучи, нестримне тяжіння до Mercedes GL майже автоматично означає важке дитинство з дерев'яними іграшками, тут до психоаналітика не ходи, а як у нас заробити на мерседес — уже справа актуальних натепер технологій.

Тут не обійти одне делікатне питання. Коли за президента Віктора Ющенка шанування Голодомору нарешті стало державною політикою, це був не тільки акт запізнілої справедливості, а й намагання вибудувати нову ідентичність, зокрема за прикла-

НИНІ ВВАЖАЄТЬСЯ УНІВЕРСАЛЬНИМИ ЛІКАМИ ЛІКВІДАЦІЯ САМИХ СИТУАЦІЙ, ДЕ ФУНКЦІОНЕР МОЖЕ ПРИЙНЯТИ СУМНІВНЕ РІШЕННЯ НА СВОЮ КОРИСТЬ, ПРОЗОРИЗАЦІЯ КЕРІВНИХ ПРОЦЕСІВ, А ТАКОЖ КОНТРОЛЬ НАД ВИДАТКАМИ ПОСАДОВИХ ОСІБ

дом Ізраїлю, де пам'ять про Голокост на початках була фактором цементування нації. Проте плекання віктимності й знедоленості на великих дистанціях може призвести до несподіваного ефекту: закріплення негативних патернів у свідомості великих мас так званих простих українців. «Світ несправедливий», «усі крадуть», «від мене нічого не залежить», «нічого не міняється», «я людина маленька»... Це те, що, власне, називається інституційною бідністю, себто внутрішня готовність індивіда залишатися у своєму звичному болоті, делегувати відповідальність за свою долю великому босу (байдуже: власнику заводу, шахти чи торговельної фірми), голосувати за того, хто принесе тобі ту грюбану гречку й полагоди́ть дитячий майданчик, і, звісно, звісно, «вирішувати питання» за допомогою конвертика й пози покори.

Годі розв'язувати дилему яйця і курки. Нам необхідні історії успіху в тому ж таки нібито смішному й врзливому американському стилі. Нам потрібен чарівний пендель у вигляді прецедентів вільних і економічно незалежних громадян, які нікому нічого не винні (окрім дотримання офіційних правил і приписів) і яких неможливо ані нагнути, ані надурити. Оце була б революція гідності! ■

Новий вид спорту

Станіслав Козлюк

Боротися з корупцією в Україні намагаються чи не всі правоохоронні органи разом з активістами, чиновниками й народними депутатами. Однак подеколи така кількість антикорупціонерів може зашкодити

«Корупція в Україні поширена на всіх рівнях» — з цією тезою навряд чи хтось сперечатиметься. Стрічки новин раз у раз рясніють повідомленнями про затримання чергового хабарника «на гарячому». Рідше трапляються новини про викриття схем для «заробляння» грошей на держпідприємствах. Ще рідше — повідомлення про закриття конвертаційних центрів. Назагал можна говорити, що не минає й дня без повідомлень про чергового нечистого на руку чиновника, який намагався підзаробити не зовсім законно. Годі й казати: навіть президент свого часу у зверненні до парламенту визначив боротьбу з корупцією найважливішим завданням для країни. Традиційно для українського політикуму до боротьби долучилися всі. Так, згідно з оприлюдненими даними, за перші п'ять місяців 2017-го правоохоронні органи почали майже 9,5 тис. проваджень за фактами корупції, зокрема за нецільове використання бюджетних коштів, шахрайство, перевищення влади, хабарі тощо. У судах за цей самий період опинилися понад 2,2 тис. проваджень. Та в 7 тис. провадженнях, які суди розглядали в перші п'ять місяців 2017-го, не змогли ухвалити рішень. То хто ж бореться з корупцією в Україні?

Якщо вірити цифрам, то найбільше корупціонерів вдалося піймати Національній поліції: від початку року вони порушили 7,4 тис. проваджень за тими чи іншими фактами кримінальних злочинів. Зазвичай поліцейські затримують хабарників із числа власних офіцерів, дрібних держслужбовців, прокурорів тощо. Більшість злочинів пов'язані з хабарництвом, яке коливається від кількох сотень до кількох тисяч доларів. Окрім того, у Нацполіції ухвалили антикорупційну програму, основні завдання якої полягають у запобіганні та протидії корупції у своїх лавах та оцінці корупційних ризиків. Хоча найвідомішою операцією у сфері антикорупції можна назвати гучні обшуки в обласних управліннях колишнього Міністерства доходів і зборів, проведені спільно з Генеральною прокуратурою, яка також не забуває звітувати про боротьбу з корупціонерами. Згідно з оприлюдненими ГПУ даними, за перші п'ять місяців року органи прокуратури порушили 1,8 тис. проваджень, пов'язаних із корупцією. Окрім перевищення влади також зафіксовані злочини за фактами заволодіння зброєю чи спецтехнікою шляхом шахрайства, зловживання службовим становищем тощо. А прес-секретар генпрокурора Лариса Сарган час від часу розповідає про «хабарників дня» у

соцмережах. Серед новин, поширюваних відомством, переважають повідомлення про розкриття бюджетних коштів, ухилення від сплати податків або що. Суми коливаються від кількох тисяч до десятків тисяч доларів.

Крім того, боротьбою з корупцією в Україні займається і Служба безпеки. Іноді вона звітує про затримання різного роду хабарників серед військових, поліцейських, митників, чиновників тощо. Втім, досягнення СБУ на антикорупційному полі значно скромніші: кілька десятків проваджень від початку року.

За перші п'ять місяців 2017-го правоохоронні органи почали майже 9,5 тис. проваджень за фактами корупції

Не може похвалитися красивою статистикою Національне антикорупційне бюро, яке створили навесні 2015-го. Основне завдання Бюро — протидія корупції серед чиновників вищого рівня. Також відомство займається перевіркою на доброчесність. Вже зараз можна казати, що затримані детективами Бюро корупціонери є чи не найбільшми за історію країни. Тут можна згадати справу очільника ДФС Романа Насірова, екс-нардепа Миколи Мартиненка, газові схеми депутата Олександра Онищенка тощо. Разом із НАБУ працює спеціалізована антикорупційна прокуратура, яка сама не має слідчих функцій, проте здійснює контроль над роботою Бюро. Цю структуру створили у вересні 2015-го. САП працює в структурі ГПУ, проте декларується її незалежність від керівництва. Що ж до корупційних злочинів, які скоюють міністри, судді, прем'єр чи президент, то їх би мала розслідувати така структура, як Державне бюро розслідувань, проте воно досі не створене, а епопея з конкурсом на посаду голови ДБР та його заступників триває майже рік. І, зважаючи на обсяг роботи з призначення штатів структури в регіонах, завершитись не скоро. Згідно із КПК цей орган мають створити до 20 листопада 2017 року. Проте вже зараз можна казати, що процес вибився з графіку.

Однак в Україні, окрім правоохоронних органів, боротьбою з корупцією займається громадськість. Наприклад, Центр протидії корупції, очолюваний Віталієм Шабуніним. ЦПК досліджує публічні закупівлі різного рівня, пише про «політичну» корупцію, — мова про спроби законодавчо обмежити повноваження новостворених антикорупційних органів, аналіз поправок до законодав-

Показове затримання. Через можливість застави як альтернативи арешту можуть існувати ризики втечі великих чиновників, підозрюваних у корупції

ства тощо, — займається розслідуванням корупційних схем. Окрім того, до антикорупціонерів вже встигли записати журналістів-розслідувачів із різних проектів, які систематично та регулярно випускають у світ матеріали, присвячені черговим схемам, пов'язаним із «зароблянням» грошей.

Загалом же нині можна говорити про антикорупцію як тренд для сучасних держструктур та політиків, що за ними стоять. На користь «антикорупційного тренду» може свідчити й історія з призначенням аудиторів НАБУ. Якщо коротко, то Верховна Рада намагалася просунути на цю посаду доволі сумнівних представників, що дає приводи говорити про бажання якщо не взяти НАБУ під контроль, то бодай вплинути на його роботу. У той же час чи не кожне велике затримання обертається на привід для піару чи антипіару різних політиків. Скажімо, затримання Насірова, пов'язане із «газовою справою Онищенка», дало привід НАБУ і САП нагадати про себе. Про підтримку Бюро громадянами можуть свідчити кілька сотень активістів, які заблокували чиновника в приміщенні суду. Очікувано, що тут не минулося без спроб заробити політичні дивіденди. Скажімо, у натовпі були помічені представники партії «Рух нових сил», створеної одним відомим закордонним політиком, які марно намагалися взяти на себе «координацію» блокування. Однак всі заслуги правоохоронців перекреслив сам Насіров, а точніше його дружина, коли внесла заставу і він вийшов на свободу.

Відзначилися в гучній антикорупційній боротьбі й Генпрокуратура з МВС. Як відомо, наприкінці травня Нацполіція та військова прокуратура провели масштабні обшуки в управліннях колишнього Міністерства доходів (про що згадувалося вище). Цифри вражали: 454 обшуки в 15 областях. Затримали 23 корупціонерів. Гелікоптерами доставили до Печерського суду в Київ. Однак той випустив під заставу сімох із

них, ще четверо вийшли на свободу під особисте зобов'язання, 12 заарештували із правом внесення застави. Очільник МВС Арсен Аваков після цього на власній сторінці в соцмережах відзвітував про здобутки правоохоронців: кількість арештованих, сумарний розмір застави, вилучені в затриманих цінності тощо. Однак без належної роботи судової системи ці звіти сприймаються не інакше, як самореклама. Задля уникнення таких ситуацій в рамках судової реформи передбачалося створення антикорупційних судів, які займалися б суто таким видом кримінальних правопорушень. Відповідно до меморандуму МВФ від початку квітня законопроект про антикорупційні суди Верховна Рада має ухвалити до середини червня цього року, а самі суди повинні почати працювати до кінця березня 2018-го. Однак документ досі не прийнятий, попри значну обмеженість термінів. До того ж після масового виходу під заставу можливих хабарників вкотре зайшла мова про зміни до Кримінально-процесуального кодексу, які б унеможливили втечу підозрюваних.

«Варто розуміти, що для економічних злочинів КПК прописаний значно жорсткіше, ніж для різного роду криміналу. Справа може завалитися лише через те, що гроші, які мав брати хабарник, неправильно «мічені». Вже не кажучи про заставу як альтернативу для великих хабарників», — скаржилися автору цих рядків знайомі прокурори.

Однак і змін до КПК поки що немає. До того ж додають побоювань і останні ініціативи влади, пов'язані зі змінами до електронного декларування. Як відомо, парламент уніс поправки до законопроекту № 6172 «Про внесення зміни до ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції». Ці правки розширили коло осіб, зобов'язаних подавати декларації. Тепер до них належать особи, уповноважені виконувати функції держави або місцевого самоврядування, керівники та члени антикорупційних громадських організацій, усі підрядники таких організацій. Це фактично створює проблеми не лише активістам-антикорупціонерам, а й журналістам-розслідувачам, які працюють як громадські організації через низку об'єктивних причин. Після таких змін експерти з медіа заговорили про спроби «закручування гайок» незручним антикорупціонерам-активістам. Однак ще небезпечнішими є правки до КПК, що безпосередньо зачіпають НАБУ. Дві зміни, які подали для «захисту бізнесу», фактично урізають повноваження антикорупційних правоохоронних органів і ставлять їх під контроль ГПУ. Ось у чому вони полягають: забронити правоохоронців, зокрема НАБУ, розслідувати кримінальні справи, якщо розслідування за тими самими обставинами було відкрите й закрито іншим правоохоронним органом, та зобов'язати правоохоронців, зокрема Бюро, закривати справу, якщо вона раніше була закрита за цими самими фактами. Таким чином, можна казати, що боротьба з корупцією для більшості нинішніх чиновників і депутатів — це навряд чи щось серйозне, а радше тренд, обов'язковий пункт у власному реноме. Такий собі вид спорту, де більше цінують участь, аніж перемоги. ■

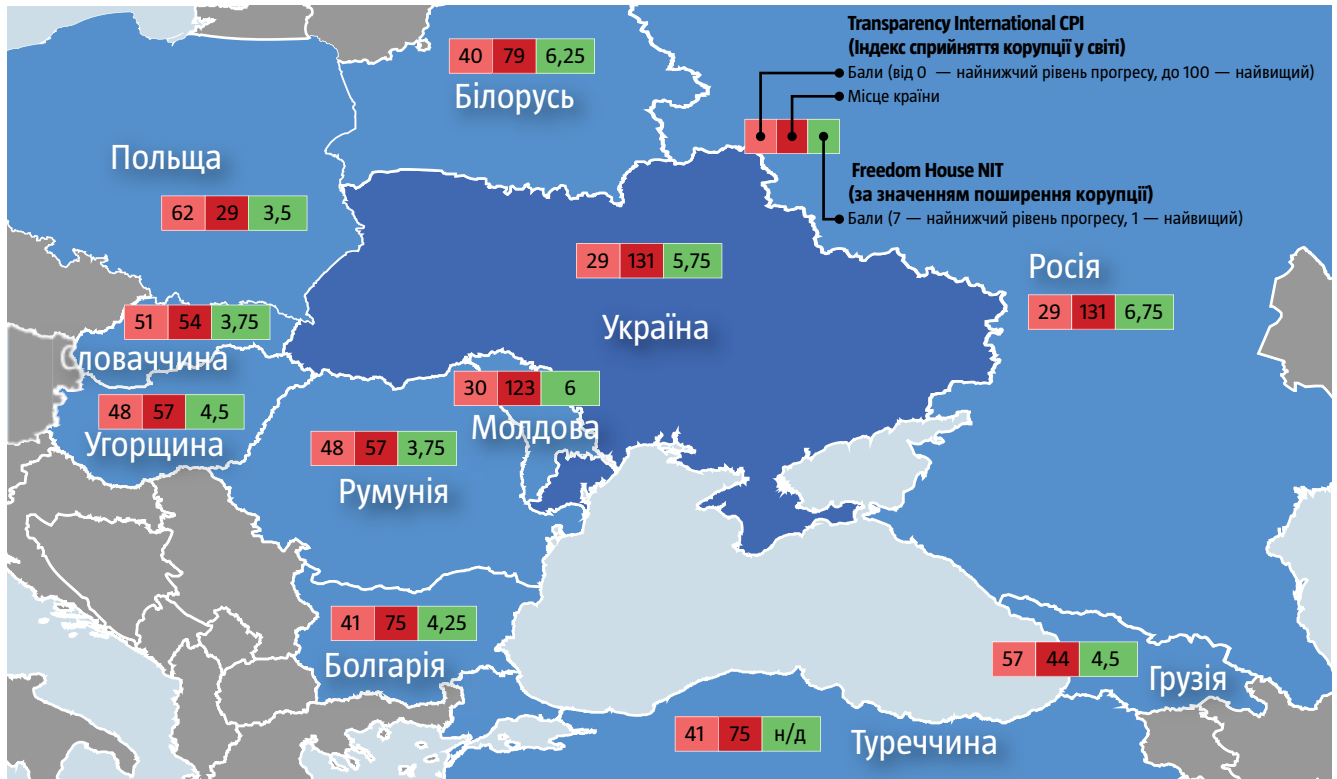
Продовження теми на стор. 18

Антикорупція в цифрах

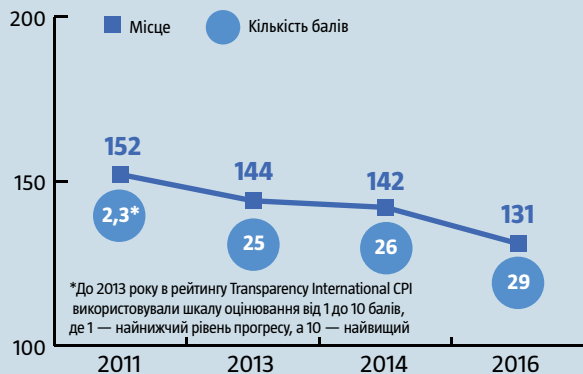
Тиждень дослідив, який вигляд боротьба з корупцією в Україні з позиції міжнародних організацій та у звітах вітчизняних правоохоронних органів

Підготував **Андрій Голуб**

На тлі сусідів

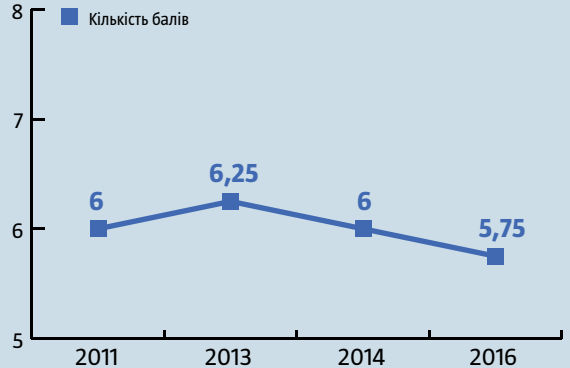

Зміна позиції України в рейтингу Transparency International CPI по роках

«Найбільше балів Україні принесло дослідження World Justice Project Rule of Law Index, що враховується в побудові CPI. Показник нашої держави в ньому зріс на +10 балів порівняно з минулими роками. Це пов'язано зі зменшенням використання службового становища в органах виконавчої влади (показник покращився на 14%), у поліції та Збройних силах (показник покращився на 6%), але в судовій гілці влади ситуація залишилася такою самою, що і за часів режиму Януковича. Про цю проблему свідчить і дослідження World Competitiveness Yearbook, яке принесло цього року Україні +3 бали», — прес-реліз TI-Україна.

Зміна позиції України в дослідженні Freedom House NIT по роках (за значенням поширення корупції)

«Показник корупції покращився з 6 до 5,75 завдяки створенню нових національних антикорупційних установ, які почали функціонувати, реформі системи державних закупівель з істотними наслідками в боротьбі з корупцією, запровадженню та публікації перших електронних декларацій посадовців, початку реформування фінансування політичних партій, реформі тарифоутворення в енергетичній сфері й початку реформи управління державними підприємствами», — веб-сайт Freedom House.

Мовою Кодекса

Корупційними вважаються злочини, передбачені 19 статтями

Злочини	Статті
Проти власності	191
У сфері господарської діяльності	210
Проти громадської безпеки	262
У сфері обігу наркотиків	308, 312, 313, 320
Підрив авторитету органів влади та громадських об'єднань	354, 357
У сфері службової діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг	364, 364-1, 365-2, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2
Військові злочини	410

Порівняльна статистика

	Кількість проваджень		Висунута підозра		У суді з обвинувальним актом		Рішення не прийняте	
	2017 (січень-травень)	2016 (січень-травень)	2017 (січень-травень)	2016 (січень-травень)	2017 (січень-травень)	2016 (січень-травень)	2017 (січень-травень)	2016 (січень-травень)
Національна поліція								
Стаття								
ст. 191 «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем»	4416	4091	2102	1555	1529	1171	2702	2775
ст. 210 «Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням»	14	7	1	0	1	0	13	7
ст. 262 «Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем»	45	61	8	7	5	4	40	57
ст. 308, 312, 313, 320 — Порушення правил обігу наркотичних засобів або їх виготовлення чи заволодіння шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем	139	151	66	45	51	32	87	113
ст. 354, 357 — Підкуп працівника підприємства, установи чи організації або викрадення чи вимагання печаток, штампів, документів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем	866	1437	311	284	270	250	584	1176
ст. 364, 364-1, 365-2, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2 — Посадові злочини, пов'язані з перевищенням влади, хабарем, незаконним збагаченням, підкупом	1931	1946	290	218	186	144	1739	1793
Органи прокуратури								
Стаття								
ст. 364, 364-1, 365-2, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2 — Посадові злочини, пов'язані з перевищенням влади, хабарем, незаконним збагаченням, підкупом	1703	1350	311	296	159	160	1538	1182
ст. 410 «Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем»	157	125	23	18	20	15	137	108
СБУ								
Стаття								
ст. 364 «Зловживання владою або службовим становищем»	27	11	0	1	0	0	27	11
НАБУ*								
Стаття								
ст. 191 «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем»	24	70	0	33	0	3	24	н./д.
ст. 210 «Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням»	1	0	0	0	0	0	1	н./д.
ст. 354 «Підкуп працівника підприємства, установи чи організації»	1	0	0	0	0	0	1	н./д.
ст. 364, 364-1, 365-2, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2 — Посадові злочини, пов'язані з перевищенням влади, хабарем, незаконним збагаченням, підкупом	147	132	11	52	3	29	144	н./д.

*Дані за 2016 рік по липень

Нічого особистого, просто бізнес

Юрій Лапаєв

Розмовляючи про корупцію, ми звичай згадуємо про чиновників всіх рангів, оминаючи бізнес. Часто успішні та, що головне, чесні підприємці навіть стають прикладом, який варто було б перейняти держслужбовцям. Однак не все так гарно в приватному секторі. Навіть якщо не зважати на участь комерційних фірм у сумнівних державних оборудках і взагалі не розглядати контакти бізнесу й держави, залишається ще багато непрозорих учинків.

Одна з головних проблем малого та середнього бізнесу—працевлаштування. У великих містечках і досі неможливо знайти роботу без «правильного» знайомства. В умовах різко обмеженого ринку праці робоче місце можна отримати з великими складнощами й лише через рекомендації. Причому така ситуація зберігається й у великих містах на кшталт Харкова чи Дніпра. Утім, є поступові зміни. Цьому сприяють кадрові портали, які значно спрощують процес пошуку роботи. Замість дзвінків друзям та перегляду об'яв у газетах тепер за кілька кліків можна отримати доступ до всіх вакансій не лише в столиці, а й у регіонах. Крім того, усе частіше власники бізнесу розуміють переваги кваліфікованих кадрів над лояльними рідними. Показовим для автора статті був випадок, коли в маленькому південному містечку власник

Адже в них доволі часто працюють зовнішні аудиторі, які можуть знайти будь-яке, навіть дрібне, порушення з боку співробітників. Така увага пояснюється тим, що акції міжнародних підприємств торгуються на світових біржах. Тому викриття навіть дрібного порушення може становити серйозну загрозу репутації, що миттєво відіб'ється на вартості акцій і взагалі бренду. Звичайно, про свій авторитет дбають і аудиторські компанії. Однак виконання окремих видів робіт, які здебільшого не пов'язані з профільною діяльністю фірми, відкриває простір для нечесних менеджерів. Традиційно найуразливіші до цієї «хвороби» можуть бути підрозділи маркетингу, які відповідають за рекламу та розважальні заходи. Ще п'ять—сім років тому вважалося гарним тоном, коли новий керівник такого відділу, приходячи в нову компанію, вже мав із собою перелік підготованих підрядників, готових до його особливих умов. А творчість та унікальність продукту робить визначення його коректної вартості, наприклад зйомки рекламного ролика, майже неможливим. Та й суми зазвичай не такі, щоб на них звертали увагу в масштабах всієї компанії. Лікувати цей небезпечний синдром допомагає криза останніх років. З ускладненням економічної ситуації більшість підприємств вимушені були обмежити свої витрати, зокрема й на промокампанії. Зараз до тендерів ставляться уважніше, а передбачені на них кошти погоджуються й перевіряються на багатьох рівнях.

Завжди залишаються самотні випадки, коли нечисті на руку співробітники намагаються використати своє становище для власного збагачення. «Злита» за винагороду службова інформація дає змогу отримати додаткові переваги конкурентам, знання особливостей акцій допомагають виграти обіцяні призи. Утім, це переважно шахрайство, а не корупція в її чистому вигляді. А завдяки запровадженню електронних систем документообігу й контролю, на щастя, таке явище стає рідкістю.

Бізнес сам поступово вичавлює із себе можливі зародки корупційних схем. Адже це суперечить головній ідеї—отриманню максимального прибутку в чесній конкурентній боротьбі. Корупція призводить лише до втрати репутації та грошей, убиваючи потенціал для подальшого розвитку. Технічний прогрес тільки пришвидшує цей процес, адже надає додаткові інструменти для прозорішої роботи, допомагає вийти вперед лише найефективнішим фірмам. Певним чином сприяє цій боротьбі й трансформація свідомості, яку часто практикують у приватних фірмах серед персоналу. Замість особистого збагачення окремої людини через незаконні оборудки найвищим благом визначається збагачення всього підприємства, що згодом сприятиме збільшенню зарплат чи премій уже всього колективу. Це непоганий приклад і для державного сектору. ■

**БІЗНЕС САМ ПОСТУПОВО ВИЧАВЛЮЄ ІЗ СЕБЕ
МОЖЛИВІ ЗАРОДКИ КОРУПЦІЙНИХ СХЕМ.
АДЖЕ ЦЕ СУПЕРЕЧИТЬ ГОЛОВНІЙ ІДЕЇ —
ОТРИМАННЮ МАКСИМАЛЬНОГО ПРИБУТКУ
В ЧЕСНІЙ КОНКУРЕНТНІЙ БОРЮТЬБІ**

невеликого бізнесу замість працевлаштування свого сина-мажора просто давав йому гроші за те, щоб той не ліз у справи, а роботу виконував досвідчений фахівець «зі сторони».

Для великих компаній національного рівня, особливо міжнародних, немає проблем із пошуком персоналу. Звичайно, трапляються поодинокі неадекватні HR-працівники, які за бажання можуть на співбесіді «відсіяти» цінного спеціаліста. Але це рідше виняток із правил: переважно всі підприємства доволі значну увагу приділяють питанню підбору своїх майбутніх співробітників. Але таким гігантам притаманні свої проблеми. Через великі розміри контролювати периферію вдається далеко не всім, а тому й залишається простір для появи певних корупційних оборудок.

При цьому головні офіси компаній є максимально прозорими й чесними організаціями.

Різні обличчя корупції

Ігор Лосєв

У кожній країні корупція має свої специфічно-національні риси, зберігаючи водночас спільний характер в головних проявах. Тому не можна боротися проти цього явища взагалі, а лише проти його конкретної, типової для цього суспільства форми. Адже корупція в арабських країнах, у Китаї, у Західній Європі (а вона там також є, зокрема й політична), у США, у Центральній Азії та корупція в Україні — це далеко не ідентичні явища. Усі вони несуть на собі відбиток саме своєї цивілізації та культури, власної історії та традицій. Наприклад, на Сході від місцевих базових форм соціальної солідарності та організації публічного побуту нерідко буває важко відокремити те, що західна свідомість вважає корупцією. У країнах Центральної Азії навіть у радянський період зберігалася давня сусідська громада — махалля. Якщо її представник ставав, приміром, ректором місцевого університету, то залежно від освіти й спроможності у вищі працевлаштувалася уся махалля: хто деканом, хто методистом, хто технічним працівником. Якби особа, що зробила кар'єру начальника, не подбала про свою махаллю, вона була б піддана жорсткому громадському осуду як порушник древніх національних звичаїв. З погляду Заходу це корупція, але для Сходу це нормальна солідарність і взаємопідтримка. Однак перемога в боротьбі з цим явищем у таких країнах, як Сінгапур, Південна Корея та Японія показують, що й там антикорупційні зусилля можуть бути успішними. Ближчий до нас приклад — Грузія, яка мала славу найбільш корумпованої республіки колишнього СРСР. Проте нині вона продемонструвала доволі ефективні результати боротьби з такою злочинністю. Хоча в цій шляхетній справі лідери країни дещо відірвалися від рівня свідомості свого народу, значно його випередивши, через що сьогодні змушені ділитися багатющим досвідом боротьби з цим явищем за межами батьківщини...

Екс-депутат Держдуми РФ Ілья Пономарьов, вигнаний із цієї палати федеральних зборів через відмову підтримати анексію Криму, висловився так: «У Росії корупція є елементом державного управління, а в Україні це фактор руйнації держави». Справді, історично корупція в Росії тривалий час була унормована й легітимізована, а за часів Московського царства цей інститут легальних поборів називався «кормление» і передбачав право чиновника, боярина, воеводи брати хабарі чи просто визискувати з населення на підвладній території в межах свого адміністративного рівня. Претензії до нього виникали лише в разі перевищення ним свого статусу — «Не по чину берешь!». Для Росії корупція та розкрадання державного майна були й залишаються нормою життя, а в нинішній РФ критика корупційних проявів у середовищі влади сприймається як антидержавна діяльність та її дискредитація (стаття Кримінального кодексу РФ «Екстремізм»). Думка Пономарьова має сенс, бо корупція так глибоко інтегрована в со-

ціальний організм Росії, що він уже звик жити з цією хворобою. Крім того, негатив ситуації пом'якшується наявністю традиційної «подушки безпеки»: РФ має запаси природних ресурсів; народ готовий довго терпіти найбільші злидні; є можливість на величезній території країни маневрувати коштами.

Є, зрештою, можливість зовнішнього виходу з внутрішньої кризи: захопити якусь територію сусідньої держави, експлуатувати її, водночас переводячи негативну енергію російських соціальних мас у русло ненависті до «ворога». Україна таких можливостей не має, тож із позицій історії період її державно-корупційного існування доволі обмежений. І тут перед країною постає грізне мemento: або перемогти тотальну корупцію, або припинити своє існування внаслідок цілковитого морально-політичного занепаду й втрати державними органами своєї функціональності, що призведе до колапсу навіть без сильного зовнішнього поштовху.

Існують країни, де корупція є частиною національного способу життя і сприймається як народний звичай подяки й дарування. На жаль, у середовищі українського народу незначні побутові хабарі сприймаються саме так. Громадяни починають реагувати на корупцію тоді, коли вона виникає лише на досить високих поверхах влади і йдеться про значні суми незаконних обороток. Нині в Україні важко знайти здорові й некорумповані соціальні сфери. Тому виникає складне питання: на кого й на що можна зіпертися у боротьбі з корупцією? Досить лише подивитися на

ПЕРЕД КРАЇНОЮ ПОСТАЄ ГРІЗНЕ МЕМЕТО: АБО ПЕРЕМОГТИ ТОТАЛЬНУ КОРУПЦІЮ, АБО ПРИПИНИТИ СВОЄ ІСНУВАННЯ ВНАСЛІДОК ЦІЛКОВИТОГО МОРАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЗАНЕПАДУ Й УТРАТИ ДЕРЖАВНИМИ ОРГАНАМИ СВОЄЇ ФУНКЦІОНАЛЬНОСТІ

маєтки, хороми, авто преміум-класу всіх вітчизняних прокурорів, суддів, слідчих, міністрів, нардепів, щоб переконатися: на цю «публіку» точно спиратися не можна. Але якщо силові структури й судова система корумповані, то й немає інструменту протистояння корупції. Це все одно що проводити хірургічну операцію, не маючи скальпеля. Ситуація в Україні ускладнюється наявністю потужної кланово-олігархічної системи, яка є яскравим утіленням корупції та не може існувати без тотального корумпування країни. Міністр інфраструктури Володимир Омелян справедливо назвав олігархів «неефективними власниками». А неефективні власники потребують неефективної держави, бо лише таку вони можуть контролювати й підпорядковувати своїм інтересам. Тому реальна, а не вдавана боротьба проти корупції в країні вимагає докорінних змін системи влади й управління, фактично перезаснування Української держави... ■

Поширена хвороба

Анна Корбут

Що спричиняє корупційні скандали в країнах ЄС

ФОТО: REUTERS

Пояс політики і бізнесу

Б агатомільйонні рахунки у швейцарських та американських банках. Доплати партійному керівництву в конвертах. Відкати та подарунки від забудовників місцевим і не тільки чиновникам. Міністр від правлячої партії, яка каже слідству, що не знає, звідки в гаражі її родини три розкішні автівки, гроші на подорожі та щедрі вечірки на честь хрестин дітей: «Усім цим опікувався мій колишній чоловік». Звучить знайомо?

Йдеться про наймасштабніший корупційний скандал у новітній історії Іспанії. Останні новини, пов'язані зі «справою Гюртель» — виклик до суду для свідчення прем'єр-міністра Іспанії та очільника правлячої консервативної Народної партії Маріано Рахоя. Політик має з'явитися там 26 липня.

Ця корупційна схема виявилася такою великою, що справу довелося розділити на частини. В одній, наприклад, йдеться про доплати в конверті урядовцям і посадовцям від Народної партії — однієї з двох мейнстримових політсил, що чергувалися у владі з 1982 року. Відповідач у цьому процесі — колишній працівник бухгалтерії, а згодом скарбник партії Луїс Барсенас. Його особисто звинувачують у накопиченні €48 млн на рахунках у швейцарському банку. А в січні 2013 року El País опублікувала фотографії написаної від руки «чорної бухгалтерії». У ній фіксувалися внески на потреби політсили від різних компаній, що перевищували суми, дозволені законодавством про фінансування партій, або надходили від бізнесу, який отримував державні замовлення; готівкові виплати діючим представникам партії. Йшлося про період від 1990 до 2008 року (окрім 1993–1996-го). Барсенас згодом зізнався, що цю «чорну бухгалтерію» вів дійсно він, а ще назвав серед отримувачів виплат або авторів схеми провідних членів Народної партії (наразі вони відкидають звинувачення).

Інший епізод справи — мережа «відкатів за держзамовлення». Головного обвинуваченого — організатора схеми Франциско Корреа (**на фото**). Раніше бізнесмен займався організацією подій для Народної партії, тож встиг вибудувати зв'язки в ній. Роз-

слідування виявило, що пов'язані з ним бізнес-структури вигравали тендери на організацію масштабних свят і подій, права на трансляцію приїзду до Іспанії Папи Римського у 2006 році, виконання дорогих і непотрібних робіт, які їм замовляли державні установи. Вони домовлялися з чиновниками про зміну призначення і забудову земельних ділянок, що впливало на вартість нерухомості у відповідних регіонах. На цьому бізнес заробляв, а бюджет втрачав мільйони євро. Взамін чиновники отримували виплати готівкою, а ще відпустки, годинники, костюми. За цією справою Корреу та двох його помічників уже засуджено до 13 років ув'язнення, але на них ще чекають суди за іншими звинуваченнями.

Утім, тут йдеться не тільки про епізодичні випадки корупції. У коментарі для Politico.eu професор Лондонської школи економіки та коментатор з економічних питань молодшої партії «Сьюдаданос» Луїс Гарсіано зазначає, що «корупція — це ключ до розуміння політичних рішень, які призвели до злочасного буму нерухомості та інфраструктури в Іспанії». Як відомо, цей бум став однією з ключових причин «Великої рецесії» — фінансової кризи, яка вслід за рештою розвиненого світу вкрай болісно вдарила і по Іспанії. А до 2006 року країна будувала понад 750 тис. будинків на рік. Це було більше, ніж у Німеччині, Британії, Франції та Італії разом узятих. На будівництво припадало 16% іспанського ВВП (у найбільших країнах ЄС — близько 9%). Приблизно чверть робочих місць, створених в Іспанії за період між 1996 і 2007 роками, були власне у сфері будівництва. Гарсіано вважає, що без відкатів політикам та чиновникам на місцях така ситуація була би неможливою. Коли ж бульбашка нерухомості луснула, багато іспанців, особливо молодих, опинилися без роботи, адже не встигли здобути якусь іншу кваліфікацію, окрім як у будівництві. Родини залишалися на вулицях, бо не могли повернути видані без належної перевірки платоспроможності кредити. Почалася банківська криза. Від усього цього довелося рятуватися роками політики жорсткої економії, скороченням витратів у всіх сферах.

Розслідування і судові процеси у «справі Гюртель» тривають досі. У них фігурують представники шести регіональних урядів, близько 200 посадовців. За процесом пильно стежать усі ЗМІ: коли арештовують чергового чиновника, це миттєво з'являється в усіх новинах.

Нині при владі в Іспанії та ж таки Народна партія. Але в неї в парламенті меншість. Обурення виборців привело в політику нові політичні сили, що розмили традиційну іспанську двопартійність. А вияви корупції, у якій замішана політика, перетворилися на червону ганчірку для виборців.

Іскра змін

У жовтні 2015 року в бухарестському нічному клубі Colectiv сталася пожежа. У ній загинули 64 особи й постраждали ще 147. Клуб загорівся від феєрверків, які того вечора запалили у приміщенні, хоча вони були призначені виключно для використання на відкритому просторі. Вогонь швидко поширився звукоізолюючою обшивкою приміщення, більшість жертв отруїлася токсичним димом. Ще одне фатальне порушення: у клубі був відкритий єдиний аварійний вихід.

Ця трагедія дала старт багатотисячним мітингам: люди вийшли на вулиці, протестуючи проти всюдисущої корупції. Розслідування інциденту виявило, що власники клубу дозволяли заповнювати приміщення понад безпечну місткість і в ньому не було достатньо аварійних виходів. Попри це, відповідні державні органи Бухареста видали клубові дозвіл на роботу, а перевірки не виявляли причин для його закриття, хоч інспектори й знали, що у клубу немає довідки щодо пожежної безпеки.

Окрім суду над власниками клубу трагедія призвела до відставки мера Бухареста, міністра внутрішніх справ країни, а також прем'єр-міністра Віктора Понта. Проти уряду останнього до того двічі висували вотум недовіри. У вересні 2015-го сам Понта проходив суд за звинуваченнями у корупції (ухилянні від сплати податків, шахрайстві, відмиванні грошей), які він відкидав. Хоча вже тоді президент Клаус Йоганніс закликав його піти у відставку. Однак Понта тримався. Аж до моменту, коли на вулиці вийшло 20 тис. протестувальників.

У результаті прем'єр та уряд країни пішли у відставку, а на заміну їм призначили прем'єра-технократа і такий самий уряд. Крім того, це посприяло роботі антикорупційних органів Румунії, адже ті не стикалися з опором на найвищому політичному рівні. Але вже у грудні 2016 року в країні пройшли парламентські вибори. Виграла Соціал-демократична партія — та, яку до скандалу очолював Віктор Понта. Після його відставки партію очолив Лівіу Драгні. Уже у квітні 2016-го його звинуватили у фальсифікаціях під час голосування на референдумі про імпичмент президента Траяна Басеску 2012-го. Драгнію засудили до двох років із відтермінуванням. Тож очолити уряд він не міг і опинився лише на посаді спікера Палати депутатів. І на початку 2017 року Румунія знову вибухнула протестами: цього разу проти декрету про амністію та декриміналізацію посадових злочинів, а також пропонування обмежень деяких інструментів слідства, що їх успішно використовувала Дирекція по боротьбі з корупцією — аналог українського НАБУ. Ці зміни могли б нівелювати вирок Драгні, а отже, дозволити йому очолити уряд. «Суспільство відразу зрозуміло, що це тільки привід», — писав у розпал протестів для *Тижня* румунський експерт Сорін Іоніце. Врешті уряд відкинув декрет, а президент країни оскаржив його у Конституційному суді. Але у прем'єрському кріслі країни зараз людина, яку вважають лояльною до Драгні. Тож активній частині румунського суспільства доводиться пильнувати й далі. У цьому воно має серйозного союзника. У своїй статті Іоніца називає численні випадки розслідувань, арештів і вироків для румунських можновладців національного, місцевого рівня, навіть представників судової системи. «Це уможливили тільки реформи судової влади, розпочаті 2005 року», — підсумовує він.

ФОТО: REUTERS

Токсичні облигації

За даними «Антикорупційного звіту» Європейської комісії від 2014 року, 95% чехів вважають, що у їхній країні поширена корупція. Тому боротьба з нею, особливо в політиці, має для зтомлених виборців привабливий вигляд. У 2011 році чеський мільярдер словацького походження Андрей Бабіш (на фото) заснував партію ANO, яка не декларує конкретної ідеології, але серед своїх ключових цілей окрім деяких популістських меседжів зазначає боротьбу з корупцією, привабливі соціальні завдання, ефективне управління державою. Самого Бабіша його прихильники сприймають як успішного менеджера, що обіцяв «керувати державою як компанією». Тож у 2013 році партія менш ніж на 2% відстала від переможниці, Чеської соціал-демократичної партії. На виборах у жовтні 2017-го опитування (проведені в лютому) прогнозували їй практично удвічі більше голосів, ніж ЧСДП. Відповідно Бабішу пророкують крісло прем'єра. У січні 2014 року він став міністром фінансів Чехії. За даними Reuters, у 2016-му Чехія мала перший за два десятиліття профіцитний бюджет.

Утім, на той час він також був власником конгломерату Agrofert — це понад 250 компаній, що працюють в сільськогосподарському, хімічному, а віднедавна й медіа-бізнесі. У червні 2013 року Бабіш купив одну з найбільших у країні медіа-груп MAFRA. До неї входять дві газети, газета Metro для безплатного розповсюдження, їхні онлайн-додатки, зокрема другий за величиною новинний портал у країні, а ще дві радіостанції та музичний телеканал. За оцінками дослідницького проекту Media таким чином він здобув аудиторію 1,75 млн. Дехто заговорив про «берлусконізацію» Чехії. Загалом його бізнес-конгломерат є роботодавцем для 34 тис. осіб. Щоправда, він передав свої активи в управління трастового фонду. Але зробив це аж цього року після прийняття у Чехії нового законодавства про конфлікт інтересів. Фігурує він і в іншій справі: навесні 2017 року представники ЧСДП заявили, що податковому регулятору треба опублікувати інформацію про перевірки покупців так званих однокронових облигацій, які деякі чеські компанії випускали у 2012 році і які не оподатковувалися. Вони підозрюють, що ці облигації у багатьох випадках використовувалися для ухиляння від сплати податків. Власне Бабіша критикують за те, що, будучи власником концерну, він у 2013 році купив таких облигацій свого концерну Agrofert на суму майже 1,5 млрд крон. Тож у травні чеські правоохоронці та фінансовий регулятор почали перевірку. Бабіш закиди про порушення закону відкидає і списує все на політичну гру з боку його конкурентів. Утім, не чекаючи на результати перевірок, у лютому 2017-го він запропонував оподаткувати однокронові облигації, куплені власниками у своїх компаній. Парламент пропозицію підтримав. ■

Мартін Брест:

«Поки народ не любитиме по-справжньому своїх військових, перемоги не буде»

Тиждень розмовляв із відомим піхотним сержантом, чію творчість часто порівнюють із Ремарковою, а тепер радіоведучим Мартіном Брестом, про проблеми в армії, гроші для військових та ветеранів, а також про власні пошуки комфорту.

Як повернутися з війни? Маю на увазі психологічний аспект...

— Це питання військової психології, але представникам цієї науки я не вірю. Не вірю навіть у її існування. Я знаю багатьох психологів, але річ в іншому. Щоб вийти зі стану війни, не треба в нього входити. Якщо ти туди поїхав, брав участь у цьому, ти неодмінно змінився. І коли повернешся, все одно будеш у напіввоєнному стані. Звичайно, не з усіма, але з більшістю таке трапляється. На війні в мене виросла третя рука, ну так, умовно. Я ж не зможу її позбутися, коли повернуся. Тому в мене немає відповіді.

Ви часто їздите в зону АТО навіть після звільнення з армії. Що це для вас?

— Я не волонтер, це стовідсотково. І не намагаюся ним бути. Мій прихід в армію теж не був наслідком волонтерства. Навпаки, це шляхи, що розходяться. Ти або підтримуєш армію, або в ній служиш. Будучи волонтером, таким дрібним, я в певний час зрозумів, що просто себе обманюю. Треба було просто відповісти самому собі на запитання: ти людина війни чи ні? Якщо займаєшся цим усім, щоб бути ближче до теми, то начхай на все й іди в армію. Так сталося і в мене. А нині поїздки на війну і просто в зону АТО — це ніби повернення додому. Я вдома зараз почувуюся мов у довгій відпустці. Мені, щоб прийти знову до нормального цивільного життя, потрібно було тижня півтора. Щоб повернутись у війну, достатньо переночувати. Зранку прокинувся — і ти вже повністю там, готовий займатися звичними справами. І розумієш, що тобі там комфортніше. Скажу трохи егоїстично: я їжджу по комфорт. Не приховую, це такий військовий туризм, за власний рахунок без проблем для інших. Інколи із цих мандрівок виходить якась користь для військових, а інколи — ні.

Одна з ваших поїздок закінчилася розбором причин неоплати грошей одному з підрозділів. І, що головне, зрештою бійці їх отримали. Це нормальна громадянська позиція чи, навпаки, знову давні проблеми в армії, які постійно потребують втручання ззовні?

— Не переоцінюйте мого втручання. Я просто пишу у Facebook, нас таких сотні й тисячі. Я насправді

Спілкувався
Юрій Лапаєв

нічого не зробив, мій максимум — висловитись у безплатній соцмережі. Так зійшлися зірки: я написав, а міністр прочитав. Я не місія, не вирішую всіх проблем, а міністр може наступного разу просто не прочитати. Сам процес нарахування грошей в армії, зокрема й за відрядження, дуже запутаний. Якщо спробувати розібратись і знайти кінці, то ми рано чи пізно дійдемо до Верховної Ради, адже треба змінювати законодавство. Роботу щодо виплат вели, можливо, недостатньо якісно і швидко, але вона була. До того ж усі нарахування, збір необхідних документів робив не я, а військові служби. Радий що це відбулось, але це не моя заслуга. Я вже встиг пройти етап зіркової хвороби і нині ставлюся до цього спокійно. Це не я врегульовую проблеми, а відповідні люди на визначених посадах. Хоча, звичайно, завжди є спокуса. Починає здаватися: ти щось можеш, на щось впливаєш. Армія на сьогодні налічує майже

Мартін Брест народився в Горлівці, закінчив Київський політехнічний інститут, енергетик за освітою. Під час мобілізації в шостій хвилі потрапив до 41-го мотопіхотного батальйону, потім перевівся в 72-гу механізовану бригаду, сержант. Після звільнення почав працювати на радіо «Армія FM».

300 тис. осіб, і вони не можуть упоратись, а тут я, такий кризовий менеджер на білому верблюді за білим роялем, усе вирішую через Facebook. Але ні, насправді це так не працює.

15 місяців в армії я прожив із широко розплющеними очима. Я ж цивільний, мені було цікаво, як усе працює, хто за що відповідає. Я не сидів і не чекав дембеля, а розбирався, бо якщо на війні не думати, то мізки пойдуть дуже скоро або пити почнеш. Тому трохи розбираюся в керівних документах та розумію, в чому була проблема. І головне, що на тлі цього конфлікту з тилловими службами змогли розробити алгоритм, який значно спростить і пришвидшить нарахування грошей. Тепер бійці почали отримувати ці суми, для них то дуже важливо. Хтось скаржитися, що в армію йдуть лише «заробітчани». Але це непогано. Для хлопців, яких я бачу, 7 тис. грн у війську — це реальний шанс звестися на ноги. У нього в селі може не бути нормальної роботи, а до міста по більшій зарплаті він не поїде, бо не має освіти. У Збройних силах вони зароблять на майбутнє: хтось на весілля, хтось на навчання. І, хоч як це дивно звучить, нині армія і фронт — острівець стабільності й надії. Я тому і вчепився тоді в цю ситуацію, бо для бійців ті кошти дуже важливі. До того ж гроші були, нікуди не поділися, просто не потрапили в потрібне місце через чиюсь недбалість.

Після цього погроз не було?

— Та ні. Я ж не борюся проти армії. Не зачіпаю нічиїх інтересів. Ну які там можуть бути конфлікти? Це якби щось проти контрабанди... Але маю власний дещо непопулярний погляд: я не проти неї. Сидів і дивився, що возять трасою Маріуполь — Донецьк. Це курятина. Не зброя, не наркотики. І це не моя проблема. Хай із тим борються спеціально навчені люди.

Узагалі, що я зрозумів, не треба намагатися вирішувати проблеми в армії. Бо рано чи пізно ти прийдеш до того, що роздаватимеш вказівки Генеральному штабу. А не можна бути розумнішим за нього, там більш ніж 700 осіб, це технічно нереально. Звичайно, можна написати у Facebook: «Потрібна сьома хвиля мобілізації» — і все. Але в ГШ працюють люди з калькуляторами, які точно знають, є в ній потреба чи ні. Вирішення якоїсь проблеми не збільшить кількості контрактників, не приведе до перемоги у війні. Перемога залежить від зовсім інших речей. І тут я вже починаю ставити «військовим експертом», яким насправді не є.

І все ж таки що потрібно для перемоги?

— Не казатиму за всю державу, краще торкнусь тієї теми, яка мені зараз ближча. Один із важливих моментів — державне замовлення на створення патріотичного україномовного контенту військової тематики для радіо й телебачення. Поки народ не бачитиме своєї армії в позитивному світлі, поки не любитиме по-справжньому своїх військових, перемоги не буде. Наразі народ армію не любить, достатньо ввімкнути новини на телебаченні — там переважно негатив. А нам потрібні якісні художні й документальні фільми, цікаві серіали про Збройні сили. Бажано від незалежних комерційних продакшн-студій. Телебачення править світом. Що там скажуть, те люди й

думатимуть. Поки що незрозуміло, чому для псевдоветеранських громадських організацій у державі є 20 млн грн, а для створення патріотичного кіно немає. Війна — це завжди про гроші.

Ви намагаєтесь якимось допомогти бійцям, котрі зараз на передовій. Але потім повертаєтесь до столиці й бачите події на кшталт бійки з ветеранами АТО 9 травня в Дніпрі та Києві як ознаки реваншу. Що із цим робити?

— Реванш Росії? Ми не були Росією. Ми перебували більше чи менше під її впливом. Тому не хочу казати, що це реванш росіян: ми не встигли програти їм війну. Реванш політичних сил? Лізти в цю тему не хочеться. У половині випадків усі просто перефарбувалися під поточні інтереси. Ре-

ВЛАДА ПОВИННА ПЛАТИТИ УЧАСНИКАМ АТО НЕ ГРОШИМА, А МОЖЛИВОСТЯМИ. МОЖЛИВОСТЯМИ ЗРОСТАТИ, ПРОГРАМАМИ, ГРАНТАМИ. ЛЮДИ ПІСЛЯ ВІЙНИ ПОВЕРТАЮТЬСЯ АКТИВНІШИМИ

ванш тітушків? Це звичайні люди на зарплаті, лише інструмент. Вони так заробляють гроші й існують у будь-якому суспільстві, у здоровому їх, звичайно, менше. Що ж до ветеранів, то вони сьогодні, на жаль, не становлять реальної сили, здатної до самоорганізації та відстоювання власних інтересів. 9 травня заблокували ветеранів у Києві — наступного дня під стінами поліції теоретично мали б стояти всі 20 тис. колишніх учасників АТО з Київської області. Не було нікого. У Херсоні був проросійський мітинг, приїхали ветерани розбиратися — його припинили. Добре. Але чому вони їхали? Хіба там замало своїх? У Дніпрі після травневих подій зійшлося приблизно 50 осіб на мільйонне місто. Поки що немає єдності ветеранської. Але через негатив відбувається розвиток, процес єднання вже починається. У Київській області діє майже 400 ветеранських організацій, і, на мій погляд, це на 390 більше, ніж насправді треба. Займаються вони переважно вибиванням пільг для учасників війни. А треба ставити цілі більші.

А для себе ви знайшли відповідь: чи потрібні пільги або їхня монетизація?

— Вважаю, що не потрібні й що монетизувати їх не треба. Пільга — це відтермінована обіцянка, як то кажуть. І додаткове навантаження на решту населення. Тому, на мій погляд, замість риби варто показувати напрямки до магазину з вудочками. Якщо пільга, то одноразова. Наприклад, іпотека, де частину грошей на житло за один раз сплачувала б держава. Або конкурс бізнес-планів із доступом до кредитування на привабливіших умовах. Влада повинна платити учасникам АТО не грошима, а можливостями. Можливостями зростати, програмами, грантами. Люди після війни повертаються активнішими. Головне — спрямувати цю активність у правильне русло. ■

«Армія FM» із невеликого проекту змогла перетворитися на улюблене радіо не лише солдатів, а й звичайних жителів зони АТО. Це стало можливим завдяки колективу односторонців та нетрадиційному для війська творчому підходу. Один із ведучих цього радіо — Мартін Брест

Сам на сам із війною

Елизавета Гончарова, Бахмут

За три роки бойових дій держава не визначилася, чи допомагатиме цивільним громадянам, що постраждали через військові дії

Кожного дня так званої АТО кількість людей, які певною мірою постраждали від обстрілів у містах і селах Донбасу, збільшується. Число частково або повністю зруйнованих будівель уже перевищує 10 тисяч, від 7 до 9 тисяч мирних жителів отримали поранення, понад 2 тисячі загинули. Однак будь-якої спеціальної державної допомоги для відновлення житла, компенсації родинам загиблих або на фізичну реабілітацію цивільних поранених не передбачено: два законопроекти, які були подані на розгляд депутатам, на цей момент відхилені в першому читанні. Питанням екстреної допомоги займаються тільки місцева та обласна влада й частіше це стосується будівель громадського користування: шкіл, лікарень, дитячих садків. Ліва частина коштів надходить від благодійників і міжнародних гуманітарних організацій. Правозахисники також домагаються позитивного рішення через суд, однак поки що держава не виконує й цих рішень по компенсації.

Пенсіонерка Ніна Олексіївна із селища Луганське (прифронтове селище на Світлодарській дузі. — **Ред.**) у березні 2017 року дістала важке поранення, працюючи на своєму городі. Через обстріли швидко не змогла виїхати, тому в лікарню закривавлену жінку доставили сусіди на своїй машині. Дивом вона залишилася жива: кілька годин операції, велика втрата крові — істотна шкода здоров'ю для немолодої жінки, яка через поранення зараз майже не може ходити. «Операція та допомога в лікарні були

безплатними. Але жодної компенсації від держави ми не отримали, хоча досі щодня мусимо купувати ліки. Знаємо, що через поранення було відкрито кримінальну справу, але за три місяці, на жаль, поліція навіть не допитала маму. Думали, може, оформити інвалідність, але не знаємо, з чого починати. Однаково це буде інвалідність внаслідок загального захворювання: у нас же немає війни, тому й інвалідів війни теж не повинно бути. Та й їхати кудись для фіксування наслідків зараз їй дуже важко. Правозахисна організація пообіцяла подати до суду щодо компенсавання, але ми, якщо чесно, навіть не сподіваємося на це», — розповідає Юлія, донька постраждалої.

Зараз адвокат намагається примусити слідство пришвидшити розслідування, щоб отримати підтвердження статусу постраждалої цивільної особи. Хоч усі терміни вже вийшли, у місцевому райвідділку не надають навіть прізвища слідчого. Якщо пришвидшити не вийде навіть з допомогою прокуратури, правозахисники планують позиватися відразу до міжнародних судів для отримання можливості вимагати компенсації в держави за пошкоджене здоров'я. У випадку з Ніною Олексіївною надія все-таки є: у медичній довідці, яку отримала постраждала, вказано, що вона дістала осколкове поранення. Чого, наприклад, немає у довідках поранених (до речі, не тільки цивільних, а й багатьох військових), що потрапили під обстріли в 2014 році. Тоді більшість травм, за словами волонтерів, були зазначені як побутові — до-

водити тепер, що причина втрати здоров'я саме війна, буде вкрай важко. Є багато проблем і з житлом, але майже в усіх населених пунктах громадяни знають, із чого починати. На місцях принаймні вже доку-

ментують руйнування житла. Місцева влада (представники сільрад або міськрад) разом із поліцією складають акти, виїжджаючи на місце відразу після припинення обстрілу. Це практично щодня відбувається в населених пунктах на лінії розмежування, таких як Мар'їнка, Авдіївка, Зайцеве. Тут фактично неможливо навіть зафіксувати масштаби руйнувань, не те щоб відремонтувати житло. Це не тільки небезпечно для тих, хто ремонтуватиме, а й абсолютно безглуздо через постійні обстріли. Однак більша частина населення, яка постійно проживає в цих селах і містах, не може чекати гіпотетичного припинення конфлікту, коли будуть підраховані всі збитки: їм просто ніде жити. Тому міжнародні програми розраховані насамперед на екстрену допомогу в гарячих точках: про масштабне відновлення повинна все-таки дбати держава. Загострення конфлікту останнім часом навіть вплинуло на політику надання допомоги, яку запланували міжнародники, про що повідомляється в спільному інформбюлетені на сайті Humanitarian Response: «82% допомоги з житлом та непродовольчими товарами, які були надані протягом I кварталу 2017 року, покривали завдання з надання життєво важливої допомоги, пов'язаної із завершенням програми підготовки до зими й постачанням додаткових матеріалів на випадок невідкладної надзвичайної ситуації у зв'язку зі збільшенням пошкоджених будинків у цьому звітному періоді. Ремонтні заходи становили тільки 4% всієї діяльності. Якщо обстріли триватимуть із такою самою частотою, як зараз, виникне необхідність переглянути кількість допомоги на випадок невідкладної надзвичайної ситуації і для невеликих ремонтних робіт».

За три роки конфлікту цільову допомогу, яка стоїть житла, отримали від різних гуманітарних організацій 145 775 сімей. Це й оплата вугілля, й кошти на утеплення, й елементарні ковдри та обігрівачі. Тільки 20 сім'ям повністю відновили будинки, більш ніж 16 тис. змогли допомогти зробити легкий і середній ремонт, ще стільки само отримали тарпаулін для укріплення дахів будинків, щоб уникнути подальших руйнувань. Вкладали міжнародники гроші і в ремонт колективних центрів, і в оплату тимчасового житла для тих, кому зовсім нікуди виїхати, але в загальних масштабах це не так вже й багато.

У виконкомі прифронтового Торезька, який і зараз періодично обстрілюють, повідомили свій алгоритм допомоги: «Єдине, що ми можемо зробити, — це скласти акт про руйнування, виїхавши на місце. Кілька разів змогли виділити якісь невеликі суми з місцевого бюджету для сімей, де були загиблі від обстрілів. Але це крихти... Своїми силами відремонтували постраждалі багатоквартирні будинки, які стоять на балансі міста. А ось приватне житло — тільки з допомогою меценатів і міжнародних організацій. Матеріалами допомагав «Червоний Хрест» і «Людина в біді», але загалом немає ніякого законного механізму насправді».

У великих містах, таких як Слов'янськ чи Краматорськ, більшість будинків, що постраждали, були відремонтовані з допомогою містоутворюючих підприємств та волонтерів із різних областей України. Працюють програми ремонтів (матеріали та частково робота для пільгових категорій) і зараз у прифронтових населених пунктах. Деяким багатодітним родинам із селищ, що поділені навіпіл війною, замість ремонту зруйнованих було придбано будинки в інших насе-

них пунктах — теж коштами релігійних та благодійних організацій. Але це загалом винятки, ніж правила. Мешканці приватного житла виявилися фактично один на один зі своєю проблемою. Більшість людей змушені самостійно ремонтувати зруйновані будинки й споруди, сподіваючись, що колись отримають хоч якусь грошову компенсацію. Є тисячі людей, яким і на це сподіватися не доводиться: ті, хто ще не ввів в експлуатацію будинки, не встиг оформити (після покупки або вступу в спадщину) або втратив документи на право власності, власники дачних садиб, де вони постійно проживали. І невідомо, чи допоможуть комусь акти, складені 2014 року, коли ще не існувало алгоритму допомоги. Данська рада у справах біженців, наприклад, попереджує: важливо допомогти людям, які зазнали збитків у 2014 році, оскільки термін давності для їхніх актів руйнування може закінчитися в липні 2017-го (три роки від початку АТО). До того ж починаючи з 2014 року акти руйнування варіювалися від формального до неформального змісту, що може створити перешкоди для тих, хто зазнав збитків під час спроб довести, що конфлікт завдав шкоди їхній житловій власності.

Число частково або повністю зруйнованих будівель на Донбасі уже перевищує **10 тисяч**, від **7 до 9 тисяч** мирних жителів отримали поранення, понад **2 тисячі** загинули

«До суду найчастіше подають правозахисники. Якщо правильно зібрати докази, справу виграти реально. А ось отримати гроші дуже-дуже важко... Із моменту оформлення документів до отримання грошей мине не один рік, — вважає правозахисниця Наталія Чуйко. — Справи вже є, їх багато, але грошей, думаю, ще ніхто не отримав. А чому подають проти України, а не позиваються до Росії? Бо не доведено на міжнародному рівні, що РФ бере участь у конфлікті, тому немає відповідного законодавства в нас. Який сенс від рішення стягнути компенсацію з Росії, якщо його виконати зовсім нереально?»

Але найгірші справи в тих, чий житло залишилося на окупованій території. Правозахисні організації радять збирати будь-яку інформацію про руйнування або насильницьке захоплення нерухомості: фото, свідчення очевидців. Однак, крім швидше стратегічних, ніж практичних позовів до міжнародних та українських судів, отримати хоч якісь варіанти компенсації наразі неможливо. Як і офіційно продати житло на території, що окупована, щоб купити собі деінде. Тому ті, хто ще має сили та можливості, вже почали діяти за принципом «порятунок потопаючих — справа рук самих потопаючих», не очікуючи допомоги від держави. Хтось об'єднується в артлі з будівництва дешевого житла в селах чи ризикує брати іпотеку. Дехто вже звик, що решту життя буде вимушений доживати в гуртожитках, переїжджаючи з квартири на квартиру чи в родичів, залишивши власне житло тільки в спогадах. Хтось вирішує нікуди не їхати, облаштувати підвали своїм зруйнованим житлом, день за днем ризикуючи залишитися там назавжди. Але, мабуть, кожного з них все-таки цікавить питання, коли держава хоча б помітить проблему, що стосується мільйонів її громадян, не кажучи вже про реальну допомогу, у яку, здається, вже ніхто не вірить. ■

U.TYZHDEN@UKR.NET
ЗВЕРНІТЬСЯ ЗА ДОПОМОГОЮ

Не потонути

Ольга Ворожбит

Чи є місце Україні в ініціативі «Тримор'я»?

У своєму нещодавньому інтерв'ю журналу wSiesi на запитання журналістів про найважливіше на зовнішньополітичному фронті польський президент Анджей Дуда найперше згадав про саміт Тримор'я — країн, що розташовані між Адріатичним, Балтійським та Чорним морем. Він має відбутися цього літа у Вроцлаві (перша така зустріч відбулася в хорватському Дубровнику влітку 2016-го). «Це важлива ініціатива для Польщі, для країн нашого регіону та для ЄС, метою якої є більша згуртованість між країнами спільноти», — зазначив глава держави. Також додав про потребу покращення інфраструктурних зв'язків між державами: «Маємо порти, хотілося б переміститися швидко не лише на Захід, а й до Будапешта, Бухареста, Софії та Загреба». Утім, Дуда не згадав тут про Київ...

На час публікації цього інтерв'ю між президентським палацом та польським сеймом курсувала група представників законодавчих органів Центральної та Східної Європи, які приїхали до Варшави на саміт голів парламентів цієї частини континенту. Вітальне слово глави держави слухали представники майже двох десятків країн зі сходу Євросоюзу та на схід від його кордонів. Серед них у залі були, зокрема, спікер Верховної Ради України Андрій Парубій та посол України в Польщі Андрій Дешиця. «Маю сказати, що співпраця міжнародна тут, у нашій частині світу, нашій частині Європи, стала для мене від самого початку одним із пріоритетів президентства. Для цього, власне, разом із президентом Хорватії пані Коліндою Грабар-Кітарович започаткував те, що ми назвали Ініціативою співпраці країн Тримор'я — країн, що розташовані між Балтійським, Чорним та Адріатичним морями», — заявив Дуда у вітальному слові до голів парламентів.

Рік тому у виступі в Дипломатичній академії в Києві під час урочистостей до Дня Незалежності України президент Польщі теж згадував про цей тип регіональної співпраці. Він дуже чітко окреслив, що в регіоні Тримор'я «в історичному сенсі вкорінені як поляки, так і українці». Здавалося б, такими заявами він продовжує лінію Пілсудського — Качинського в зовнішній політиці. Однак Анджей Дуда вніс певні корективи в проект «Міжмор'я» своїх ідейних попередників.

Уже наступного дня він вирушив на саміт у хорватський Дубровник, де ініціативу «Тримор'я» було окреслено лише як проект країн центрально-східної частини Європейського Союзу. Австрія, Болгарія, Хорватія, Чехія, Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словаччина й Словенія висловилися за неї як «неофіційну платформу для забезпечення політичної підтримки та рішучих дій щодо конкретних транскордонних і макрорегіональних проектів». Про всяк випадок у заяві учасників саміту також шлося про те, що «ініціатива «Тримор'я» відкрита до парт-

нерства та окремих проектів із зацікавленими державами чи представниками бізнесу з усього світу», однак минулий рік показав, що вона все ж таки плекається як проект в межах ЄС.

6–7 липня у Вроцлаві відбудуватиметься наступний саміт країн Тримор'я. Запрошено туди також президента США Дональда Трампа. Ще в лютому 2017-го йшлося про те, що, можливо, туди запросять й Україну. Однак наразі різні джерела повідомляють, що зустріч планується без участі Києва. Це, вочевидь, прагматичний крок, бо показує, що країни зі сходу ЄС прагнуть співпрацювати без певних, зокрема інфраструктурних, перешкод. Однак точно не далекоглядний.

Ще в інавгураційній промові польський президент зазначив, що в зовнішній політиці фокусуватиметься на поліпшенні відносин із країнами свого регіону — Центрально-Східної Європи. Акцент на посиленні регіональної співпраці є і в програмі партії «Право і справедливість» (ПіС) — нинішньої керівної організації країни, яка підтримує Анджея Дуду.

ПОЛЬЩА ТАКОЖ НЕ ПОКИДАЄ СЕНТИМЕНТУ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛІДЕРА, А ТОМУ НАМАГАЄТЬСЯ ПРОВІДИТИ В СЕБЕ РІЗНОМАНІТНІ ЗУСТРІЧІ ПРЕДСТАВНИКІВ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

«Дивлячись на програму нинішньої правлячої партії Польщі, ми не знаходимо згадки про Міжмор'я. Але бачимо сентимент до регіонального формування й амбіцію організації Східної та Центральної Європи в певний м'який блок у ЄС на противагу французько-німецькому локомотиву. Це таке євроскептичне бачення ПіС», — каже в коментарі *Тижню* дослідник із польського Університету Лазарського Остап Кушнір. Концепція Міжмор'я як союзу країн Східної Європи сягає міжвоєнних часів. Тоді Юзеф Пілсудський розглядав його як об'єднання на противагу двом загрозам — Німеччині та Росії. У 2008-му про нього згадав тодішній польський президент Лех Качинський у зв'язку із агресією РФ у Грузії. Зважаючи на серйозну небезпеку з боку Росії не лише щодо Східної Європи, відродження цього проекту сьогодні є дуже актуальним. Однак фахівці вказують на кілька перешкод для його реалізації. По-перше, відсутність достатніх фінансових можливостей для такої ініціативи. По-друге, не всі країни є членами ЄС, і, вочевидь, це й спонукало Анджея Дуду до формування свого бачення співпраці в регіоні як ініціативи лише країн зі сходу ЄС. По-третє, не всі в нинішньому варіанті цього регіонального м'якого блоку раді участі України. Серед таких, зокрема, як стверджують деякі дослідники, й Угорщина.

ФОТО: ANADOLU AGENCY

Із претензією на лідерство. Анджей Дуда прагне виробити новий геополітичний концепт, але роль України в ньому малопомітна

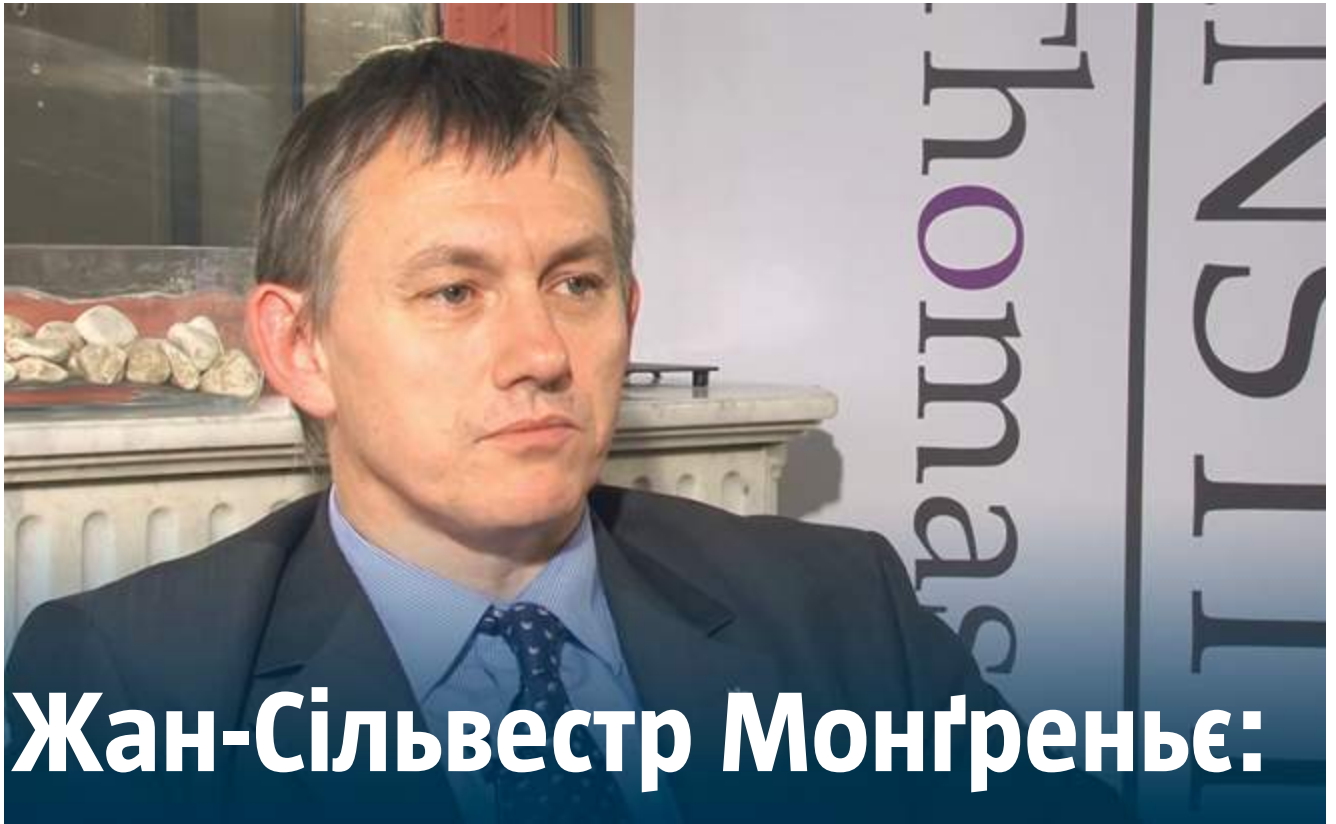
Однак Польща також не покидає сентименту регіонального лідера, а тому намагається проводити в себе різноманітні зустрічі представників Центрально-Східної Європи. Вже вдруге в сеймі (цього року 17–18 травня) збиралися голови та заступники голів парламентів Центральної та Східної Європи. Зіхалися представники не лише країн ЄС, а й України, Азербайджану, Вірменії, Молдови, Туреччини. Маршалок польського сейму Марек Кухцінський у вітальному слові до учасників окреслив «наш регіон» як простір «між Середземним, Чорним, Каспійським та Балтійським морями». Теми, які обговорювали учасники, відповідали потребам часу: безпека, роль національних парламентів, інфраструктура. Останній аспект має серйозну вагу для України: важливим інфраструктурним проектом для країн Центрально-Східної Європи є побудова автомагістралі Via Carpathia, яка повинна покращити зв'язок на осі «Північ—Південь». Спершу планувалося, що вона не матиме відгалуження через Україну. Сьогодні говорять, що ця траса включатиме й українську гілку, а це справді вагоме досягнення для того, щоб країна не залишалася «на зв'язку» з нашим регіоном.

Участь України в ініціативі «Тримор'я», з одного боку, є очевидною та необхідною для багатьох її прихильників, зокрема, для Польщі. Особливо важливою ця участь є в питанні постачання енергоносіїв. Віце-президент енергетичної компанії PGNiG Мачей Возняк під час конференції в травні 2017-го казав

про те, що «Тримор'я в газовій сфері розпочинається з України»: вона є для Польщі важливим ринком збуту газу; окрім того, залишається ключовим транзитером енергоносіїв із Росії до ЄС. Загалом геополітичною концепцією Тримор'я без України здається неповною.

На торішньому саміті в Дубровнику серед присутніх у ранзі президента були представлені лише Хорватія, Польща, Угорщина, Литва, Словенія й Болгарія. Решта учасників ініціативи були нижчі за статусом. Така вибірка означає, що ініціатива є перспективною не для всіх. Поки що невідомо, хто представлятиме країни у Вроцлаві на саміті, присвяченому Тримор'ю. Хоча, якщо проаналізувати риторичку польського президента з представниками країн Центрально-Східної Європи, видається, що він прагне зробити цю подію більш значущою, ніж попередня зустріч. Водночас на період саміту зсунуто проведення Wrocław Global Forum — найпотужнішої щорічної трансатлантичної конференції в Польщі, яка цього року також буде присвячена темі Тримор'я.

Залишається питання: чому ініціативу наразі бачать без участі України? Адже про важливість Києва в цьому проекті сказано чимало. Крім того, на думку голови Центру польських та європейських студій НаУКМА Олени Бетлій, «участь України в саміті була б сигналом про те, що вона є частиною Центрально-Східної Європи, а не здомінованого Росією пострадянського регіону». Поки що сигнали для Києва не зовсім втішні. ■

Жан-Сільвестр Монґренсьє:

«Виклики, що стоять перед Україною, пан'європейського масштабу»

Тиждень обговорив із науковцем Французького інституту геополітики (Париж VIII), асоційованим дослідником Інституту Томаса Мора (Париж — Брюссель) перспективи переговорів за «нормандським форматом» у контексті участі в них нового президента Франції, а також стан франко-російських та франко-американських відносин.

Як ви оцінюєте наслідки візиту до Парижа Владіміра Путіна?

— Існують дві гіпотези щодо того, хто став ініціатором зустрічі. Офіційно французький президент нібито сам запросив російського лідера під час їхньої телефонної розмови 18 травня. У той самий час першим проінформував публіку про цей несподіваний візит російський журнал «Коммерсант». Ішлося про те, що Владімір Путін волів би «здійснити наскок» і що він, найімовірніше, використовує як привід виставку про Петра I у Версалі, аби зорганізувати собі запрошення. Мета — підштовхнути Францію до одноосібного кроку, змусивши знехтувати солідарністю із союзниками в ім'я голлізму, уподібненого до лінії югославського лідера Йосипа Броза Тито. Що важливо? Що зустріч Макрона та Путіна відбулася після переговорів з Ангелою Меркель, саміту НАТО в Брюсселі та перемовин Великої сімки в Італії. Між цим часом Макрон також встиг переговорити з українським

Спілкувалася
**Алла
Лазарева,**
Париж

президентом. Інакше кажучи, логічний порядок речей було дотримано. Кілька років тому Путін ще брав участь у самітах G7 (тоді вони називалися G8). Нині його тримають на відстані.

Чи існує ризик того, що Макрон із часом перетвориться на такого собі французького Обаму — успішного керівника своєї держави, але малоприсутнього у справах інших країн світу?

— Попри молодий вік обидвох політичних лідерів, я не бачу інших подібностей. Барак Обама був сенатором, а отже, мав досвід роботи на виборчих посадах. Навіть якщо його батько народився в Кенії, а предки не зазнали рабства, він утілював собою чорну американську меншість. Виборче гасло Обами, з якого стільки кепкували через простоту формули, — знамените «Yes, we can», — очевидно, містило прихований сенс: так, Америка може обрати чорного президента (мулата насправді). У випадку з Макроном найбільше вражає політична траєкторія. Радник у президентському палаці, що був схожий на молодого технократа, покликаного, найімовірніше, адмініструвати документи, аніж керувати людьми... У соціокультурному плані це добре вихований молодий чоловік із буржуазної провінційної родини. Його шлях починався за класичною схемою: підготовчі класи, Інститут політичних досліджень, Національна адміністративна школа.

У цьому він цілком репрезентативний для загалу керівного політичного класу Франції, що в доповненні з короткою кар'єрою в банківській сфері спричиняє ненависть демагогів.

Ще не час казати, чи Макрон стане добрим президентом. Країна швидше перебуває в стані очікування, ніж захоплення. Натомість його класичний стиль відрізняється як від «нормального президентства» Франсуа Олланда, так і від «гіперпрезидентства» Ніколя Саркозі. Традиційно французькі президенти більше зосереджуються на зовнішній політиці — не такій невдячній та прозаїчній, як внутрішня політична сфера. Дипломатична фаза «Берлін—Брюссель—Таормін», продовженням якої стала зустріч з іранським прем'єр-міністром, демонструє великий інтерес, що новий лідер виявляє до міжнародної тематики, а також певну вправність у контактах. Проблема полягає в здатності до дії та впливовості Франції. Можливості для ефективної роботи в Європі Макрон має великі за умови, що внутрішні реформи здійснюватимуться рішуче й послідовно. Необхідно буде виконати зобов'язання, які взяла на себе Франція в межах ЄС (економічні реформи та відновлення балансу державних фінансів), щоб змогти повести за собою партнерів та збудувати амбіційніший та результативніший Євросоюз. Щодо Близького Сходу й інших регіонів, завдання — домогтися максимальної ваги в рамках альянсів та коаліцій.

Під час прес-конференції з Путіним Макрон згадав про зустріч у рамках «нормандського формату», яку він волів би організувати якнайшвидше. Які перспективи ці консультації могли б відкрити для України та для припинення воєнної агресії Росії на Донбасі?

— Ідея полягає в тому, щоб зміцнити дипломатичний формат, у рамках якого відбуваються переговори з Росією, без жодних ліній щодо наслідків. Рамки потрібні насамперед для того, щоб цей геополітичний процес не вийшов за межі будь-якого контролю, чого боялися перед ухваленням другої Мінської угоди в лютому 2015 року. Виклики тут пан'європейського масштабу, оскільки геополітичний ревізіонізм Кремля, зокрема спроба переглянути збройним шляхом міжнародно визнані кордони, може відкрити скриньку Пандори. Насправді унікальність західноєвропейської цивілізації не здатна стерти з пам'яті війни за верховенство одних та виживання інших, що тривали на Старому континенті не одну сотню років, при тому, що його геополітична структура нова: понад 20% кордонів держав-учасниць Ради Європи з'явилися в 1989–1991 роках і тільки 15% встановилися раніше за 1815-й.

Як би ви схарактеризували тип діалогу, що встановлюється між двома новими президентами: Макроном і Трампом?

— Історично склалося, що Франція є найдавнішим союзником США. Між двома країнами встановилися «спеціальні відносини», подібні до тих, що існують між Вашингтоном та Лондоном. Військова двостороння співпраця є доволі тісною, зокрема в морській сфері, у зоні Східного Середземномор'я, у Перській затоці, в інших важливих геополітичних регіонах. Це підводить нас до питання авіаносців — цього надзвичайно важливого військового «активу», що є потужним козирем у франко-американському альянсі.

Сполучені Штати підтримують французьку військову місію в зоні Сахари в Африці, проти «Аль-Каїди в ісламському Магрибі» та її численних відгалужень (логістична підтримка, обмін розвідувальною інформацією).

У ширшому сенсі НАТО — найбільший альянс у світі, і Франція в ньому бере активну участь. Французи й американці разом задіяні в проєкті «поширеної присутності» НАТО по осі Брюссель — Чорне море, що має на меті стримати Путіна від будь-якого поширення гібридної війни, що здійснюється в Україні. Рішення Дональда Трампа про вихід США з Паризької кліматичної угоди матиме наслідки для двосторонніх відносин, але кліматична дипломатія не затьмарить усієї важливості питань загальної дипломатичної стратегії. До речі, Штати могли б дотриматися частини їхніх зобов'язань по екологічній лінії (мова про роль метрополій, федеральних штатів та громадянського суспільства).

МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОЇ РОБОТИ В ЄВРОПІ МАКРОН МАЄ ВЕЛИКІ ЗА УМОВИ, ЩО ВНУТРІШНІ РЕФОРМИ ЗДІЙСНЮВАТИМУТЬСЯ ПОСЛІДОВНО. НЕОБХІДНО БУДЕ ВИКОНАТИ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ, ЯКІ ВЗЯЛА НА СЕБЕ ФРАНЦІЯ В МЕЖАХ ЄС

Чи знайде, на вашу думку, концепт нової європейської політики безпеки, що просуває Еммануель Макрон, підтримку в інших державах ЄС?

— У цій політиці нічого нового. Її засади були затверджені під час переговорів про Маастрихтську угоду, ратифіковану в 1992 році: ЗПСБ (зарубіжна політика спільної безпеки) передбачала вже тоді можливість спільної політики оборони. Залишилися британці домовилися про спільну систему європейської безпеки, додаткову до НАТО (Сан-Мало, 1998-й), що створило можливість ввести в дію ЗПСБ. Лісабонська угода, підписана в 1997-му, перетворила ЗПСБ на СПБО (Спільну політику безпеки та оборони). Британська відмова розпочати діяльність стратегічного функціонального штабу в рамках ЄС загальмувала проєкт СПБО, а Brexit повністю змінив ситуацію.

На загал європейські союзники вважають Північноатлантичний союз привілейованою інстанцією. Правда й те, що без американського військового внеску до НАТО Європа почувалася б незахищеною. Зміцнення СПБО передбачає створення пулу збройних програм та військових засобів, що посилять європейський внесок до атлантичної системи безпеки. Маючи більші потужності, європейські країни могли б здійснювати необхідні операції під прапором ЄС. Нині важливо знайти систему взаємодоповнення та розподілу обов'язків. Про заміну не йдеться. Схоже, Німеччина зрозуміла, що настав час робити більше. Стосовно Франції, якщо вона хоче зберегти «порівняльні переваги», то мусить зміцнити свій військовий апарат. У цьому сенсі поява нового авіаносця означала б, що Париж не погоджується на провінціалізацію Старого континенту та сподівається відповідати рівневі впливової морської потужності, якою міг би стати Євросоюз. ■

Юний канцлер

30-річний лідер Австрійської народної партії намагається змінити країну

Амбіції. Себастьян Курц у травні прийняв «корону» партії лише після того, як керівництво дозволило йому сформувати її як список кандидатів і вибрати імена до переліку, обійти формальні групи за інтересами, визначити політику партії

Щоб зрозуміти Австрію, відвідайте Карл-Маркс-Гоф. Цей величезний муніципальний житловий комплекс у Відні досі «прикрашають» пощербини від куль — не від боїв між радянськими солдатами й німцями в 1945 році, а від маловідомої громадянської війни 1934-го, коли австрійські ліві й консерватори пішли воювати одне з одним. Після Другої світової війни країна перейшла до політичної системи, сконструйованої так, аби не допустити повторення подібного. Відтоді представники Соціал-демократичної партії Австрії (СДПА) і християнські демократи з Австрійської народної партії (АНП) правлять разом і ділять державні посади за пропорційною системою.

Упродовж 43 із останніх 72 років державою разом керували обидві партії в складі широ-

ких коаліцій. Їхні мережі політизують усе: від шкільних рад і бізнес-груп до соціальних клубів і профспілок. У результаті вийшла унікальна корпоративістська країна.

Проте сьогодні ця система розпадається. Давній дуополії кинули виклик інші партії: спочатку ультраправа Австрійська партія свободи (АПС), за нею «Зелені», а далі ліберали з «Нової Австрії» та «Ліберального форуму». І СДПА, і АНП втрачають членів. До цих проблем додається економічний стрес. Десяток років тому рівень безробіття в Австрії сягав трохи більше за половину німецького, а зараз він на 50% вищий. 10 травня віце-канцлер від АНП Райнгольд Міттерленер пішов у відставку. Таким чином він розбив недієву широку коаліцію, яку очолювала СДПА. Парламентські вибори в Австрії пройдуть 15 жовтня. «Що коїть-

© 2017 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

ся в цій країні? — дивувався новинний журнал Profil. — Австрію не впізнати, і вона так стрімко переосмислює себе, що перехоплює подих».

У центрі цієї драми Себастьян Курц, 30-літній міністр закордонних справ Австрії, її найпопулярніший політик і новий кандидат на посаду канцлера від АНП. У певному сенсі він продукт старомодної «системи зв'язків», який зробив карколомну кар'єру до самої верхівки партії, очолюючи її молодіжну організацію. Курц перетворив останню із застоюного болота на динамічну мережу локальних груп, улаштовуючи свята, вечірки в пабах, велосипедні тури та багато інших заходів для підлітків і молоді, аби ближче їх познайомити між собою. У 2013 році молодий і ліберальний електорат, зосереджений навколо Відня, посадив його в крісло міністра закордонних справ. Потім він подолав праве крило у своїй партії, зайнявши жорстку позицію щодо імміграції.

Проте Курц твердо вирішив зруйнувати ще й стару політичну архітектуру Австрії. Він прийняв партійну «корону» лише після того, як керівництво політсили погодилося на декілька вимог. Серед них можливість сформувати АНП як список кандидатів, вибрати імена для цього переліку, обійти всемогутніх партійно-державних чиновників і формальні групи за інтересами (так звані Bünde) та визначити політику партії. Різко піднявшись у рейтингах популярності (див. «Спурт Курца»), він тепер намагається переконати визначних представників «Нової Австрії», «Ліберального форуму», «Зелених» і громадянського суспільства доєднатися до його списку. Поки що його політична програма — це таємниця під сімома замками, але інсайдери натякають про лібералізацію австрійської системи освіти, ринку праці й трансферних платежів. «Збирати гроші у формі податків, щоб відразу виплачувати їх назад як субсидії, — неправильно», — стверджує Курц.

Нинішній канцлер та лідер СДПА Крістіан Керн більше обороняє стару модель, адже «вона зробила Австрію сильною». Він вважає, що за іміджем Курца немає нічого конкретного, і сумнівається, чи вдасться тому обійти старі структури АНП. Але Керн, як і його суперник, належить до ділових людей і вважає, що австрійська патерналістська модель доживає свої дні. «У минулому вона супроводжувала австрійця від колиски до могили: дозвілля він проводив в альпіністському клубі, на роботі належав або до профспілки СДПА, або до профспілки АНП, від дитячого садочка до екстрених служб усе було поділено. Тепер ці зв'язки різко розпалися». У відповідь на це Керн пропонує свій «План А»: пакет ліберальних економічних реформ та інфраструктурних інвестицій.

УПРОДОВЖ 43 ІЗ ОСТАННІХ 72 РОКІВ АВСТРІЮ КЕРУВАЛИ ДВІ ПАРТІЇ В ШИРОКИХ КОАЛІЦІЯХ. ЇХНІ МЕРЕЖІ ПОЛІТИЗУЮТЬ УСЕ: ВІД ШКІЛЬНИХ РАД І БІЗНЕС-ГРУП ДО ПРОФСПІЛОК. СЬОГОДНІ ЦЯ СИСТЕМА РОЗПАДАЄТЬСЯ

Чи вдасться Керну або Курцу змінити систему? Першого критики звинувачують у тому, що він загрався, а за його великими планами фактично нічого не стоїть. А другого — лише в зміні брэнда АНП. Серед важливих випробувань, які покажуть серйозність Себастьяна, можна назвати те, чи виключить він зі свого списку членів АНП, які просто займають там місця, але нічим себе не проявили, чи зможе переконати свою партію підтримати одностатеві шлюби і чи здатен протистояти вчительській профспілці й підтримати реформу освіти. Проте якщо порівнювати обох політиків, то амбітніший із них він.

Але справжнім бар'єром, напевно, стане питання утворення коаліції. Курц та Керн, може, і мають переважно однакові погляди на проблеми Австрії. Але за 10 років участі в широкій коаліції їхні партії зненавиділи одна одну. Обидва лідери хотіли б сформувати уряд з «Новою Австрією», «Ліберальним форумом» та «Зеленими», але результати опитувань нічого перспективного не обіцяють. Тож залишається Австрійська партія свободи, з якою і АНП, і СДПА урядують на рівні земель і з якою ці дві політсили хочуть сформувати в жовтні федеральний уряд, хоча прекрасно розуміють, до якого дипломатичного скандалу це призведе.

Обидва потенційні лідери визнають, що політична система країни розпадається. Проблема в тому, що (якщо виборчі настрої не зміняться) хоч би хто переміг на виборах, очевидно, він отримає тягар у вигляді надто слабкого керівництва державою, яке не зможе докладно виконати програму реформ. Австрійське суспільство еволюціонує. Але невідомо, чи встигатиме за ним політиком. ■

Спурт Курца

Підтримка партій в Австрії, % респондентів

За даними OGM

Останній ривок

Чорногорія замикає контроль НАТО над північним Середземномор'ям

Коли Дональд Трамп відіпхнув прем'єр-міністра Чорногорії, аби стати попереду групи своїх колег на зустрічі голів держав — членів НАТО 25 травня, відеозапис інциденту миттєво розлетівся по всьому світу. Хоча більшість людей цікавив Трамп, а не бідолашний Душко Маркович, для останнього зустріч мала стати святковою прелюдією офіційного вступу його країни до Альянсу 5 червня. Натомість за символічне приниження вхопилися ті мешканці балканської країни, що противилися цьому вступу. Російські ЗМІ не могли натішитися.

Чорногорія не додає НАТО особливої фізичної потуги. У країні лише 1950 військовослужбовців, 13 гелікоптерів, 2 фрегати й 3 патрульні кораблі. Її оборонний бюджет становить €50 млн, або 1,7% ВВП. Однак чорногорці брали участь у місіях НАТО, Європейського Союзу й ООН, зокрема у війні в Афганістані. Трамп дорікає лідерам країн — членів НАТО, які не дотягують до 2% ВВП у витратах на оборону. Та все ж таки й він погодився на вступ Чорногорії.

Утім, цінність країни не вимірюється тим, скільки в неї солдатів. Приєднання Чорногорії до НАТО насамперед означає, що крім невеликого відтинку боснійського узбережжя, увесь північний берег Середземного моря від Португалії до сирійського кордону належить НАТО. Которська затока була надійною базою югославського, а ще раніше австро-угорського військово-морського флоту. 2013 року Росія просила дозволу на використання чорногорських портів для своїх кораблів. І тільки отримавши відмову, росіяни усвідомили, що чорногорці серйозно налаштовані на вступ до Альянсу. А загалом кожна посткомуністична країна, що нині входить до складу ЄС, спочатку вступила до НАТО.

Чорногорці сподіваються, що членство в НАТО захистить їх, якщо, скажімо, майбутні сербські чи албанські лідери спробують підбурияти свої етнічні меншини в країні на боротьбу за «Велику Сербію» чи Албанію. Проте, як свідчать опитування, лише половина населення Чорногорії виступає за членство країни в НАТО. Серед етнічних сербів і чорногорців, які становлять близько 74% населення, таких осіб менше як половина. Досі дається взнаки образа на НАТО за бомбардування під час Косівської війни 1999 року.

Тема НАТО спричинила в країні розкол, що має знайомі обриси. 1918 року чорногорці поділилися з приводу приєднання до Югославії. 1948 року багато чорногорців, шануючи два століття дружніх відносин із Росією, підтримали Сталіна, коли він виключив Югославію з Комінформу. В останні 30 років кількість мешканців, які зараховують себе до сербів або чорногорців, коливалася: православ-

не населення часто сумнівається стосовно власної ідентичності. Референдум про незалежність Чорногорії 2006 року показав не менш серйозний розкол, ніж 1918-го. «Таке відчуття, ніби нас анексували й окупували», — скаржиться Гойко Райчевіч, активіст, що виступає проти НАТО. Дехто міркує зовсім інакше. «Нам потрібна парасолька НАТО, бо на Балканах часто йде дощ», — каже Драго, водій із міністерства оборони.

У жовтні минулого року чорногорська влада повідомила, що їй вдалося відвернути переворот, покликаний завадити вступу країни до НАТО. За цією змовою нібито стоять російські агенти. «Дурниці», — заперечують опозиційні лідери, зокрема Небойша Медоевіч. За його словами, влада навмисне вигадала «фейковий державний переворот», щоб налякати проратовських виборців напередодні парламентських виборів, на яких правлячій партії загрожувала поразка. Тим часом одне західне джерело стверджує, що організатори «беззаперечно» пов'язані з російськими спецслужбами. Російські посадовці з цих закидів сміються.

1889 року цар Александр III сказав, що князь Чорногорії Нікола — «єдиний справжній і щирий друг» Росії на Балканах. Російські інвестори й туристи традиційно люблять цю адриатичну республіку. Але тепер російські ЗМІ ганять «небезпечну країну», якою керує «мафія». За повідомленням чорногорської газети *Робјед*, російські мовно-владці внесли прихильно налаштованих до НАТО політиків країни до чорного списку. Чорногорія маленька країна, але її вступ до НАТО є великою поразкою Росії на Балканах. ■

Гібридні сувеніри

Ярослав Пешек

Коли до мене в Київ у гості приїжджають друзі з Чехії, я проводжу їм екскурсію за перевіреною програмою. Спершу ми прогулюємося Хрещатиком і майданом Незалежності, потім відвідуємо Києво-Печерську лавру, Музей Другої світової війни...

Я неодноразово переконувався, що туристи звертають увагу на такі речі, повз які ми, кияни, часто проходимо без найменшого зацікавлення. Наприклад, туалетний папір із портретами Путіна в кіоску на Хрещатику викликав у гостей небувалий напад веселощів. У результаті туристи скупили ледь не всі запаси того гігієнічного продукту. На майдані, за кілька метрів від входу до Головоштамту, ми зупинилися біля ятки із книгами, журналами й дрібними сувенірами. Цього разу інтерес чеських туристів викликала примітна книжка з написом «Адольф Гітлер. Mein Kampf» («Моя боротьба»). Справжній шок від того, що підручник із нацизму, виданий у Москві російською мовою, відкрито продається саме на майдані Незалежності й коштує 350 грн, не вдалося побороти навіть моїми сердитими аргументами, що «це відверта провокація і давайте краще зойдемо кудись на каву».

Далі в кав'ярні за кавою і склянкою м'якого коньяку обговорили ситуацію. Я здивовано слухав аргументи й факти молодих людей із Праги, які народилися майже через 50 років після Другої світової війни й нацизм знають лише з навчальних посібників. Найбільше мене вразило, що зараз у їхній столиці успішно продаються футболки з портретами Адольфа Гітлера, Рейнгарда Гейдріха та Карла Франка — убивць чеського народу — лише за 299 чеських крон. Випускає їх у так званій колекційній серії видавництво Naše vojsko («Наше військо») разом із чашками для чаю та кави з портретами Владіміра Путіна, Іосіфа Сталіна та іншими персонажами. А найбільше дивує, що директор цього видавництва — відомий високопосадовець із

«Союзу боротьби за свободу», чеської громадської організації, до якої входять учасники боротьби проти фашизму та їхні рідні. Звісно ж, ви можете сказати, що кожен заробляє як уміє, але цих конкретних випадків, на мою думку, більше стосується інше правило: заробляє, але не вміє. І взагалі це ганьба. Зрештою, ми всі — і чеські туристи, і випадкові українські відвідувачі кав'ярні — з цією думкою погодилися.

З'ясувалося, що в молодих чехів та українців добре розвинена інтуїція для оцінювання історичних подій, а також сформовані етичні принципи з таких питань, як торгівля і громадська думка. 75 років тому, 27 травня 1942 року, чехословацькі парашутисти, послані своїм урядом, що перебував в екзилі в Лондоні, здійснили напад на нацистського заступника імперського протектора Богемії та Моравії Рейнгарда Гейдріха. Це був геройський учинок, який довів усьому світу, що чеський народ веде запеклу боротьбу з німецькими окупантами. Нацисти жорстоко помстилися за таку непокору, тож відразу після нападу доценту спалили та зрівняли із землею села Лідіце поблизу Праги та Лежаки на Чесько-Моравській височині. Місцеве населення стратили або відправили до концентраційних таборів.

СИТУАЦІЯ У СВІТІ Й, ЗОКРЕМА, У СХІДНІЙ ЄВРОПІ НЕ ДОЗВОЛЯЄ НАМ ПРОСТО Й НАЇВНО ОЦІНЮВАТИ ВІДВЕРТІ ПРОВОКАЦІЇ ТА ДАВАТИ МОЖЛИВІСТЬ АМОРАЛЬНИМ ЗЛОЧИНЦЯМ ЗАРОБЛЯТИ НА НАЦИЗМІ, ПОЯСНЮЮЧИ ЦЕ ЗАХОПЛЕННЯМ КОЛЕКЦІОНЕРІВ

Мене анітрохи не дивує, що зараз чеська поліція розслідує факти продажу вищезгаданих сувенірів. Поки що невідомо, чи визнає суд це злочином і хто понесе за нього відповідальність. Але суспільство країни за допомогою ЗМІ уважно стежить за ходом слідства. Я не сумніваюся, що не менш уважно спостерігатиме й за судовим процесом, якщо до нього дійде.

Ситуація у світі й, зокрема, у Східній Європі не дозволяє нам просто й наївно оцінювати відверті провокації та давати можливість аморальним злочинцям заробляти на нацизмі, пояснюючи це захопленням колекціонерів. А чому в Празі також продаються чашки з фотографіями Владіміра Путіна та Іосіфа Сталіна?

Причина та сама, що й у випадку з продажем книги Гітлера «Mein Kampf» російською мовою на майдані Незалежності. Очевидно, її покликання — закцентувати увагу й нагадати нам про нашу залежність. Від якої країни — здогадайтеся вже самі... Я це називаю «гібридна війна = гібридні сувеніри». ■

Улітку 2016 року в німецьких книжкових магазинах уперше за 70 років з'явилися примірники «Mein Kampf» Адольфа Гітлера. Це розпалило неабиякі дебати з приводу історії. Книжку перевидав Інститут сучасної історії Мюнхен — Берлін. Там книжку презентують як критичне видання: у тексті є близько 3,5 тис. анотацій, тож вона виросла від 800 до 2 тис. сторінок. Робота над нею тривала з 2012 року. Надруковано 4 тис. екземплярів, які розпродалися практично миттєво, а директор видавництва повідомив, що на той час уже були замовлення на переклад італійською, французькою й англійською. Саму книжку в Німеччині не забороняли, але діяло обмеження на її передрук. Бібліотечні копії намагалися ховати з публічного доступу, утім, примірники можна знайти в магазинах уживаної літератури та інтернеті. У німецькій книжковій мережі повідомили, що не просуватимуть «Mein Kampf» і замовлятимуть примірники, тільки якщо на них буде конкретний запит. Amazon збирався передати всі кошти, отримані від продажу книжки, на благодійність.

Сліпий і слон

У чому іноземці не розуміють Сінгапур і чому його досвід важко відтворити

Сінгапуру ніколи не бракувало прихильників. Багато лідерів країн, що розвиваються, поважають його батька-засновника Лі Куан Ю за те, що він вивів своє місто-державу з категорії «третього» до «першого» світу, і при цьому йому вдалося встояти перед закличками Заходу до більшої політичної лібералізації. Президент Руанди Поль Кагаме, який керує у себе залізною рукою, сподівається, що його країна стане «Сінгапуром Африки». Прихильники Родріго Дутерте порівнюють із Лі філіппінського президента: той, мовляв, теж вольовий і не толерує злочинність та корупцію.

Останнім часом на острів почали озиратися і з багатого світу. «Хочете позбутися Obamacare? Давайте скопіюємо медичне диво Сінгапуру», — писали в колонці на сайті консервативного американського каналу Fox News невдовзі після обрання президентом США Дональда Трампа. У ній стверджувалося, що «диво» стоїть на двох дорогих республіканському серцю стовпах: «більше влади споживачам і стимулювання конкуренції». Деякі з галасливіших прихильників Brexit мріють про перетворення Британії на «Сінгапур-на-Темзі», тобто на гавань для бізнесу, охочого торгувати з Європою, із низькими податками й незначним регулюванням. Як у давній індійській притчі про сліпих і слона, де незрячі описують тварину, судячи з тих її частин, які відчують на дотик, кожен із цих прихильників міста-держави адекватно розуміє один із його елементів, але не бачить комплексної картини.

Почнемо з прихильників Brexit. 65-мільйонне населення Британії — це майже у 12 разів більше, ніж Сінгапуру. Воно розкидане територією, що у 337 разів перевищує площу міста-держави. У Британії вже спрощено податки та регулювання, якщо порівнювати їх із європейськими стандартами, але порівняно із сінгапурськими й те, й інше вкрай складне. Максимальний податок на

дохід у Британії (45%) зараз удвічі більший за той самий показник у Сінгапурі. Видатки на функціонування державного апарату в Британії — це 38% ВВП, або вдвічі більше, ніж у Сінгапурі. Якщо далі серйозно скорочувати британський бюджетний сектор, то доведеться сильно різати державні видатки й радикально переглядати Національну систему охорони здоров'я. Виборці карали будь-яку партію, що пробувала зробити щось подібне.

Навіть якщо припустити, що ЄС надасть Британії (із низькими податками) легкий доступ до свого єдиного ринку, то остання перебуває у кардинально іншому, ніж Сінгапур, сусідстві. Південно-Східна Азія — це динамічний регіон із 630 млн населення. Багато з цих людей живуть у нестабільних і корумпованих країнах із поганою інфраструктурою. З ефективного Сінгапуру компаніям забезпечено легкий доступ до цих споживачів із мінімізованими ризиками. Натомість Європа, можливо, і стагне, але, попри загрозу від популістів, має політичну стабільність та адекватне управління. Тому бізнесу не так вигідно створити компанію в Британії, аби продавати щось іспанцям, як у Сінгапурі, щоб продавати індонезійцям. Особливо якщо Британія втратить необмежений доступ до ринку ЄС, а так, напевно, і буде після Brexit.

Американські консерватори, своєю чергою, мають рацію в тому, що система охорони здоров'я в Сінгапурі досягає якісних результатів, бо робить ставку на особисту відповідальність, конкуренцію та низькі бюджетні видатки. Сінгапурці оплачують більшу частину медичних послуг із власних кишень і мають одні з найвищих показників тривалості життя у світі та найнижчих — смертності при народженні. Країна витрачає на охорону здоров'я лише 5% ВВП, і з них близько 2% із бюджету. Америка витрачає значно більше — відповідно 17% і 8% ВВП, а її населення значно менш здорове.

Однак сінгапурська система також значною мірою демонструє елемент примусовості та державного втручання, ніж допустили б американці. Більшістю лікарень там управляє держава. Уряд серйозно субсидує невідкладну допомогу, стимулює конкуренцію, публікуючи рахунки з лікарень. Натомість американські надавачі медичних послуг максимально завуальовують свої ціни, аби пацієнти не шукали, де вигідніше полікуватися. У Сінгапурі держава змушує громадян відкладати до 10,5% на ощадних рахунках Medisave (працедавці туди роблять внески також). А ще субсидує «вигідні та необхідні» ліки. Несертифіковані там ліки, якщо взагалі їх можна дістати, коштують захмарні гроші.

Сінгапурська система охорони здоров'я багато в чому сподобається і правим, і лівим. Не припаде

вона до смаку тим, хто вважав, що Мішель Обама, яка заохочувала дітей їсти більше яблук, поводилася як нянька. «Ідеологія, якою керувався Лі Куан Ю, — це не Айн Ренд», — каже Кішор Махубані зі Школи державної політики Лі Куан Ю.

Подібний механізм — особистої відповідальності, яка підкріплюється примусом і зведеною до мінімуму, але ефективною системою соціального забезпечення, — діє у всій економіці країни. Понад 90% сингапурців мають власне житло, але більша його частина — це збудовані державою квартири, куплені за встановлені державою ціни й часто за надані державою гранти. Частково те, де можуть жити сингапурці, залежить від їхньої етнічної належності: щоб не створювалися гетто за расовою ознакою, у Сингапурі склад мешканців державних житлових блоків має відображати расовий склад країни.

СКЛАДНИЙ КОМПРОМІС

Така соціальна архітектура шокувала б західних виборців, її скасували б західні суди. Але сингапурці те приймають. Їхній патерналізм забезпечив міжрасовий спокій. Китайська більшість країни уникала насильства, яке переживали китайські діаспори в, скажімо, Малайзії чи Індонезії. Що важливіше, компроміс, запропонований Лі Куан Ю, залишається в силі: неліберальна політика в обмін на якісне урядування і високий рівень життя.

Сингапурські лідери зятято захищають свою репутацію судовими позовами про наклепи і

перекроюють округи, аби зберегти в більшості правлячу партію. Але вони дбають про безпечні вулиці, першокласну систему охорони здоров'я, хороший громадський транспорт і чисту державну адміністрацію, що реагує на запити. Вибори дають змогу громадянам впливати на політику, хоч і у викривлений спосіб: після найгірших за історію правлячої партії результатів у 2011 році

У ВСІЙ ЕКОНОМІЦІ СІНГАПУРУ ДІЄ МЕХАНІЗМ ОСОБИСТОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ, ЯКА ПІДКРІПЛЮЄТЬСЯ ПРИМУСОМ І ЗВЕДЕНОЮ ДО МІНІМУМУ, АЛЕ ЕФЕКТИВНОЮ СИСТЕМОЮ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

(отримала «всього-на-всього» 60% голосів) вона зайняла значно популістську лінію й через чотири роки переконливо перемогла.

Відтворити компроміс Лі складно. У рецепті успіху Сингапуру невід'ємними були обидві складові. Втім, прихильники сингапурського лідера на кшталт Дутерте чи камбоджійського прем'єра Гуна Сена є адептами тільки складової авторитаризму, але не оптимізованого урядування чи створення багатства. Тим часом обохнювачам Сингапуру з багатого світу бракує покірної політики, яка дозволяє правителям Сингапуру вести свій курс, не надто переймаючись наступними виборами чи свободами своїх громадян. ■

ЗИК. СТАЄМО БЛИЖЧИМИ

ТЕТЯНА ДАНИЛЕНКО

FACE 2 FACE

Щосереди та щоп'ятниці
19:30

Українська мова як протест

Катерина Гандзюк, Херсон

У середині 1990-х я єдина в класі мала книжки українських письменників. І хоча школа була українська, наприклад, твори Миколи Трублаїні були тільки в мене, для решти існувала якась читанка-підручник, а тих творів повністю ніхто так і не прочитав.

У 2000 році мій шкільний друг переїхав до Херсона із Західної України і тривалий час був єдиним, із ким я розмовляла українською поза межами власної родини. Він і досі це згадує з подивом, бо люди різного віку дивилися на нього як на якесь дивне створіння і постійно запитували, чи він часом не із села.

В університеті кожен новий предмет починався із запитання викладача «На каком языке будет лекция?», і у 100% випадків група наполягала на російській мові, позбавляючи студентів гарантованого права навчатися українською.

Останніми роками українську мову все частіше можна почути просто на вулицях Херсона, у побуті та на офіційних заходах. Політик, що дозволяє собі публічне спілкування російською, приречений на постійний тролінг з боку активістів та колег. Тому, знаю це достеменно, ті з місцевих депутатів та чиновників, хто не говорив українською, навіть мали репетитора.

МЕНІ ПРИЄМНО, ЩО, НА ВІДМІНУ ВІД БАГАТЬОХ НАШИХ СУСІДІВ, МИ СОРОМ'ЯЗЛИВО НЕ СХОВАЛИСЯ ЗА НЕЙТРАЛЬНИМИ ВУЛИЦЯМИ ВЕСЕЛИМИ Й АБРИКОСОВИМИ, А ДОЗВОЛИЛИ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ ПОТРАПИТИ В ЩОДЕННИЙ ПОБУТ ХЕРСОНЦІВ

Коли й чому сталася така позитивна зміна, я спробувала розібратися передусім для себе. Потрібно зазначити, що в Херсоні ставлення до української мови було як до чогось дуже неінтелігентного, сільського. Як каже письменник Антон Санченко, свого часу в автобусі Херсон — Городній Велетень на українську всі переходили десь у Комишанах (це передмістя Херсона). Усім хотілося позбутися провінційності, й саме російська мова спілкування чомусь вважалася найпростішим способом це зробити.

Звісно, питання мови завжди визначалося політикою. У 2003 році в Херсоні розпочався процес викорінення всього українського з історії краю: за підтримки місцевої влади в культурне життя міста ввели Потьомкіна й усе, що з ним пов'язане.

Чиновникам того часу, а саме особисто тодішньому меру Володимирі Сальдо, здавалося, що прославлення Потьомкіна, Єкатеріни II та інших імперських персонажів наближає їх самих і всіх нас до аристократичного буття. Вже пізніше вияснилося, що цей процес не був випадковим, а слугував частиною інфор-

маційної війни за «русский мир», що й досі триває. Проукраїнські організації всіляко маргіналізувалися, будь-які спроби українізації сприймалися ворожо. Навіть Помаранчева революція й гуманітарна політика Віктора Ющенка не змінили суттєво ситуації в Херсоні, оскільки місцева влада в ті часи належала не проукраїнським силам, а здебільшого Партії регіонів.

На мою думку, значну роль в популяризації української мови неочікувано для тодішніх регіоналів відіграла їхня партійна установка на голосування за російську мову як регіональну. У серпні 2012 року Херсонська обласна та Херсонська міська ради ухвалили рішення про статус регіональної мови. Це хоч і не викликало на ту пору протестів вуличних, проте заклало підвалини протесту внутрішньому, який, я переконана, став початком Майдану. Оскільки люди, незадоволені президентом Януковичем і владою Партії регіонів з різних причин, починали підтримувати все українське, зокрема й мову. Використовувати українську в спілкуванні з друзями й на роботі, одягати вишиванку на урочистості, слухати українську музику й цікавитись історією Херсонщини без Потьомкіна й інших російських постатей — це все стало найпростішою системою розпізнавання «свій — чужий».

Вже під час Революції гідності та, звісно, після нападу Москви зник навіть контекст, у якому було б можливе обговорення мовного питання. Українська мова сьогодні модна й популярна, її використання позбулося шлейфу «сільської».

Зрозуміло, що свою роль у цьому відіграли й ті, хто всі ці роки, попри супротив влади, зберігав українську історію Херсона та Херсонщини. Наприклад, Благодійний фонд «Героїка», громадська ініціатива зі спорудження пам'ятників і пам'ятних знаків борцям за волю України. Також важливою була навіть проукраїнська діяльність різних політичних партій і тисяч шкільних учителів та викладачів вишів. Особливо хочеться зауважити, що в боротьбі за звучання української мови в ефірі велику роль відіграла обласна телерадіокомпанія «Скіфія». Хоч її контент не дуже сучасний, а за часів Майдану вони не уникнули огидної владної цензури, з екранів телебачення завжди лунала українська мова.

Неабияк вплинула й декомунізація. У Херсоні міський голова вчасно підписав рішення про перейменування вулиць. Так у нас з'явилися вулиці Генерала Алмазова та Кедровського, вулиці Небесної Сотні та Героїв Крут. Мені приємно, що, на відміну від багатьох наших сусідів, ми сором'язливо не сховалися за нейтральними вулицями Веселими й Абрикосовими, а дозволили українській історії потрапити в щоденний побут херсонців.

Не хочеться бути надмірним оптимістом, адже політичні партії при владі змінювались і до цього, кардинально переінакшуючи вектор гуманітарної політики від проукраїнського до проросійського. Утім, тепер я чомусь спокійна: будуть які завгодно погані наші, але їхніх вже не буде. ■

Раби рабів

Вахтанг Кебуладзе

*Прощай, немытая Россия,
Страна рабов, страна господ...*
Міхал Лермонтов

На думку Платона, найжахливіше рабство — це бути рабами рабів. Росія віддавна й дотепер є країною панів і рабів. Це дуже влучно сформулював їхній поет Лермонтов у тому вірші, уривок з якого слугує епіграфом до цього допису. В ієрархічній структурі російського суспільства просто немає місця вільній людині. Ти або пан, або раб. А згідно з діалектикою пана й раба, яку влучно описав Гегель, пан стає рабом власного раба, адже його панування можливе лише через рабство інших. Показово, до речі, що в самого Гегеля насправду йдеться про діалектику пана й слуги. Російський переклад перетворює слугу на раба, а служіння на рабство, що цілком відповідає інфернальній логіці російського суспільства. Ця логіка втілюється в усіх реінкарнаціях російської державності — від постординського царства московитів через Російську імперію, що невдало намагалася наслідувати великі західні імперії, більшовицьку в'язницю народів аж до теперішньої квазіімперії Путіна та його зграї.

Тож із росіянами все зрозуміло. Їхня садомазохістська історична свідомість продукує тільки вертикальну суспільну модель пана й раба. Головна спокуса й водночас найнебезпечніша пастка цієї вертикалі полягає в тому, що кожний раб є паном нижчого раба, а кожний пан є рабом вищого пана. Здається, що лише найвищий пан є паном усіх панів і їхніх рабів, але так тільки здається, адже тут спрацює діалектика пана й раба, і найвищий пан відчуває на собі всю потугу залежності від власних рабів. Найвищий пан — заручник страху втрати влади над власними рабами, бо для нього втрата влади означає втрату всього: багатства, гідності та й навіть життя.

Мене більше турбує свідомість тих громадян України, які не можуть позбутися ярма дружньої прихильності до «братнього народу», які живуть в ілюзії того, що їм знайдеться місце в «русском мире» як вільним людям. Мій діагноз простий. Таке місце зарезервоване за ними там навіки. Але на ньому їм судилося бути лише рабами рабів. Це стосується як наших пересічних співгромадян, так і видатних науковців і популярних митців, успішних бізнесменів і переможних політиків. Дивує лише те, що багато з нас аж дотепер ніяк не хочуть цього зрозуміти. Хоча чому дивуватися? Нас робили рабами віками — спочатку московські царі, потому більшовицькі ватажки.

Російськомовні громадяни України мають пам'ятати, що їхнє малоросійське «шо» замість українського «що» завжди сприйматиметься бундючними носіями «справжнього» московського «чо» як прояв безкультурності й провинційності.

Українські митці й інтелектуали, які прагнуть залишитися причетними до «великої російської культури», дарма розраховують на те, що їм вдасться бути рівними серед рівних. Вони упосліджені від самого початку гри. Вони другорядні й цікаві Росії не як вільні творчі особистості, а як корисні ідіоти, як агенти російського впливу в Україні.

Українські бізнесмени, які не волюють розірвати економічні стосунки з російським бізнесом, мають з'ясувати, що в ущертв скорумпованій вертикалі, верхівка якої аж ніяк не в Києві, а в Москві, вони завжди залишатимуться шістьками в руках кремлівського гравця в злочинний покер. Його усміхнена маска страшна, його блеф нескінченний, адже він завжди ладен іти до кінця, жертвуючи мільйонами життів, не кажучи вже про якісь там статки якихось там чи то російських, чи то українських, чи то будь-яких інших заробітчанин. «Російська душа» надто широка, аби брати до уваги вузькі інтереси окремих людей.

**УКРАЇНСЬКІ МИТЦІ Й ІНТЕЛЕКТУАЛИ,
ЯКІ ПРАГНУТЬ ЗАЛИШИТИСЯ ПРИЧЕТНИМИ
ДО «ВЕЛИКОЇ РОСІЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ»,
ДАРМА РОЗРАХОВУЮТЬ НА ТЕ,
ЩО ЇМ ВДАСТЬСЯ БУТИ РІВНИМИ СЕРЕД РІВНИХ**

Українські політики, що марять про багатовекторність національної політики або про особливий шлях України поміж західною цивілізацією та Росією, мають забути про ці інфантильні мрії й обрати єдиний можливий шлях розвитку нашої країни, шлях остаточної інтеграції в західну цивілізацію. Інакше вони так і залишаться ляльками на дроті, який смикають звідусіль.

Усім нам обирати власноруч: або стати насправду вільним, виборовши політичну, економічну й культурну незалежність України, або перетворитися на раба рабів. Але від вибору кожного з нас залежить наша спільна доля. Бо не можна бути вільним серед рабів, а надто серед рабів рабів. І я вкотре запитую себе: чи зможуть бодай наші діти нарешті остаточо розпрощатися з «неминою Росією»? ■

Осідлати потоки: ЯК ВИНИКЛО МІСТО ДНІПРО

Олег Репан

Як визначити дату заснування Дніпра й позбавити місто імперського міфу

Сучасна економіка каже: надання послуг—річ прибуткова. Проте цей винахід не дуже новий. І предки сучасних дніпрян заснували собі місто, яке давало змогу робити гроші якщо не з повітря, то з поєднання землі й води точно.

ДАТА «ПІД ГЕНСЕКА»

Що ми з вами знаємо про виникнення Дніпра? І в офіційних документах записано, і навіть на банерах центрального проспекту, що носить ім'я Дмитра Яворницького, стоїть дата—1776 рік. Насправді цифра має приблизно такий самий стосунок до народження міста, як зміна дівчиною прізвища в шлюбі—до її появи на світ. «Завинив» у такій офіційній даті... Леонід Брежнєв! Будь ласка, не поспішайте шукати компрес на розпашілу голову автора: я здогадуюся, що між кінцем XVIII століття й XX століттям є трохи дистанції. Просто «дорогий Леонід Ілліч» і народженням, і кар'єрою тісно пов'язаний з областю та Дніпром.

Тому наближення його ювілею підштовхнуло тодішнє місцеве керівництво до творчості й приємного подарунка: воно піднесло генеральному секретарю ювілей Дніпропетровська, для чого змінили офіційну дату заснування з 1787 на 1776 рік. А підставою для нової цифри стали плани заснування так званого Катеринослава Кільченського, що фігурують у листах азовського губернатора Васілія Черткова. До речі, попри чималий розмір сучасного міста, воно й досі не сягнуло тих теренів, де оцей Катеринослав Кільченський побудували. Двохсотрічний ювілей 1976 року був вигідним: місто отримало гроші з бюджету під різноманітні проекти, ну й себе керівники не образили.

ДАТА «ПІД ІМПЕРАТРИЦЮ»

Щоправда, обидві дати—і 1776, і 1787—походять з іншої вигадки, а краще б сказати, міфу, який став зброєю в тодішній, кінця XVIII століття, гібридній війні Росії з українцями. Суть міфологеми проста: мовляв, тут, на землях запорозьких козаків, панувала дикість, але прийшла «матушка Єкатеріна» пліч-о-пліч з «руським миром» і принесла цивілізацію та міське життя. З таких цеглинок і будувався фундамент панування Російської імперії на наших територіях. Адже мало підкорити народ, треба нав'язати йому власне трактування історії, і тоді роби з ним, що хочеш.

Така ідеологія небезпечна ще й тим, що в неї вірять самі росіяни. У 2012 році довелося дискутувати з академічним російським «десантом», який приперся до мого міста святкувати 225-ту річницю по-

дорожі Єкатеріні II нашими степами. Усі ці доктори й кандидати наук свято вірили, що Дніпро є в основі своїй російським містом. 2014-го змушений був продовжити дискусію, щоправда, вже застосовуючи інші аргументи. Так от, двоє полонених, один з Калуги, а другий з Кемеровської області, так само свято вірили, що йдуть визволяти «руських людей Єкатерінослава і Єлісаветграда» від укрофашистської хунти.

То що ж побачимо, якщо обідрати нашарування імперських ідеологем? Річ у тому, що сучасний Дніпро—дуже щільний комунікативний вузол. Для природного виникнення поселення, а згодом міста потрібні шляхи та, що теж є необхідною умовою, певні перепони на них. Ми маємо злиття двох великих річок—Дніпра й Самари, а трохи нижче від гирла останньої починається перший поріг. Тому водний шлях по Дніпру до затоплення порогів обов'язково передбачав зупинку в місті, перепочинок, ремонт, обслуговування вантажів тощо.

Якщо вода сама по собі шлях, то для суходолу вона є перепоною, а отже, потребує роботи з перевозу. У місті перетиналися дуже важливі суходільні комунікації, які сполучали Право- й Лівобережжю України, Крим, Дон, Молдову, з виходом на півночі до центральноєвропейських і московських ринків, а на півдні до Балкан, Кавказу й Анатолії.

Найпотужнішим із перевозів через Дніпро був Кодацький—там, де зараз височіє однойменний міст. Оскільки природу не обдуриш, то на трасі другого дніпровського перевозу, Лоц-Кам'янського, проліг Південний міст. На лівому березі найпотужніша, хоч і не єдина переправа через Самару пролягала на околиці сучасного селища Шевченко Самарського району міста. Уявіть себе кучем. Ви днями чевчикате степами й нарешті дісталися перевозу. Поза сумнівом, з вас візьмуть гроші: й мито, й оплату послуг поромщиків. Та, оскільки ви все одно мусите зупинитися, є величезна ймовірність, що захочеться і поїсти-випити, і заночувати під дахом, і коня підкувати, і воза полагодити. Словом, вам будуть потрібні послуги—от предки сучасних дніпрян їх і надавали. Причому поселення зазвичай виникали з обох боків річки, щоб дорогий клієнт міг витратити свої гроші з максимальним комфортом! Так на Самарі поставили Стара Самарь й Одинківка, на Кодацькому перевозі—Новий Кодак і Кам'янка-Лівобережна, нижче—Лоц-Кам'янка та Усть-Самара. А щоб не гуляти зручні землі між ними, люди заснували ще Мануїлівку, Таромське, Діївку, Сухачівку, Половицю... Усі ці поселення козацького часу. І така розкіш повністю ігнорується наявним зараз літочисленням.

Аретфакти доімперської доби

Стара Самарь. Реконструкція Олександра Харлана

У ПОШУКАХ ПРАВДИВОГО ЛІТОЧИСЛЕННЯ

Звідки починати відлік Дніпра? Спробуємо розібратися і з матеріальними аргументами, і з методологічними. Питання слушне та, відверто кажучи, непросте. Автор цієї статті тривалий час був схильний трактувати як першопочаткове поселення Новий Кодак. З аргументацією такого припущення все гаразд. Це місто з потужною фортецею на перевозі. До того ж центр Кодацької паланки. Тут була резиденція полковника, збиралися податки, вершився суд. Крім того, місто поділилося з майбутнім Катеринославом міською округою, тут перебували установи Катеринославського повіту. Як бачимо, фактів досить.

Проте наука не стоїть на місці. За останні 7–8 років з'явилося чимало нових археологічних знахідок зі Старої Самарі, які абсолютно чітко доводять, що побудові Іваном Мазепою за наказом московського уряду тут Богородицької фортеці передувало стале поселення, яке обслуговувало перевіз. Монети й товарні пломби XVI—середини XVII століття, знайдені в закритих комплексах, побутові речі, шинок, розкопана вулиця... І справді лопата археолога дає факти, які не поставиш під сумнів. Більшість дніпровських фахівців зійшлися на 1524 році як цілком можливому початку літочислення.

Достеменно відомо, що безперервний культурний шар на Старій Самарі починається з першої чверті XVI століття. І спокусливо було б стартувати від «найстаршої» монети цієї епохи — з 1509-го. Проте вона ходить довго, навіть і кілька десятків років. Тому за точку відліку цілком може правити товарна пломба 1524 року. До речі, з наступного, 1525-го, також маємо дуже схожу печатку. Такі

пломби ставили купці на великі партії товарів (у нашому випадку, найімовірніше, це було сукно), гарантуючи своїм добрим іменем якість. Так що в 1524 році якась купецька валка привезла на Стару Самарь оптову партію тканини й уже тут продала її вроздріб. Наступного року картина повторилася. Наявність перевозу, жителів, торгу — усе свідчить про серйозне стале поселення.

Тепер до теорії. Певною мірою переглянути свої переконання мене спонукали теоретичні напрацювання дніпровських професорів Ірини Ковальової та Сергія Світленка. Якщо стисло підсумувати, то йдеться про білінійну та поліцентричну концепцію виникнення міста Дніпра. Її суть полягає у врахуванні ролі всіх поселень (поліцентризм) на обох берегах ріки (білінійність) в урбогенезисі. Вони виникали в різний час у XVI–XVIII століттях, проте всі є частинкою історії сучасного Дніпра, привносячи власну неповторність. Такий підхід дає змогу більш комплексно зрозуміти історію міста, тож тим він мене й підкупив. Із власним поглядом (від Нового Кодака) розставитися було боляче, але невміння чути аргументовані заперечення, як на мене, веде науку на манівці.

А Стара Самарь із кінця XVII століття стала причиною постійних суперечок між місцевим, запорозьким, людом і російськими зайдами. Козацьке містечко в 1688 році було накрите російською Богородицькою фортецею. І хоч сюди заселяли переважно людь із Гетьманщини й було сформовано козацьку сотню, але наявність російського гарнізону та й узагалі чужої фортеці добряче бісила запорожців. Дратувала настільки, що збройний виступ Петра Іваненка проти Московської держави був підтриманий значною кількістю січовиків, а фортецю штурмували

ФОТО: ДЕНИС АКСЬОНОВ

Історична тяглість. Більшість мостів у Дніпрі, як-от Кайдацький, споруджені на місцях колишніх перевозів

союзні запорозькі й татарські війська. Цитадель узяти не вдалося, а посад був добряче попалений. Свого низовики досягли вже 1711 року знову в союзі з татарами й турками, коли за Прутським миром таки припустили росіян забратися геть.

Проте в другій половині 1730-х ті повернулися і фортеця, яка все частіше фігурує в документах як Старосамарський ретраншемент, знову почала муляти очі січовикам. Наведу один приклад. 1749 року до міста приїхало кілька запорожців, які добряче погуляли в місцевому шинку. До слова, вони почали розговлятися ще в Самарчику (сучасний Новомосковськ) і планували продовжити в Новому Кодакі, але чомусь потрапили до Старої Самарі. Низовики пиячили, влаштували стрілянину й погрожували спалити фортецю. Комендант майор Ковальов після цього вирішив «учредити артиллерию», тобто розконсервувати гармати, яких не було на стінах із часу війни. Очевидно, козацький бенефіс справив на нього враження.

НЕБАЖАНЕ СУСІДСТВО

У запорожців були всі підстави навіть на повсякденному рівні не сприймати присутності росіян у Вольностах. Принципову різницю в розумінні статусу та природи Війська Запорозького низового демонструє конфлікт у Новому Кодакі, який відбувся 1766 року. Капітан Брянського піхотного полку Василь Пономарьов скаржився, що під час переправи з нього взяли 50 к. та зганьбили офіцерську честь. На жаль, текст рапорту офіцера не зберігся. Імовірно, він наводив слова, якими запорожці ображали його. Проте до нас дійшов виклад подій у записках Коша.

Капітан Пономарьов, переправляючись із лівого берега Дніпра й прямуючи на Січ, заявив свою поїзду як службу. Відповідно грошей на перевозі з нього не взяли. Але під час повернення як він сам, так і його люди в розмовах не приховували, що цю подорож Василь здійснив разом із дружиною для побачення зі знайомими та закупівель. Тож шафар запропонував йому оплатити переправу.

Далі офіцер почав погрожувати та принижувати честь Війська: «...ви де їзбегайловцы // і подлая тваришка, не чувствуете государевих // повелѣній і законів, что здесь перевозъ государев, // и все народы». Капітан вимагав пропустити його безплатно, погрожуючи шафарю вибити око. За версією Коша, він при цьому військового не ображав, а лише пообіцяв зсадити з порома.

Не менш «цікавими» були стосунки з рядовими. Пересічні солдати залоги Старосамарського ретраншементу Михайл Найдьонов та Філіп Черніков одного чудового січневого дня 1762 року вирішили трохи порибалити на Самарі, яка вкрилася міцною кригою. Документи мовчать, наскільки успішною була риболовля. Хай там як, але змерзлі вояки непогано погрілися в шинку села Одинківка, що лежить на протилежному від фортеці березі річки. Витративши «на зігрів» 4 копійки, Найдьонов та Черніков дійшли висновку про потребу поповнити свої гаманці, тож у темряві, що опустилася на селище, навідалися в гості до загороди з худобою місцевого жителя Сидора Самоткана.

Далі показання місцевих мешканців та солдатів дещо різняться. Ландміліціонери стверджували, що крадіїв на місці злочину затримало десятеро людей. Здається, тут швидше можна повірити одинківцям, адже за їхньою версією Самоткан, який побачив біля своєї худоби некликає гостей, нагукав сусідів Івана Одимченка та Якова Тарана. Утрюх вони зв'язали злодіїв. Щоправда, стосовно подальших подій більшу довіру викликає вже версія росіян. Селян свідчили, що били солдатів тільки під час затримання, оскільки ті спробували пустити в хід ножі. Філіп Черніков стверджував, що їх побили під час затримання, потім

Більшість дніпровських фахівців зійшлися на **1524 році** як цілком можливому початку літочислення міста

почастували батогами на дворі Сидора Самоткана, а наступного дня отаман Одинківки Гнат Горобець ще раз відшмагав їх канчуками, допитуючись про худобу, яка регулярно зникала в мешканців цієї слободи. Черніков зумів змовчати, а Найдьонов виказав кількох драгун зі Старосамарського ретраншементу, які 1761 року вкрали в місцевих жителів п'ятеро коней та продали їх на ярмарку в Белевській фортеці.

Таких прикладів можна навести чимало. У другій половині XVIII століття січовики вже не могли собі дозволити штурм фортеці, проте «викурити» з місцевого поселення чужу для них юрисдикцію Гетьманщини вони зуміли й активно заселили прифортечну слободу козацьким і посполитим людом. Цікаво, що на вибір місця для Катеринослава Кільченського прямо вплинула Стара Самарь, де була фортеця, яка могла захистити новий імперський центр. Тому містечко стало її форштадтом. У наші дні Стара Самарь знов опинилася у фокусі протистояння — тепер між прихильниками збереження російської дати заснування міста й тими, хто вимагає повернути козацький етап його історії. Що буде далі, побачимо. ■

12–18 червня

чекаємо Вас на таких заходах
у Книгарнях «Є»

Київ (вул. Лисенка, 3):

12 червня, 18:30 — презентація книжки архимандрита Кирила Говоруна «Українська публічна теологія». Учасники: отець Кирило Говорун, отець Богдан Огульчанський, Олексій Сігов, Вячеслав Горшков. Спільно з видавництвом «Дух і Літера».

14 червня, 18:30 — читальний клуб ЛітАкценту. Обговорюємо «Людину у високому замку» Філіпа Діка. Спільно із сайтом літературної критики «ЛітАкцент». Модерує Богдана Романцова.

15 червня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Таємниці» (режисер Аліце Нелліс, 2007 рік, 95 хв) чеською мовою з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

16 червня, 18:30 — презентація поетичної збірки Ірини Кулянди «Пливи, кораблику, пливи». Спільно з видавництвом «Крок».

Київ (вул. Хрещатик, 46):

13 червня, 18:30 — презентація книжки Максима Бутченка «Куркуль». Спільно з видавництвом «Клуб Сімейного Дозвілля». Модерує Ніка Іванова.

14 червня, 18:30 — презентація книжки «Українські жінки у горнилі модернізації» (за редакцією Оксани Кіс) за участю Олени Стяжкіної та Катерини Кобченко. Спільно з видавництвом «Клуб Сімейного Дозвілля».

16 червня, 18:30 — презентація книжки Дари Корній «Чарівні істоти українського міфу. Духи природи». Спільно з видавництвом Vivat. Модерує Світлана Колінко.

Львів (просп. Свободи, 7):

12 червня, 18:30 — презентація книжки «Українські жінки у горнилі модернізації» (за редакцією Оксани Кіс) за участю Оксани Кіс, Марти Гавришко, Ольги Бежук, Іванни Чернович, Мар'яни Байдак. Спільно з видавництвом «Клуб Сімейного Дозвілля».

13 червня, 18:30 — розмова з Євою Висоцькою «Їсти, молитися, кохати в Індії — mission complete!». Модерує Галина Сафроньєва.

14 червня, 18:30 — презентація перевидання книжки Марка Грушевського й Зенона Кузеля «Дитина у звичаях і віруваннях українського народу» за участю Тамари Пацай, Володимира Конопки, Ірини Ігнатенко, Андрія Зюбровського. Спільно з видавництвом «Інтелектуальна книга».

Дніпро (вул. Глінки, 15):

13 червня, 18:30 — презентація проекту «Приватна урбаністика», розмова про Дніпро, його феномен. За участю Анастасії Левкової та Вікторії Наріжної. Спільно з Tyzhden.ua.

14 червня, 18:30 — презентація роману Анастасії Левкової «Старшокласниця. Першокурсниця» за участю авторки. Спільно з видавництвом Старого Лева. Модерує Надійка Вовк.

15 червня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Таємниці» (режисер Аліце Нелліс, 2007 рік, 95 хв) чеською мовою з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

17 червня, 13:00 — дитяча субота для дітей від 7 років. Читання книжки Стівена й Люсі Гокінгів «Джордж та Великий вибух» (Видавництво Старого Лева), космічна подорож та виготовлення власного Всесвіту. Реєстрація за номером 093-535-51-76.

Вінниця (вул. Соборна, 89):

12 червня, 18:00 — презентація книжки Дари Корній «Чарівні істоти українського міфу. Духи природи». Спільно з видавництвом Vivat. Модерує Наталка Доляк.

13 червня, 18:00 — презентація роману Володимира Рафеєнка «Довгі часи». Спільно з Видавництвом Старого Лева. Модерує Олександр Вешелені.

14 червня, 18:00 — презентація книжки Артема Чапая «Авантюра XL». Спільно з видавництвом Vivat. Модерує Олександр Вешелені.

15 червня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Таємниці» (режисер Аліце Нелліс, 2007 рік, 95 хв) чеською мовою з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

Івано-Франківськ (вул. Незалежності, 31):

13 червня, 18:00 — презентація роботи спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні та Західному регіоні за участю представників ОБСЄ в Івано-Франківську.

15 червня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Таємниці» (режисер Аліце Нелліс, 2007 рік, 95 хв) чеською мовою з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

Луцьк (вул. Лесі Українки, 30):

14 червня, 18:30 — презентація книжки Олександра Ірванця «Харків 1938» за участю автора. Спільно з видавництвом Laurus.

15 червня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Таємниці» (режисер Аліце Нелліс, 2007 рік, 95 хв) чеською мовою з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

17 червня, 18:00 — дитяча субота для дітей від 5 років. «Глиняний» майстер-клас. Попередня реєстрація за телефоном 72-43-76. Плата за матеріали 20 грн.

Рівне (вул. Короленка, 2):

12 червня, 18:30 — автограф-сесія рівненської письменниці Ксенії Циганчук. Спільно з видавництвом «Клуб Сімейного Дозвілля».

13 червня, 18:00 — лекція кандидата філософських наук Максима Карповця «Образ міста у романі Вірджинії Вулф «Місіс Делловей». Спільно з видавництвом Kottibook.

15 червня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Таємниці» (режисер Аліце Нелліс, 2007 рік, 95 хв) чеською мовою з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

17 червня, 12:00 — дитяча субота для дітей 4–7 років. Читання книжки Катерини Міхаліциної «Хто росте у парку» (Видавництво Старого Лева) й тематичний аквагрим.

17 червня, 14:00 — дитяча субота для дітей 8–12 років. Читання книжки Лани Ра «Моя країна Україна. Щоденник котячих мандрів» та майстер-клас зі створення карти юного мандрівника.

Суми (вул. Соборна, 44):

15 червня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Таємниці» (режисер Аліце Нелліс, 2007 рік, 95 хв) чеською мовою з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

17 червня, 11:00 — дитяча субота для дітей 8–11 років. Інтерактивна зустріч на тему «Книжкова майстерня». Реєстрація за номером 066 424-47-68.

Тернопіль (вул. Валова, 5–9):

15 червня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Таємниці» (режисер Аліце Нелліс, 2007 рік, 95 хв) чеською мовою з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

17 червня, 16:00 — дитяча субота для дітей 5–7 років. Читання книжки Туве Янссон «Країна Мумі-тролів» (Видавництво Старого Лева) та малювання улюблених героїв.

18 червня, 16:00 — дитяча неділя для дітей 7–10 років. Я відважний мандрівник! Читаємо про подорожі та обговорюємо підготовку до них.

Харків (вул. Сумська, 3):

15 червня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Таємниці» (режисер Аліце Нелліс, 2007 рік, 95 хв) чеською мовою з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

Харків (вул. Пушкінська, 50/52):

17 червня, 11:00 — дитяча субота для дітей від 6 років. Майстер-клас із квілінгу «Подарункова листівка».

Хмельницький (вул. Проскурівська, 2):

15 червня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Таємниці» (режисер Аліце Нелліс, 2007 рік, 95 хв) чеською мовою з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

Інформаційний партнер

Вхід на заходи вільний.

З детальними анонсами та змінами в графіку
можна ознайомитися за адресою
<http://book-ye.com.ua>

Драма з відкритим фіналом

Анна Ставиченко

Якими є проблеми й можливості розвитку українських оперних театрів

Запит на українську історію. «Ярослав Мудрий» Георгія Майбороди, постановка Національної опери України, режисер Анатолій Солов'яненко

Що є опера? Це питання раптово постало перед українською публікою, збитою з пантелику навалюю всіляких ерзаців, які заповнили мистецький та ще більше інформаційний простір за останні кілька сезонів. Спекуляція на самому понятті «опера» та прив'язування цього слова до будь-яких потуг за участю співу й сценічної дії, з одного боку, свідчать про бажання хоч якось доторкнутися до високого жанру. А з другого — про повне нерозуміння, чим же цей жанр є насправді. У такій ситуації українські музичні театри, що є bastionami «справжньої» опери, залишаються для пересічного глядача на периферії уваги, ушент програвючи битву з масованими PR-кампаніями. Тож саме час розібратися, що відбувається на провідних українських сценах: у Національній опері України імені Тараса Шевченка, Одеському національному академічному театрі опери та балету й Львівському національному

академічному театрі опери та балету імені Соломії Крушельницької.

НАЗВИ Й НЕНАЗВИ

З радянських часів репертуар українських театрів не тільки не розширився й не осучаснився, а, навпаки, звужився до тріади Верді—Чайковський—Пуччіні, залишивши за бортом навіть постійно присутніх на світових афішах Прокоф'єва та Шостаковіча. Розвиток оперного мистецтва після Першої світової війни представлено лише поодинокими українськими авторами. Приміром, у репертуарі Одеського театру присутня талановита за музикою та лібрето опера-балет Віталія Губаренка «Вій», написана 1980 року. Потенційний запит на відображення української історії в цьому жанрі задовольняється «Ярославом Мудрим» Георгія Майбороди (1973-й) у Національній опері України. У Львові та Києві ніша «класики XX століття» заповнена «Мойсеєм» Мирослава Скорика.

В актуальному вітчизняному репертуарі це єдиний приклад твору, написаного композитором на замовлення українського театру. У світі ця традиція існує ще з часів виникнення опери як жанру. Лише минулого сезону яскравими опусами на замовлення стали «Янгол-випишувач» британського композитора Томаса Адеса для Зальцбурзького фестивалю, «Південний полюс» чеха Мирослава Срники для Баварської державної опери, «Розтинаючи хвилі» американки Міссі Маццолі для Філадельфійської опери. У сьогоднішній Україні ця практика зникла. Проект, що буде показано в середині червня на національній сцені, — оперу італійського композитора Карміне Емануеле Челлі «Хліб, сіль, пісок», — не можна вважати продовженням світового тренду, оскільки замовлення було зроблено не самим театром, а агенцією «Ухо». А Національна опера в цьому випадку виступає орендодавцем зали під разову мистецьку подію.

Якщо ж спробувати розглянути українську оперну реальність у світовому контексті, то уніфікований репертуар вітчизняних театрів виглядає ще обмеженішим. Барокова опера в Україні все-таки залишається terra incognita, хоча інтерес до неї у світі за останні 20 років щосезону зростає, що дало змогу за цей час сформуватися окремому класу барокових оперних співаків та диригентів. Дискретні спроби Львова («Орфей та Еврідіка» Глюка) й Одеси («Дідона та Еней» Перселла) опанувати цей стилістичний жанр поки що не забезпечують стабільної та успішної присутності барокової опери на українській сцені. Причин цього кілька. По-перше, орієнтація вищих музичних навчальних закладів на виконання того самого «класико-романтичного» репертуару, де потужність голосу та «відкритість» тембру є базовими характеристиками. Це стосується й виховання оркестрантів та диригентів, для яких специфіка виконання ранньої музики теж залишається переважно поза увагою. По-друге, вимушена обережність керівників українських театрів, які через залежність від державного фінансування не можуть собі дозволити ризикувати та йти на репертуарні експерименти. Усе це стосується не лише бароко, а й усіх малознайомих за українськими афішами художніх явищ, які становлять фундамент європейського оперного репертуару: Монтеверді, Гендель, опера-серія bel canto, Вагнер, Дебюссі, Ріхард Штраус, Берг... Кожен із цих титанів вимагає власної виконавської манери та заглибленості у світогляд відповідної епохи, тож присутність (або відсутність) цих імен на афішах є індикатором рівня конкретного театру та існування в країні розвинутої оперної культури як такої.

ЛАБИРИНТИ ЗА ЛАШТУНКАМИ

Формування складу українських оперних театрів досі є складною темою. Багато талановитих виконавців, які сьогодні виступають на найкращих сценах світу, свого часу не змогли потрапити до вітчизняних театрів. Нині ми чуємо їхні окремі виступи вдома вже в статусі міжнародних зірок. Водночас у трупах наших театрів маємо лише окремих музикантів топ-рівня, а загальна ситуація із якістю виконання перебуває в парадигмі глибокої провінційності. З одного боку, непрозорі схеми залучення нових виконавців призводять до влаштування у театр музикантів, професійні характеристики яких є досить сумнівними. З

ФОТО: ЮРІЙ ЛІВІНЕНКА

Нові шати для класики. Постановка Одеської опери, «Любовний напій» Гаєтано Доніцетті, режисер Оксана Тараненко

другого — навіть обдаровані виконавці, опинившись у тенетах національних сцен, мають шанси занепасти свої кар'єрні перспективи через недбалий підбір репертуару, коли партія не підходить під тип голосу, та відсутність у театрах коучів (експертів, що курирують роботу співаків над творами, займаються шліфівкою стилістики кожної конкретної опери, вимовою в іноземних текстах).

Донедавна додатковим фактором недосконалості нашої культурної сфери була система безстрокових контрактів. Вона призвела до того, що оновлення складу театрів відбувалося вкрай рідко. За останні кілька років київська трупа поповнилася новим ульбленцем столичної публіки тенором Валентином Дитюком, сопрано Ксенією Бахрідіною, басами

ПОТУЖНИЙ ІМПУЛЬС РОЗВИТКУ ОПЕРНОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ МОГЛА Б ДАТИ НАЯВНІСТЬ МЕРЕЖІ ПРОВІНЦІЙНИХ ТЕАТРІВ, ЯКА В КРАЇНАХ ЄВРОПИ СТАЄ ШКОЛОЮ ВИХОВАННЯ І ВИКОНАВЦІВ, І ДИРИГЕНТІВ, І РЕЖИСЕРІВ

Тарасом Бережанським та Володимиром Тишком, тенором Олегом Філіпенком. Одеський театр прийняв до своїх лав баритона Гаррі Гукасяна, тенорів Павла Смирнова та Олександра Шульца. Останнє поповнення штату Львівської опери відбулося 2016-го, а за рік до того в театр прийшов уже титулований міжнародними нагородами тенор Михайло Малафій. Вочевидь, такий темп недостатній для суттєвого оновлення театральних колективів та принципового підвищення загального рівня виконання.

Уведена цього сезону система короткострокових контрактів теоретично могла б докорінно змінити ситуацію. Але, зіткнувшись з українськими реаліями, ця реформа поки що стала тільки новим джерелом проблем та напруженості всередині театральних колективів. Зокрема, внаслідок відсутності спільної мови з керівництвом Національної опери України її оркестр утратив кількох молодих талановитих музикантів, що вже позначилося на якості звучання. На противагу цьому Львівська сцена обіцяє зроби-

ти процес переходу на нові контракти максимально безболісним для оркестрантів. Знову ж таки, зважаючи на світовий досвід, короткострокові контракти справді виглядають найвдалішою формою взаємодії дирекції театрів і виконавців, оскільки дають змогу залучати до постановок тільки найкращих. Проте успішність такої системи неможлива без адаптивності та надпрофесійності оперного менеджменту. Наприклад, нормальним явищем для західних театрів є індивідуальні умови контрактів: виходячи з кваліфікації, затребуваності в репертуарі та віку музиканта можуть варіюватися як навантаження та оплата, так і сам термін дії угоди.

Потужний імпульс розвитку оперної культури в Україні могла б дати наявність мережі провінційних театрів, яка в країнах Європи стає школою виховання і виконавців, і диригентів, і режисерів. Багато цих мистецьких закладів у країні та їхня різна значущість дають змогу усім учасникам процесу пройти логічний еволюційний шлях до великої сцени, при цьому отримавши необхідний досвід. Для багатьох українських оперних виконавців, які не можуть отримати місце в одному із п'яти «великих» театрів Батьківщини, але хочуть залишитися у професії та досягти в ній кар'єрних висот, логічним виходом стає еміграція.

РЮШІ Й АНАНАСИ

Нерозуміння сутності оперної режисури в контексті нинішнього часу—проблема всіх українських театрів. Самі собою перевдягання в сучасні костюми або ж поява на сцені абсурдних об'єктів не мають нічого спільного зі створенням виваженої режисерської концепції. Вона не обов'язково передбачає показове «осучаснення класики» перенесенням дії в наближене до глядача століття, але має містити ідею, здатну скріпити собою кількогодінну сценічну дію. Обережними спробами в цьому напрямі є «Весілля Фігаро» й особливо «Дон Жуан» Моцарта—копродукція Львівської опери та Львівської національної музичної академії ім. Лисенка в постановці Василя Вовкуна. Здебільшого український оперний театр обирає вторований та безпечний шлях «історичного реалізму» в режисерському підході—звичайно, у специфічному вітчизняному розумінні цього явища. Навіть іноземні прізвища на афішах не гарантують якості спектаклів. У кожному зі згаданих вище театрів є по кілька постановок європейських режисерів, однак підстав говорити про принципову різницю між художньою цінністю цих робіт і їхніх українських колег немає (власне, це саме стосується й більшості запрошених вокалістів з-за кордону). Коли в розвинених країнах особливо вдалі оперні постановки з багатомільйонними бюджетами стають подіями національного масштабу, досягають статусу культових та подорожують світом, в Україні опера досі сприймається як щось застаріле та нескінченно одноманітне. У результаті вітчизняний глядач не має доступу до того феноменального прогресу, який зробило сценічне мистецтво за останні сорок років, а отже, він позбавлений можливості досягнути місце опери в сучасному світі та закохатися в цей жанр.

Відповідальність за створення оперних концепцій за фактичної відсутності в Україні актуальної режисури могли б узяти на себе диригенти. Але сфера інтересів та впливу більшості з них обмежена простором оркестрової ями. Специфічною проблемою є й при-

ФОТО: WILFRIED HOSL

Гроші великого бізнесу для культури. Проект опер-ейрів Oper für alle на Мюнхенському оперному фестивалі фондований компаніями та багатими опероманами

страсть українських театрів до купюр. В епоху, коли диригенти прагнуть до найповнішого виконання авторської партитури, коли за останні 30 років виросло нове покоління фахівців, готових до практичної відмови від купюр, коли один за одним виходять критичні видання опер, в українських театрах диригенти простують застарілим шляхом шматування партитури. Приємним винятком є «Мадам Баттерфляй» Одеської опери, у якій Александру Самоїле по суті заново вивчив із виконавцями цю популярну оперу за авторською партитурою, що має кілька десятків розбіжностей із традиційною радянською версією.

ПОЛЮВАННЯ НА ПУБЛІКУ

У питанні цілеспрямованого просування оперної культури українські театри лише роблять свої перші кроки. Найактивніше в цьому напрямку працює Одеський театр, який має кілька власних фестивалів, взаємодіє з публікою через анонсні відео-трейлери нових постановок, а з цього сезону започаткував окрему дитячу програму. Важливість візуального сприйняття діяльності мистецької установи добре розуміє Львівська опера, котра приємно вражає оригінальним підходом до окремих афіш. Київський театр підвищує інтерес до своїх постановок спецпроектom із запрошення українських зірок, які працюють на західних сценах. Однак на кожен із цих театрів ще чекає велика робота популяризації оперного мистецтва та формування відповідної аудиторії в Україні. Світовий здобуток пропонує на цьому шляху багато готових рішень.

Оперні трейлери в країнах Заходу є окремими мистецькими творами й ідуть по телебаченню нарівні з рекламою голлівудських блокбастерів. Цікаві результати дає й співпраця театрів з іншими майданчиками (музеї, галереї сучасного мистецтва, кафе, аеропорти), а також спорудження тимчасових сцен для експериментальних проектів. Розширенню аудиторії та вихованню нових любителів жанру сприяють телевізійні, кіно- та онлайн-трансляції спектаклів, іноді з коментарями фахівців. На жаль, записи українських постановок на каналі «Культура» не вирізняються високим рівнем як власне запису, так і самих спектаклів, тому не здатні зацікавити широкого глядача. Найбільш прямим форматом взаємодії театру й аудиторії є безпосереднє спілкування оперної дирек-

ції, режисерської та виконавської команди з публікою напередодні прем'єр, а також лекційні програми, включені у вартість театрального квитка, які можна відвідати впродовж всього сезону. Ця ідея в актуальному сезоні була використана Національною оперою України, але в деформованому вигляді платних лекцій, що, по суті, не може бути поштовхом до масового виховання вдумливого та обізнаного глядача.

ЗОЛОТІ НОТИ

Не всі проблеми української оперної сцени можна вирішити лише внутрішніми змінами. Також не варто перекладати всю відповідальність за стан справ у мистецтві на державу. Міжнародна практика утримання театрів демонструє велику лабільність між формами фінансування. Від повної відсутності державних коштів, наприклад у нью-йоркській Метрополітен-опері та фестивальному театрі Баден-Бадена, до приблизно рівної частки фінансової участі в діяльності багатьох провідних європейських театрів з боку держави й приватних та корпоративних меценатів. Річна сума спонсорських внесків варіюється від близько сотні доларів до кількох десятків мільйонів доларів від заможних опероманів та компаній. Великі корпорації мають за честь бути причетними до видатних театрів та фестивалів: культурний департамент BMW спільно з Баварською державною оперою з 1997 року втілює формат оперних опер-ейрив із прямими трансляціями або живими виступами на площах під назвою Oper für alle («Опера для всіх»). З 2007-го географія проекту розширилася, тож безплатні масштабні концерти з провідними оркестрами та солістами щороку відбуваються в Берліні й Лондоні. Але цим участь автомобільного гіганта не обмежується: окрім спонсорства фестивалю в Брегенці програму партнерства з BMW мають Большой театр у Москві, Teatro alla Scala у Мілані, оперна компанія Sugi в Сеулі та інші. У буквальному сенсі золотими літерами вписав своє ім'я в історію опери ще один автомобільний бренд — Lexus, який уже багато років є генеральним спонсором Віденської державної опери. Не обійшлися без автомобільної підтримки й два з трьох найелітарніших оперних заходів світу — Вагнерівський фестиваль у Байройті та Зальцбурзький фестиваль, велику частку фінансування яких забезпечує компанія Audi. Останній підтримується також харчовою корпорацією Nestlé, яка навіть організувала в межах цього мистецького заходу власний конкурс молодих диригентів. Вишукана та стабільна присутність на світових оперних афішах властива й годинниковому бренду Rolex, подяку якому за любов до музичного мистецтва можна побачити знову ж таки на Зальцбурзькому фестивалі, у Паризькій опері, Лондонській королівській опері, Метрополітен-опері, Teatro alla Scala.

Така увага luxury-брендів до оперного мистецтва не випадкова, адже відвідини театру в країнах «золотого мільярда» є обов'язковою умовою високого соціального та матеріального статусу. Підтвердження цього — масові істерії опероманів зі всього світу, багатомісячні онлайн-черги та квитки, які розкуповуються за лічені хвилини ще за півроку до вистави за вартості до €500. Залишається лише бажати, щоб коли-небудь й українські театри стали ареною для захоплення, любові або розпачу тих, хто не потрапив на виставу. ■

КИЇВСЬКИЙ АКАДЕМІЧНИЙ
ТЕАТР «КОЛЕСО»

THEATRE
KOLESO

МІЖНАРОДНИЙ ТЕАТРАЛЬНИЙ ФЕСТИВАЛЬ КАМЕРНИХ ВИСТАВ ANDRIYIVSKYFEST

12 червня

19.30 Н.Ворожбит «Саша, винеси сміття»
Білоруський державний молодіжний театр
(м.Мінськ, Білорусь),

13 червня

19.00 А.Чехов «Пропозиція»
Театр «Ateneul Din Lasi» (м.Яси, Румунія)

21.00 Я.Реза «Не залишайте без нагляду друзів» (Art)
Кіровоградський академічний український
музично-драматичний театр ім.М.Кропивницького
(м.Кропивницький, Україна)

14 червня

19.00 О. Катамадзе «Коліскова війні»
Тбіліський Державний Драматичний
театр ім. С.Ахметелі
(м.Тбілісі, Грузія),

21.00 М.Мітєва «Чадо»

Державний театр ляльок (м.Відін, Болгарія)

15 червня

19.00 Шолом-Алейхем «Пісня пісень»
Театр «Сходи» (м.Тель-Авів, Ізраїль)

21.00 С.Астраханцев «Чому люди не ...»
Творча Ініціатива «Theatrum mundi»,
(м.Чернігів, Україна)

16 червня

19.00 А.Чехов «Ведмідь та Пропозиція»
Театр ім. О. Севрука (м.Ельблонг, Польща)

17 червня

19.00 Д.Макміллан «Легені»
Луганський обласний академічний український
музично-драматичний театр
(м.Сєверодонецьк, Україна)

18 червня

15.00 Т. Шевенко, М. Гоголь, О. Пушкин
«Жива душа поетова святая...»
Незалежний театр «АнВер», (Україна-Франція)

19.00 Софокл «Антігона»

Київський академічний театр «Колесо»
(м.Київ, Україна)

Київ, Андріївський узвіз, 8

Пояснить, що відбувається

Вікторія Малишева

Наприкінці весни я гуляла з малюком на дитячому майданчику посеред міста. Здається, немає милішої картини, аніж вечірнє сонце теплого, ще не спекотного травневого дня, сміх, галас, діти та їхні щасливі батьки. Діти різні: за віком та матеріальним статусом родини, хоча це зовсім дрібниці. Одне із вражень цього вечора — висока струнка білявка в піксельній формі з позначкою «Командатура», у високих військових черевиках і кашкеті та її півторарічне янголя, яке ще погано ходить. Вечір неділі, вона в повній «військовій» амуніції, поруч із ними її мати. За мірками довоєнними вік малого такий, що його мати повинна бути з ним удома, у відпустці по догляду за дитиною. Але ж ця жінка у формі. І, думаю, не перший день «служить».

Поруч зі мною стара дуже бідно вдягнена бабуся чекає, поки внук набігається майданчиком. Як це час-то буває, через деякий час починає розповідати про себе. Вони з дочкою та внуком біженці з селища міського типу Новотошківка (територія, підконтрольна Україні). Переїхали в Луганськ у 2014-му, мешкають увесь час у гуртожитку. Стара перевела пенсію сюди, а молода нарешті знайшла роботу в супермаркеті. Життя якось влаштувалося: дитина пішла до школи, жінки задоволені двома кімнатами в гуртожитку. Втім, шалено сумують за своєю зачищеною квартирою в Новотошківці — колишньому осередку шахтарів. Сумують за пічним опаленням, власними меблями, красивим селищем, думки про яке викликають сльози.

«Скоріше б усе вже закінчилося», — каже мені бабуся. Я терпляче чекаю. Ані слова про перемогу когось над кимось, просто мрії про повернення додому, до власних речей. «Ми навідуємось, бо страшно так кидати квартиру, але їздити дуже важко та дуже дорого». Для неї такі поїздки неначе вояжі за кордон — до спогадів та вже минулого. До теперішнього з чужого спогляло та чужими меблями звикли. Все подобається: гуртожиток, люди. «Але моторошно: ми ж ніде не платимо. Ані там за комунальні, ані тут. Так не буває». За словами бабусі, з ними так у статусі біженців від війни мешкає родин п'ятдесят, які теж чекають якоїсь розв'язки всього. Не перемоги, а саме розв'язки, коли буде остаточно зрозуміло, що вдома жити вже не страшно й не треба буде сидіти знову по підвалах. Я вкотре дивуюся. Жінка не розбирається, хто в кого стріляє. Родина бідна, живуть на копійки, дитина вдягнена з чужого плеча. Співрозмовниця жаліється, що на 2014 рік припадав перший клас хлопця, а тут переїзди, страхи, невлаштованість. Не віддали дитину вчасно. Просидів хлопець удома з жінками — вони ж не працювали. Віддали на рік пізніше, а він відчуває, що обігнав однокласників і за віком, і на зріст. Жінці сумно та страшно за дитину,

за все страшно. Що знову треба буде зривати зі школи, якщо повертатися, знову йому звикати.

Я слухала її і чомусь бачила себе зі своїми по-невіряннями. Мені постійно хотілося в 2014 році зупинити когось та по-дитячому зазирнути у вічі з проханням: «Пояснить мені, що відбувається». Мені потрібна була об'єктивна картина всього, бо ніхто не міг чітко сказати тоді, що буде, чого чекати. Я була такою самою бабусяю у своїх страхах, як ця жінка переді мною. Моя керівниця малювала тоді перед нами дивні картини апокаліпсису. Тоді ще ми працювали, було світло. Вона виуджувала з інтернету якісь листи тих, хто пережив сучасні війни: як добували їжу, охороняли домівки із саморобною зброєю, ховали померлих. Ці листи були такими страшними... А наша керівниця приносила їх завжди, до обов'язкового прочитання всім відділом... Мені постійно хотілося спитати у тих, кому я більш-менш довіряла, що буде далі. Проте всі були дуже заклопотані своїм життям, пошуками квитків, виїздом та усім разом... А головне, ніхто нічого не знав! Одного липневого дня у страшному збудженні в наш відділ забіг наш офісний водій. Він був не в собі, ніби п'яний. Почав пити воду великими ковтками, а потім розказав, як на його очах убило вибухом на перехресті кварталу 50 років Жовтня вісьмох перехожих. Він бачив їх одразу ж усіх... Він завжди був такий спокійний, дорослий, із досвідом, а тут стояв як божевільний, не міг підібрати слів, нервово сміявся... Я бачила потім часто ті кадри з телеекрана. Вони були жахливі. Молочний кіоск прошило наскрізь, що ж казати про продавчину всередині... Я постійно бачила ці кадри, їх крутили як рекламу для нас. І знову це було цілковите непорозуміння: неже в нашому сучасному світі можна так ставитися до людського життя?

Чим усе це закінчиться? Коли? Чого мені чекати і де? Я розумію, що більшість прогнозів залежить від позиції співрозмовника. Якщо скажуся на щось, навіть дріб'язкове, своєму товаришеві, який оселився в Києві, я наражаю себе на лекцію про те, який у мене короткий розум: обрати свій дім і триматися його, тоді як мій дитині скоро йти в школу, а там на неї чекають майже тортури... Так вважає мій товариш, який усі свої поради закінчує однаково: «Кидай усе, їдь звідти». Іноді я думаю, що йому було би комфортніше, якби ми жили в одному місті, як і раніше, і у великому Києві в нього з'явилася б споріднена душа, як було раніше... А моя колега, що всім серцем за «республіку», співає оди щасливим змінам і світлому майбутньому, яке настане ось-ось, зовсім скоро, залишилося терпіти ще трішки... І коли слухаю такі протилежні думки, знову хочеться по-дитячому спитати у когось дорослого й розумного, зазираючи у вічі: «Розкажи мені, як жити далі та чого чекати? Де і як? Але тільки так, щоб це було правдою». ■

У Донецьку зник журналіст Тижня Станіслав Васін

Денис Казанський

Донецький письменник і журналіст Станіслав Васін (відомий читачам *Тижня* як постійний автор «Щоденників окупації»), який останні три роки й далі жив на непідконтрольній території та описував події, що там відбуваються, зник безвісти кілька днів тому. Місце його перебування досі невідоме, але практично не залишається сумнівів, що журналіст був викрадений «МГБ ДНР».

Жодної інформації про те, де зараз Станіслав і що з ним трапилося, немає. Акаунт у Facebook активний, проте зараз із нього, судячи з усього, пишуть інші люди... Установити з журналістом аудіо чи відеозв'язок через інтернет неможливо. Телефон вимкнений.

Мати Станіслава розповіла, що зв'язок із сином перервався 3 червня. У квартирі його немає, однак в помешканні залишилися сліди обшуку, особисті речі й комп'ютер журналіста зникли. Спроби рідних звернутися в «органи» «ДНР» поки що результатів не дали.

Найімовірніше, Станіслава схопили бойовики, які встановили на підконтрольній території жорстоку цензуру й переслідують усіх, хто публікує будь-яку інформацію, їм неугодну.

Станіслав Васін прийняв усвідомлене рішення залишатися в цьому регіоні на Сході України, бо вважає своїм журналістським обов'язком особисто бути присутнім там і висвітлювати події, що відбуваються. Усвідомлюючи ризики, Васін усе ж таки не захотів виїжджати з Донецька після захоплення міста бойовиками.

Укотре підтвердився давно відомий факт: на території ОРДІЛО можуть працювати тільки ті блогери й журналісти, які повністю підконтрольні Кремлю та його намісникам. Будь-яке відхилення від темників, будь-яка спроба неупередженої подачі інформації жорстоко нищиться бойовиками за першої можливості.

Рішення Станіслава Васіна залишитися на непідконтрольній Україні території було сміливим та мужнім, але, на жаль, це обернулося викраденням й полонном.

Редакція *Тижня* звертається з проханням до всіх, хто може допомогти у звільненні нашого журналіста, надати будь-яку інформацію про його місцезнаходження й допомогти у звільненні. ■

«Ох весно, весно, це ж бо ти!»

ОНУХ

Здається, весна вже скінчилася і з 1 червня в нас літо. Так стверджує багато моїх українських приятелів: і віртуальних, і реальних. Добрі побажання з приводу першого дня літа належать до українського ритуалу святкових вітань. Мало не щодня є якийсь свято, варте уваги. Тож чому й 1 червня не може бути першим днем літа, а заразом і Міжнародним днем захисту дітей, Національним днем пончика в США, Днем «Скажіть щось гарне» і Всесвітнім днем батьків? Українська Вікіпедія стверджує: «У більшості країн Північної півкулі прийнято такі дати початку й кінця календарних пір року:

Весна — від 1 березня до 31 травня
Літо — від 1 червня до 31 серпня
Осінь — від 1 вересня до 30 листопада
Зима — від 1 грудня до 28 лютого
(у високосні роки — до 29 лютого)».

Делікатно кажучи, це не зовсім правда, якщо вважати, що правда може бути часткова. Адже кожен знає, що немає напівправди, як немає й напіввагитності. Хіба тільки якщо вважати, що «більшість країн Північної півкулі» — це сироти, які залишилися по смерті Советського Союзу, іншими словами, «русский мир». Крім того, ми знаємо, що є вагомі проблеми з визначеннями, що таке правда, вся правда і тільки правда. Значно краще почуватися на території так званої постправди, яку ще називають «своєю правдою».

ВІДКОЛИ ОСЕЛИВСЯ В КИЄВІ, Я НІКОЛИ НЕ МІГ ЗРОЗУМІТИ, ЧОМУ ВЕСНА, ЯКА ВСЮДИ В ПІВНІЧНІЙ ПІВКУЛІ ЗБІГАЄТЬСЯ З ВЕСНЯНИМ РІВНОДЕННЯМ, В УКРАЇНІ ПОЧИНАЄТЬСЯ НА ТРИ ТИЖНІ РАНІШЕ

Відколи оселився в Києві, я ніколи не міг зрозуміти, чому весна, яка всюди в Північній півкулі збігається з весняним рівноденням і настає 20 або 21 березня (інколи й 19 березня), в Україні починається на три тижні раніше, тобто 1 березня. У рівнодення тривалість дня і ночі по 12 годин, відтоді день щоразу довші а аж до 21 червня, коли стає найдовший, а ніч — найкоротша. Проте перший день весни заведено святкувати 21 березня, бо саме тоді починається календарна весна, або, якщо ваша ласка, астрономічна весна.

Щоправда, є люди, які думають інакше. Це метеорологи, що дотримують принципу рів-

ного поділу на чотири пори року, які завжди починаються першого дня місяця. У такій системі весна — це березень, квітень і травень, літо — червень, липень і серпень, осінь — вересень, жовтень і листопад, а зима — грудень, січень і лютий. Втім, і ця система не допускає, щоб весна в Україні починалася 1 березня. Адже 1 березня починається метеорологічна весна в субтропічному поясі, до якого Україна хоч-не-хоч не належить.

У Північній півкулі між тропіком Рака й Північним полярним колом весна починається 9 травня і триває до 8 червня, літо триває від 8 червня до 8 вересня, осінь — від 8 вересня до 8 грудня, а зима — від 8 грудня до 9 березня. Хоч як комбінуй, не виходить.

Цього року перший день весни припав на вівторок 21 березня. Того дня почалася календарна весна. Так було в усій Північній півкулі, окрім країн (серед них і Україна), які вважають виняток за правило. Проте не слід думати, що «більшість країн Північної півкулі» рахують дні весни від 1 березня. Це не так.

Для тих, хто з незрозумілих причин хоче й далі дотримувати формули метеорологічної весни і зберігати в постсоветських країнах вірність посмертній советській спадщині, я пропоную поглянути на весну як на метафору. Метафору нового життя, пору відновлення і загалом як початок кращих часів. Один мій львівський приятель щороку повторює вкрай оригінальну формулу: «Я знову проспав весну». Весна, яку ми так палко чекаємо, завжди з'являється несподівано, як у старій пісеньці Марека Грехути:

*Сьогодні вранці раптом
У двері стукнули мені,
Раніше, ніж я думав,
Настали теплі дні.*

*Зняв мокре з дівчини пальто
І посадив навпроти.
Враз запахло, заясніло, —
Ох весно, це ж бо ти,
Ох весно, весно, це ж бо ти!*

Як на мене, весна могла б тривати й шість місяців на рік, було б достатньо часу на весняне прибирання й на «розкручення» кращих часів.

Поки що ми й далі маємо ще два тижні на ґрунтовне весняне прибирання навколо себе, а потім нас уже чекає літо, літо, літо аж до 22 вересня.

А сьогодні й досі:
*Весна, весна, весна, весна надворі красна.
Весна, весна, весна, весна (ВВ). ■■*

5

ПРЕДСТАВЛЯЄ

20:10
ЩОСУБОТИ

РАНДЕВУ

З ЯНІНОЮ СОКОЛОВОЮ

ВІДВЕРТА РОЗМОВА. БЕЗ МАСОК ТА МІМІКРІЇ.

ДИТЯЧИЙ ТАБІР

АРТЕК БУКОВЕЛЬ

НАЙКРАЦЕ ДІТЯМ!

**ЗНИЖКИ
ДО -50%***

*Акція діє з 01.04.17 до 15.08.17. Деталі на сайті www.bukovel.com/artek
+380 342 595 546. Дзвіжки тарифікуються згідно тарифів вашого оператора.

